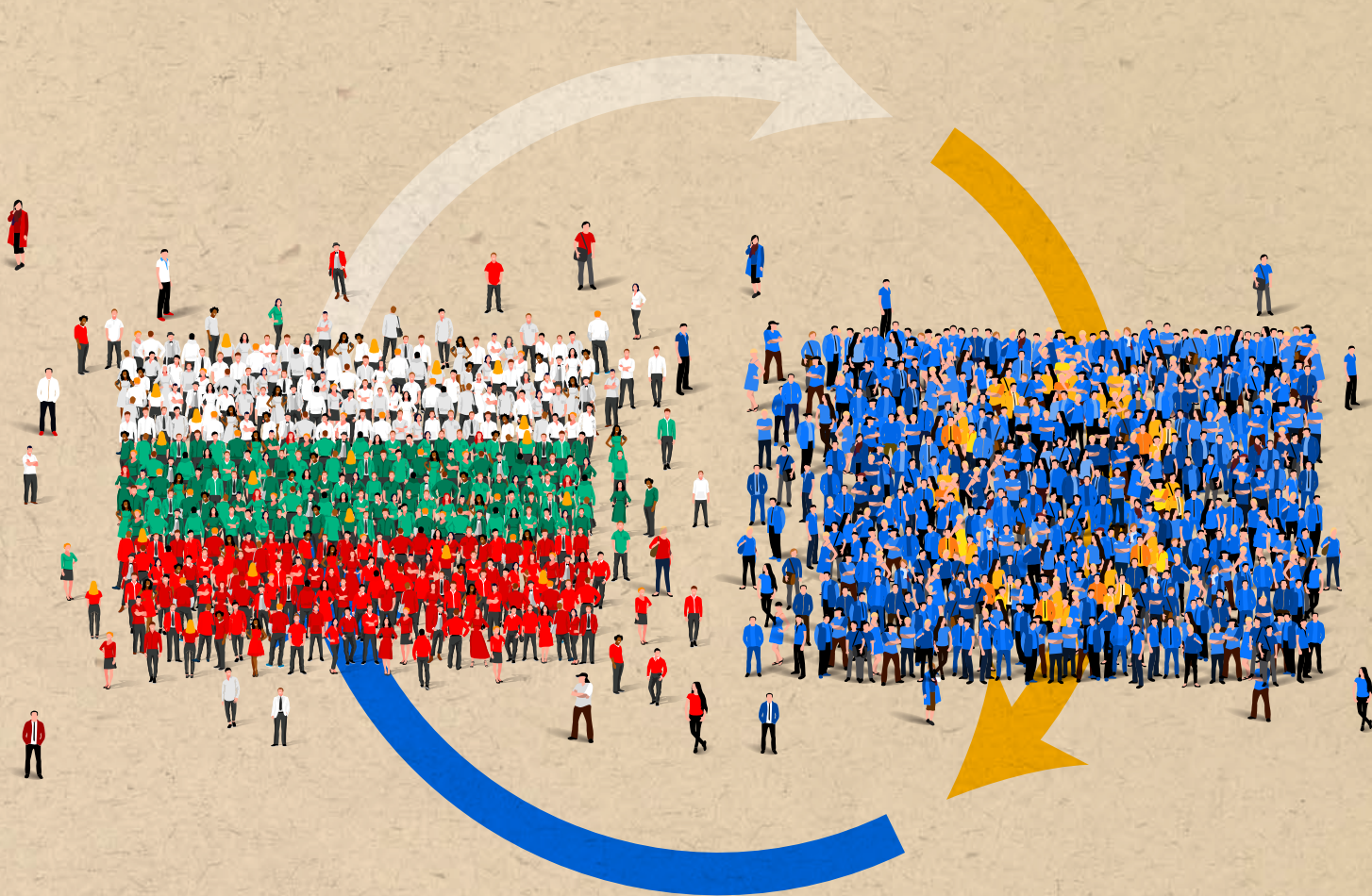

ПОЛИТИКАТА ПО ДОХОДИТЕ В БЪЛГАРИЯ В КОНТЕКСТА НА ПРИНЦИПИТЕ НА ЕВРОПЕЙСКИЯ СЪЪЛЪ НА СОЦИАЛНИТЕ ПРАВА

Иван
Кръстев

Александър
Димитров

Надя
Клисурска-Жекова

Ирина
Данаилова

Мирена
Филипова

Любослав
Костов

Съдържание

1.	УВОДНИ ДУМИ И ВЪВЕДЕНИЕ В ПРОБЛЕМАТИКАТА	2
2.	ИМА ЛИ БЪЛГАРИЯ ПОЛИТИКА ПО ДОХОДИТЕ - СРАВНИТЕЛЕН АНАЛИЗ СПРЯМО ДРУГИ ДЪРЖАВИ ЧЛЕНКИ НА ЕС, СПРЯМО СЪСЕДНИ ДЪРЖАВИ И СПРЯМО ИНДЕКСА НА ЧОВЕШКО РАЗВИТИЕ	3
3.	МИНИМАЛНАТА РАБОТНА ЗАПЛАТА – ИНСТРУМЕНТ ИЛИ ПОСЛЕДСТВИЕ ОТ ИКОНОМИЧЕСКИТЕ ПРОЦЕСИ	13
4.	МИНИМАЛЕН ДОХОД – ОТВЪД ДИАГНОЗА НА КРАЙНАТА БЕДНОСТ	20
5.	ПРЕОДОЛЯВАНЕ НА НЕРАВЕНСТВАТА И ОСИГУРЯВАНЕ НА ДОСТОЕН ЖИВОТ	40
6.	СПРАВЕДЛИВО И ДОСТОЙНО ЗАПЛАЩАНЕ НА ТРУДА: КАК ДА СЕ ОПРЕДЕЛЯ МИНИМАЛНАТА ЗАПЛАТА В БЪЛГАРИЯ	53
7.	ЗАКЛЮЧЕНИЕ	57
	За авторите	58
	Списък на фигури и таблици	60

1

УВОДНИ ДУМИ И ВЪВЕДЕНИЕ В ПРОБЛЕМАТИКАТА¹

Георги Пирински,
председател на фондация „Солидарно общество“

Предлагам в хода на днешната дискусия да се поставяме да отговорим на три ключови въпроса: „Има ли политика по доходите днес в България?“, „Каква минимална работна заплата е необходима?“ и „Възможно ли е да спрем машината за неравенство?“. Четири-те високоаналитични изследвания, предложени ни от докладчиците, представляват подходяща основа за именно такава проблемно ориентирана дискусия.

По принцип, политиката по доходите, на първо място, следва да си поставя за цел постоянното повишаване на реалните доходи на населението наред със защитата им при необходимост срещу инфлацията, безработицата и други неблагоприятни фактори. Конкретно, днешната дискусия се провежда в контекста и на принципите на Европейския сътълб за социалните права /ЕССП/.

За да имат правна сила принципите и правата от ЕССП е необходимо наличието на специални мерки и законодателство, приети на съответното равнище. Ето три такива права, /с поредните им номера в текста на Сътълба/, конкретно за политиката по доходите, които изискват приемането на закони и утвърждаването на наредби на национално равнище:

06 Възнаграждения: „а. Работниците имат право на справедливо възнаграждение, което осигурява достоен стандарт на живот. б. Следва да се осигуряват адекватни минимални работни заплати по такъв начин, че да се удовлетворяват потребностите на работника и неговото семейство... Всички работни заплати следва да се определят по прозрачен и предвидим начин.“

14 Минимален доход: „Всеки човек, който не разполага с достатъчно средства, има право на подходящи обезщетения за минимален доход, гарантиращи достоен живот на всички етапи от живота, както и ефективен достъп до стоки и услуги за подкрепа. За лицата, които могат да полагат труд, обезщетенията за минимален доход следва да бъдат съчетани със стимули за (повторно) интегриране на пазара на труда.“

15 Доходи и пенсии за старост: „а. Работниците и самостоятелно заетите лица при пенсиониране имат право на пенсия, съответстваща на техните вноски

и гарантираща адекватни доходи. Жените и мъжете следва да имат равни възможности за придобиване на пенсионни права. б. Всички хора в напреднала възраст имат право на средства, които да гарантират достоен живот.“

По първия въпрос – **за наличието на политика по доходите**, заслужава да се има предвид, че според последното изследване на Института за синдикални и социални изследвания на КНСБ от м. юли тази година, **брутната заплата за издръжка** е 1378 лв. – т.е. това е необходимият среден размер на работната заплата, съобразена с ценовите изменения /но преди последния скок на цените/, която е необходимата за даден вид домакинство сума за издръжка на живота. Изследването показва, че половината работещи българи не достигат това ниво на заплащане!

По въпроса **за минималната работна заплата /МРЗ/**, в навечерието на парламентарните избори от 4 април тази година КНСБ излезе с Меморандум за социално-икономическото развитие на България през 2021-2025 г., в който в точка първа се настоява за ускорен ръст на заплатите, средногодишно с 12.5%, като МРЗ предимствено нараства средногодишно със 17.5%. По такъв начин към 2025 г. би се постигнало съотношение минимална към средна работна заплата от 50%, което ще направи възможно още към 2022-2023 г. поне половината от наетите работници и служители да получават необходимата „заплата, необходима за стандартната издръжка на живота“.

Тук заслужава да отбележим констатацията на много наблюдатели, че победата на социалдемократите на парламентарните избори в Германия на 27 септември т.г., в чиято платформа на видно място бе включен ангажиментът за установяване на 12-еврова минимална часова ставка, представлява и силен тласък в полза на борбата за слагане край на бедността в Европа чрез подобрения в проекта за директива на ЕС за минималните заплати, който от година вече е предмет на обсъждане в институциите на Съюза.

Относно **неравенствата**, четвъртият доклад определя неравенствата като „патология“, разглежда генезиса на неравенствата у нас, „постигнатото“ от България ниво на „отличник“ в тази област и задава ключовия въпрос **възможно ли е преодоляването на тази машина на неравенствата у нас**. Въпрос, който заслужава да ни фокусира относно изводите и предложенията, които да са резултат и от днешната дискусия.

¹ Текстът отразява въвеждащото изказване на Георги Пирински в хода на онлайн дискусията от 11 октомври 2021 г. Текстът е запазен в оригиналния си вариант.

2

ИМА ЛИ БЪЛГАРИЯ ПОЛИТИКА ПО ДОХОДИТЕ - СРАВНИТЕЛЕН АНАЛИЗ СПРЯМО ДРУГИ ДЪРЖАВИ ЧЛЕНКИ НА ЕС, СПРЯМО СЪСЕДНИ ДЪРЖАВИ И СПРЯМО ИНДЕКСА НА ЧОВЕШКО РАЗВИТИЕ

Иван Кръстев, Александър Димитров

Съгласно статистиката на Световната банка България попада в групата на т.нар. „страни с по-висок среден доход“ (upper middle income countries). Тази група включва 55 държави от различни географски региони със съществени политически и социално-икономически различия между тях. Следва да се отбележи, че в групата попадат както всички съседни страни с изключение на Гърция, така и съседите от втори ранг, включително Албания, Косово, Босна и Херцеговина, Черна гора, Грузия, Молдова и Руската федерация. От всички държави в Югоизточна Европа само Гърция, Хърватия и Словения попадат в групата на страните с високи доходи, а от всички държави членки на ЕС единствено България и Румъния са извън нея.²

Доколкото критериите, използвани от Световната банка за групиране на страните, са основани единствено на номинални показатели за дохода на глава от населението, то всякакви сравнения, базирани единствено на този признак, без да се вземат предвид регионалните, социални, етно-културни и политически особености, не биха имали особено съдържание. В тази връзка динамиката на доходите и свързаните политики в България следва да се разглежда в сравнителен план на две основни равнища:

- регионално – в рамките на Югоизточна Европа;
- макрорегионално – в контекста на членството на страната в ЕС.

Както вече беше посочено, голяма част от страните от Югоизточна Европа имат сходни с българските характеристики по отношение на нивата на доходите. До голяма степен това е резултат и от факта, че тези страни с изключение на Гърция и Турция преминаха и преминават през дълъг и труден пре-

ход от планово стопанство към социална пазарна икономика (България, Румъния, Албания и страните от бивша Югославия). На следващо място, между тези страни съществува значителен външноикономически оборот на стоки и услуги, посредством който икономическото състояние на всяка от страните оказва преки и косвени ефекти върху пазара и цените в нейните непосредствени търговски партньори. Друга обща характеристика, която има пряк ефект спрямо доходите в тази група страни, е сравнително ниското данъчно облагане и общо преразпределение, наложени в годините на преход. Голямото изключение от общите тенденции в този смисъл е Гърция, която освен разликите в историческото развитие през последните десетилетия и явните ползи от дългогодишното членство в ЕС, следва като цяло политика на ограничаване на съществените социални диспропорции.

Традиционно, социално-икономическото развитие на България се сравнява с това на съседна Румъния. Въпреки разликите в големината, броя на населението и структурата на икономиката това се наложи през последните тридесет години най-вече поради общия път на двете страни към членство в ЕС и развитието им в рамките на блока след 2007 г. И тук става много ясно видимо различието в социално-икономическото развитие на двете съседни държави до и след 2007 г. Преди приемането им в ЕС има голямо сходство в равнището и динамиката на доходите, докато след това Румъния отчетливо се представя по-добре. Базовото сравнение показва, че например по статистиката на Световната банка България се движи в рамките на общата тенденция на групата страни с висок среден доход. Румъния, от своя страна, отчита тенденция на постоянно и изпреварващо покачване, която, ако се запази, ще даде възможност още в рамките на идното десетилетие тя да стане част от групата на страните с високи доходи. В европейски контекст доходите от труд в Румъния достигат 30,8% от средното за ЕС-27 в номинална стойност, като за периода от 2011 г. до 2020 г. са нараснали с 102,9%. За същия период в България отчетеният ръст е 88%, а рав-

2 World Bank, Data for High income, Upper middle income, Middle income, Lower middle income, Low & middle income, Low income, 2021, url: <https://data.worldbank.org/?locations=XD-XT-XP-XN-XO-XM>

нището е 22,8% спрямо средноевропейското.³ Позитивното в тази статистика е фактът, че възнагражденията в България растат с изпреварващ темп както спрямо средното за ЕС-27 (16%), така и в сравнение с останалите държави членки от Централна и Източна Европа. Същевременно изключително ниската на общия фон изходна база води до запазване на перманентното състояние, в което страната ни се нарежда на опашката по равнище на доходи и в частност на трудовите възнаграждения в целия Европейски съюз.

Връщайки се към сравнението с Румъния като най-обективно за оценка на развитието и факторите, които оказват влияние върху него, включително провежданите политики по доходите, няма как да не се отбележат редица български специфики, които определено имат съществен ефект за констатираното изоставане от наша страна. Сред тях най-важните са:

- **ниският процент на преразпределение,**
- **големите неравенства,**
- **ниският обхват и слабата адекватност на социалните плащания,**
- **консервативните политики спрямо доходите от труд и изоставането им спрямо динамиката на производителността на труда.**

България има едно от най-ниските равнища на фискално преразпределение в рамките на ЕС. През последното десетилетие процентът на преразпределение е трайно около и под 40% от БВП. В страната действа крайно нетипичната за развитите европейски държави система на абсолютно плоско данъчно облагане както на доходите на физическите лица, така и по отношение на корпоративното облагане. Това е съчетано с липсата на необлагаем минимум, нисък таван на максималния осигурителен доход, изключително ниски осигурителни прагове за самоосигуряващите се лица и земеделските производители, както и сравнително висока ставка на данъка върху добавената стойност за стоките от първа необходимост. Това

води до непропорционално изземване от ниско-доходните групи, което води до задълбочаване на неравенствата.

Подобно на други страни от ЕС, България изпита нарастване на неравенството на пазарните доходи през последното десетилетие. Но за разлика от повечето страни от ЕС, България не компенсира нарастването на неравенството на пазарните доходи чрез увеличено преразпределение. Фискалното преразпределение действително намалява в България и това допринася за увеличаването на неравенството.⁴

В периода 2010-2020 г. се наблюдава експоненциално нарастване на неравенствата в България в противовес на тенденциите от предходното десетилетие. **До голяма степен динамиката на тези показатели през последните години напомня на процесите от 90-те. Тогава неравенствата се увеличаваха в резултат на започналия преход към пазарна икономика и преразпределянето на публични активи в частни ръце. За разлика, през последното десетилетие социално-икономическото разслоение в българското общество е провокирано както от неадекватните десни политики, така и от непрозрачното разпределение на публичните средства, включително на средствата от фондовете на ЕС, което явно води до задълбочаване на регионалните диспропорции и облагодетелстване на едни групи от обществото за сметка на други.**

От 2016 г. включително България оглавява класацията за най-големи неравенства в ЕС. През 2020 г. равнището на коефициента на Джини достига 40,0 при 33,2 за 2010 г. Отношението между доходите на най-бедните и най-богатите 20% от домакинствата е 8,0 спрямо 5,9 през 2010 г. От данните във Фигура 1 става ясно, че тенденциите в равнищата на неравенствата у нас съществено се различават не само от общите в ЕС, но и от останалите „нови държави членки“. В това отношение ситуацията в България напомня по-скоро тази в някои от страните от Западните Балкани и бившия Съветски съюз.

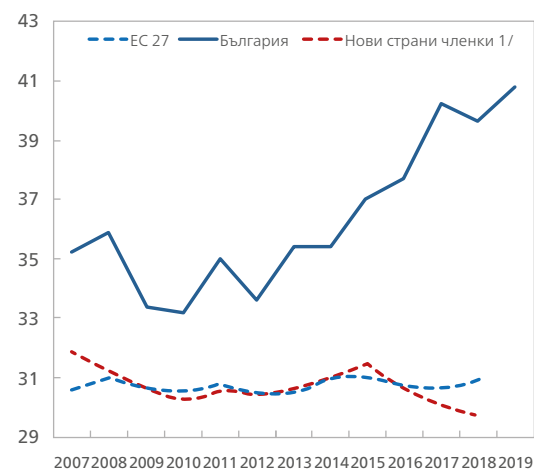
³ Eurostat, Annual Net Earnings, Data Browser, 2021, url: https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/earn_nt_net/default/table?lang=en

⁴ Hallaert, J.-J. and Lee, J. (2020). Poverty and Social Protection in Bulgaria. – IMF Working Paper, WP/20/147, url: <https://www.elibrary.imf.org/view/journals/001/2020/147/001.2020.issue-147-en.xml>

Фигура 1

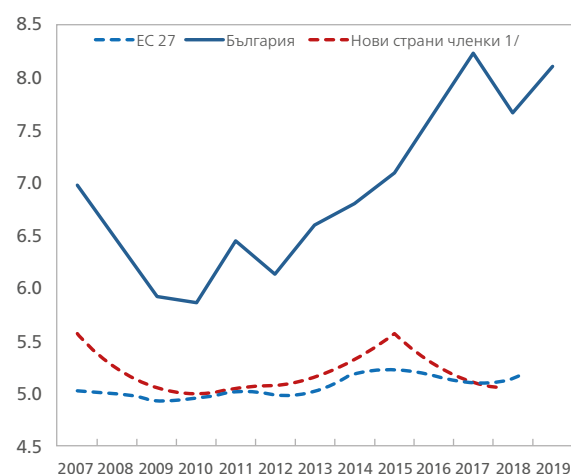
Неравенства в доходите⁵

Коефициент на Джини (скала от 0 до 100)

Източник: Евростат (EU-SILC)

Разпределение на доходите по квинтили (S80/S20)

Данните за бедността в страната показват реалните измерения на проблема. За десет години относителният дял на бедните в страната се увеличава с 3,1%, като достига 23,8% от цялото население. Делът на работещите бедни нараства с 2% до 9,7%. На фона на съществения спад на населението – с 588 320 души, броят на бедните във всички групи отчита увеличение в абсолютна стойност спрямо 2010 г. Общият брой на бедните лица се увеличава с 27 800 души до 1 659 900, а на децата, живеещи в бедност, със 17 300 до 343 700. Най-съществени са промените при възрастните над 65-годишна възраст. В тази група бедните са

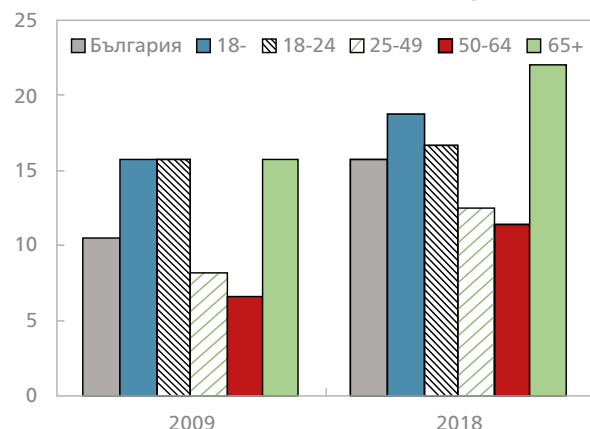
се увеличили със 128 100 души (29,8%) до 575 500 лица. Тези данни са еднозначна оценка за адекватността на пенсиите в страната и намаляващата ефективност на социалните трансфери, при положение че над една четвърт от пенсионерите живеят в бедност.

Същевременно по данни на Евростат нараства и делът на хората, които живеят в риск от бедност и социално изключване. За разлика от останалите държави членки на ЕС, в България този ръст е отчетлив във всички възрастови групи, но засяга в по-голяма степен най-уязвимите – децата и възрастните хора.

Фигура 2

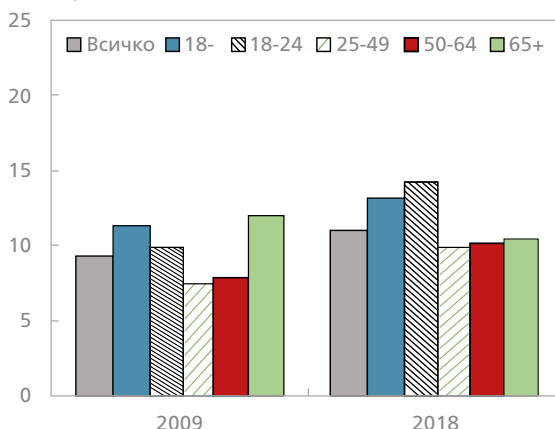
Дял на хората в постоянен риск от бедност (средни стойности)⁶

Дялове на населението за България

Източник: Евростат

Разпределение на населението за ЕС 27

⁵ Пак там.

⁶ Пак там.

На този фон данните за динамиката в разходите за пенсии и равнището на самите пенсии дават обяснение за продължаващото обедняване на пенсионерите. Независимо от застаряването на населението спрямо 2010 г., разходите за пенсии като дял от БВП намаляват с 1,1% до 8,4% през 2019 г. Това означава, че българските пенсионери са получили 1 294 млрд. лева по-малко.⁷ В резултат нетният коефициент на заместване на дохода е намалял с 2,62% до 55,7%. Прави впечатление непропорционалното нарастване на пенсиите, като най-голям е ръстът на минималната пенсия – с 83,72%. Тя се определя административно и най-същественият ръст при нея беше реализиран през 2020 г. и 2021 г. в условията на остра политическа криза. Същевременно на този фон и под влияние на увеличението на минималната пенсия средната пенсия се е повишила с 43,66%, а средната пенсия за осигурителен стаж и възраст – с едва 40,78%. Най-малко е увеличението при социалните пенсии за старост – с по-малко от 28%, което означава, че положението на най-уязвимата част от възрастните хора всъщност се е влошило значително на общия фон. Данните показват и продължаващо сближаване между минимална и средна пенсия, което компрометира осигурителния модел и намалява стимулите за лицата да се осигуряват на по-високи доходи. Другият съществен риск пред осигурителната система е увеличаването на дефицита, което се дължи до голяма степен и на наличието на максимален осигурителен доход и неговото ниско равнище – 3 000 лв. или по-малко от петкратния размер на минималната работна заплата, установена за страната. Данните на Националния осигурителен институт показват, че за периода от 2011 г. до 2019 г. средният осигурителен доход нараства с 80%, докато максималният, който се определя административно – с едва 50%. Изкуственото задържане на ръста на максималния осигурителен доход води до увеличаване на дефицита в Държавното обществено осигуряване и съответно на трансфера от държавния бюджет за покриване на този дефицит. За десет години средствата за тази цел са се увеличили с близо 160%.

Наред с пенсиите се констатира и съществен спад в обхвата и адекватността на предоставяните от държавния бюджет социални помощи. Емблематичен е случаят с административно определяния размер на гарантирания минимален доход, който е база за определяне на индивидуалния размер на социалната помощ. За периода 2010-2020 г. гарантираният минимален доход е увеличен само веднъж през 2018 г. с 10 лв. до 75 лв. Излишно е да се коментира доколко тази сума е адекватна

на инфлацията и динамиката на потребителските цени за цяло десетилетие. Достатъчно е да се посочи, че в най-бедната държава членка на ЕС при съществено увеличение на броя на лицата, които живеят в бедност, броят на лицата и семействата, които са получили социални помощи, спада със 67% до едва 38 301. При получаващите месечни социални помощи спадът е с 46,54%, а при целевите помощи – със 77,84%. Единствено се регистрира увеличение на броя на лицата, които получават целеви помощи за отопление – с 9,36% до 283 680. Увеличен е и размерът на тази помощ със 74,4%, като това все пак не е достатъчно да компенсира изцяло увеличението на цените на енергоносителите през разглеждания период.

Същевременно през последните няколко години правителството извърши промени в методиката за определяне на линията на бедност, което доведе до съществено изоставане на официалната линия на бедност спрямо определената от Евростат по (Statistics on Income and Living Conditions - Статистика за доходите и условията на живот). Това автоматично доведе до още по-голямо ограничаване на броя на лицата и семействата, които имат право на социално подпомагане.

През изминалото десетилетие не са правени почти никакви промени в обезщетенията и семейните помощи. Еднократните помощи за раждане са фактически непроменени – 250 лв. за първо дете, 600 лв. за второ, 200 лв. за четвърто и всяко следващо, и 600 лв. за близнаци. Единствено помощта за трето дете е увеличена със 100 лв. до 300 лв. Няма промяна и в еднократната помощ за отглеждане на близнаци до 1-годишна възраст – 1 200 лв. и в еднократната помощ за отглеждане на дете до 1-годишна възраст от майка-студентка – 2 880 лв.

Изключително дискуссионно е и задържането на увеличението на обезщетението за отглеждане на малко дете до 2-годишна възраст. До 2010 г. това обезщетение беше равно на минималната работна заплата, но впоследствие управляващите ограничиха това право на младите майки въпреки недостига на места в детските заведения в големите градове в страната. В резултат това обезщетението беше увеличено с едва 140 лв. до 380 лв. вместо до 650 лв. Това означава, че всяко младо семейство с дете до 2 години е било лишено от доход в размер на 3 240 лв. Минимално е и увеличението в еднократната помощ за първокласници – със 100 лв. до 250 лв.

До голяма степен минимални са и промените по отношение на месечните помощи за отглеждане на дете до 2-годишна възраст. **Помощта за отглеждане на едно дете е увеличена с едва 5 лв. до 40 лв.,** а тази за близнаци – с 22,5 лв. Единствено по-съществено увеличение има в размера на месечната помощ за второ дете, която нараства с 55 лв. до 90 лв. Същевре-

⁷ НСИ, Брутен вътрешен продукт по пазарни цени, 2009-2020, url: <https://www.nsi.bg/bg/content/11474/>

менно определянето на ниски прагове за достъп до тази помощ водят до все по-голямо ограничаване на броя на семействата, които получават такива помощи. За 10 години, доходният праг е увеличен с едва 100 лв. до 450 лв., което на практика означава, че семейство с едно дете може да получи пълния размер на подкрепа от държавата единствено ако двамата родители получават минимална заплата (или по-малко). Данните на Министерството на труда и социалната политика показват, че за 10 години броят на децата, за които са изплатени месечни помощи, намалява с 35,6% или, иначе казано, през 2020 г. 298 716 по-малко деца са получили подкрепа.

Сходна е ситуацията и при помощите за лица/деца с увреждания. Размерът на еднократната помощ за раждане на дете, когато детето е с трайно увреждане, не е променян от 14 години и остава 100 лв. В размера на месечната помощ за отглеждане на дете до 20-годишна възраст, когато детето е с трайно увреждане, има едно единствено увеличение с 30 лв. до 100 лв. Единствено добавката за деца с трайни увреждания получи по-съществено увеличение в резултат на продължителни протести на родителите на такива деца. Същевременно беше въведена и диференциация в размера на добавката спрямо степента на увреждането. Така тя варира от 350 лв. (за степен на увреждане от 50 до 70 на сто) до 930 лв. (за деца с увреждания от 90 и над 90 на сто). Регистрира се увеличение на броя на децата, които получават такива добавки, с 30,5% до 26 289.

Увеличава се и общият брой на лицата, които получават финансова подкрепа за хора с увреждания, с 39,1% до 664 608. Важно е да се отбележи, че съществен ръст (с близо 170 000 души) е отчетен едва през 2020 г. след промените в законодателството за подкрепа на хората с увреждания. В предходните години реално няма съществени промени в броя на подкрепените лица.

Липсата на съществени промени и *de facto* замразяването на социалните плащания е в пълно несъответствие с динамиката на БВП, доходите и в частност на доходите от труд. Същото може да се твърди и по отношение на разходите, защото например от 2010 г. до 2020 г. разходите за храна на лице са се увеличили с 48%. Увеличението и на пенсиите, и на социалните плащания изостава съществено спрямо ръста на заплатите и доходите. За разглеждания период общият доход на домакинствата нараства със 63,1%, а общият доход на лице – с 85,1%. Същевременно общите разходи на домакинство и на лице също се увеличават, но с по-слаби темпове – съответно с 56,8% и със 78%. В резултат се отчита известно намаляване на дела на разходите за храна в структурата на разходите – със 16,9%, както и минимално намаляване на разходите за жилище и битови сметки – с 2,1%. Трябва да се отбележи, че нарастването на доходите има много различни регионални измерения. Дока-

то през 2001 г. само 15 области са били под средното за страната ниво по показателя за доход на човек от домакинството, то през 2016 г. цели 22 области са под средното ниво, а доходите в София-град (на 10-то място през 2001 г.) значително изпреварват тези, в която и да било друга област.

От 2010 г. насам НСИ отчита трайно нарастване на дела от доходите от работна заплата в структурата на доходите на домакинствата. За последното десетилетие това увеличение е с 5,2 пункта до 56,1%. Паралелно с това, увеличението на доходите от работна заплата на лицата (със 100,36%) и домакинствата (със 76,53%) изпреварва общия ръст на доходите.

Промените в размера на трудовите възнаграждения представляват особен интерес. Както вече беше посочено, доходите от труд в България растат с изпреварващи темпове спрямо тези в останалите държави членки на ЕС с изключение на Румъния. Същевременно, поради големите разлики в равнищата на възнагражденията, по-високият относителен ръст все още не може да компенсира различията в номинално изражение. Тоест, по-малкият прираст в по-богатите страни се изразява в равен или по-висок допълнителен доход в парично изражение. В условията на отворена пазарна икономика и единен пазар, при сравними цени на голяма част от стоките и някои услуги, в частност на енергоносителите и други борсови стоки, отчетеното повишение на доходите в България не може да осигури необходимата конвергенция в стандарта на живот.

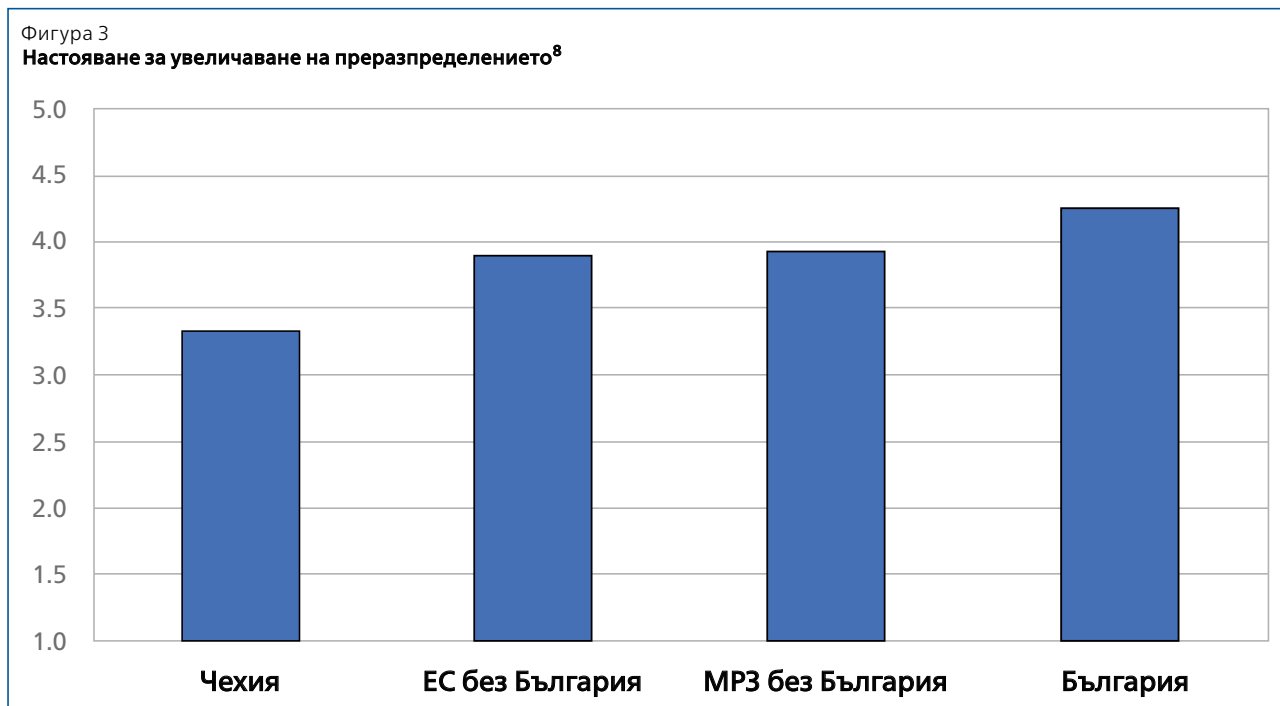
От 2011 г. до 2020 г. средната работна заплата в страната нараства със 102,2% и достига до 1 387 лв. Противно на налаганото в публичната среда разбиране през разглеждания период, увеличението на заплатите в публичния сектор изостава спрямо тези в частния – 89,37% спрямо 107,23%. Въпреки това, възнагражденията в публичния сектор остават сравнително по-високи – средно 1 441 лв. при 1 369 лв. в частния.

За същия период има съществена динамика и в размера на минималната работна заплата. Тя се увеличава със 144%, за да достигне 610 лв. през 2020 г. (650 лв. за 2021 г.). На пръв поглед, това би следвало да бъде индикация за изпреварващ растеж на ниските доходи, но в действителност причината за по-голямото относително увеличение на минималната спрямо средната работна заплата е наваксването в съотношението между тях. Ако през 2011 г. минималната е 36% от размера на средната заплата, то през 2020 г. вече достига до 44%. Въпреки това, този размер все още е по-нисък от 50% – равнището, което голяма част от анализаторите, както и синдикатите в ЕС препоръчват като референтна стойност. Тук е важно да се отбележи, че в България минималната работна заплата се определя по административен ред от правител-

ството, а през последните 10 години управлението беше доминирано от десни и откровено неолиберални политики, които имаха откровено задържащ ефект по отношение на ръста на доходите.

Задължително е да се отбележи и една много тревожна тенденция в общата структура на

трудовете възнаграждения в страната. За 10 години броят на наетите на минимална работна заплата се е увеличил с 250%. През 2020 г. минимална заплата са получавали 469 421 работещи или 15% от всички заети лица в България. Десет години по-рано на минимална заплата са едва 5% от заетите.

На фона на всички посочени данни резултатите от проучването Евробарометър отчетливо показват, че 91% от българите считат, че разликите в доходите са твърде високи спрямо 84% средно за ЕС. Нещо повече, считано от 2006 г. насам България почти неизменно е държавата членка, в която най-голям дял от гражданите настояват за съществено увеличение в дела на преразпределение. Тези данни еднозначно показват, че налаганата в българската политическа действителност парадигма за безалтернативността на установения в страната данъчно-осигурителен модел е дълбоко погрешна. Нещо повече, от социологическите данни става ясно, че той е в противоречие с очакванията на огромното мнозинство от българите.

Влошаващото се положение в страната се потвърждава и от резултата на страната ни по отношение на Индекса за човешко развитие (ИЧР). Данни от индекса вече бяха използвани по-горе в доклада, но те заслужават и един по-детайлен поглед. Чисто методологично ИЧР на ООН обвързва благосъстоянието, образованието и продължителността на живота, като

разглежда тяхната взаимовръзка в дълбочина, и на този принцип подрежда държавите по света.

Това означава, че обществата се оценяват не само по степента на тяхното икономическо развитие и растеж, но и по степента на техния здравен статус, стандарт на живот, знания и др⁹. Разбира се, индексът е много по-сложен, отколкото изглежда, и следва да бъде разглеждан и отвъд рамките на своите три измерения – очаквана продължителност на живота, очаквани години, прекарани в обучение, брутен национален доход на глава от населението. Всъщност, самите автори използват в методологията (по-специално в техническите бележки) понятието „индекси“ за човешко развитие. Това е така, защото заедно с човешкото развитие се измерват и неговото отношение към неравенството (Inequality Adjusted HDI), неговото измерение, съотнесено полове (Gender Development Index). Също така се съотнасят неравенствата полове (Gender Inequality Index) и се измерва многоизмерен индекс на бедността (Multidimensional Poverty Index)¹⁰. Очевидно е, че

⁸ Hallaert, J.-J. and Lee, J. (2020) Poverty and Social Protection in Bulgaria. – IMF Working Paper, WP/20/147, url: <https://www.elibrary.imf.org/view/journals/001/2020/147/001.2020.issue-147-en.xml>

⁹ UNDP, Human Development Index (HDI), 2021, url: <http://hdr.undp.org/en/content/human-development-index-hdi>

¹⁰ UNDP, Calculating the Human Development Indices. Technical notes, 2020, url: http://hdr.undp.org/sites/default/files/hdr2020_technical_notes.pdf

данните са много повече, както и взаимовръзките, които очертават. В настоящия доклад по-скоро ще допълним всички вече изложени данни и с обобщената картина, която ни дава Индексът за човешко развитие за последните години.

Последният ранкинг ясно показва нашето място и то е 56-то, като чисто регионално както на ниво Балкани, така и на равнище Централна и Източна Европа, изоставаме от редица държави, които през годините наваксаха своето изоставане и сега са пред нас. С далеч по-добри резултати са Словения (22 място), Чехия (27 място), Естония (29 място), Гърция (32 място), Полша (35 място), Латвия (37 място), Словакия (39 място), Унгария (40 място). През последните години напред се откъснаха и държави като Хърватия, Черна гора, а отскоро и Румъния, съ-

ответно заемащи 43, 48 и 49 място в ранкинга. От фиг. 4 се вижда, че сме изпреварени от Беларус и Турция. При всички случаи тези констатации са притеснителни, защото България трудно израства по отношение на своето човешко развитие. Днес ние се връщаме обратно, където бяхме и през 2016 г., а именно на 56-то място. През последните години се забелязва обезпокоителна тенденция на изоставане, като България последователно слизаше надолу в подреждането, и от 51 позиция (2018 г.) само за три години сме отстъпили с пет позиции. Интересно е да се отбележи, че страната ни бележи нарастване по всички показатели, но то е толкова минимално, че много от държавите, които имаха по-лоши показатели от нас, само за десетилетие успяха значително да ускорят развитието си, да ни изпреварят по стандарт на живот, доходи, социална среда, здраве и т.н.

Фигура 4

Мястото на България според подреждането на Индекса на човешко развитие (Human Development Index, HDI).

Индекс на човешко развитие (HDI), от 51-60 място

по доклада за индекса от 2020

	Място	Държава	Стойност на HDI (2019)	Очаквана продължителност на живота SDG3	Очакван брой години, прекарани в образователната система (или в обучение) SDG 4.3	Среден брой пълни години, прекарани в обучение SDG 4.6	Брутен национален доход на глава от населението
	51	Казахстан	0.825	73.6	15.6	11.9	22.857
	52	Руска Федерация	0.824	72.6	15.0	12.2	26.157
	53	Беларус	0.823	74.8	15.4	12.3	18.546
	54	Турция	0.820	77.7	16.6	8.1	27.701
	55	Уругвай	0.817	77.9	16.8	8.9	20.064
	56	България	0.816	75.1	14.4	11.4	23.325
	57	Панама	0.815	78.5	12.9	10.2	29.558
	58	Бахами	0.814	73.9	12.9	11.4	33.747
	58	Барбадос	0.814	79.2	15.4	10.6	14.936
	60	Оман	0.813	77.9	14.2	9.7	25.944

Източник: Human Development Report Office 2020.

Източник: UNDP

Ако трябва да се търси един по-широк макро поглед, спокойно можем да кажем, че за последните 20 години България не успява да направи значим скок в развитието си, разбира се, сравнено с останалите държави, спрямо които ориентираме показателите си за сравнение. За справка, в доклада от 1990 г. България се нарежда на 26 място¹¹.

През 1995 г. вече сме сменили категорията, към която принадлежим, и сме сред средноразвитите държави, което се потвърждава и от доклада за човешко развитие от 2000 г., където България е поставена на 60 място¹². Това движение на България е ясно показано в доклада от 2018 г., къде-

11 UNDP (1990), Human Development Report. Oxford University Press, p. 111, url: http://hdr.undp.org/sites/default/files/reports/219/hdr_1990_en_complete_nostats.pdf

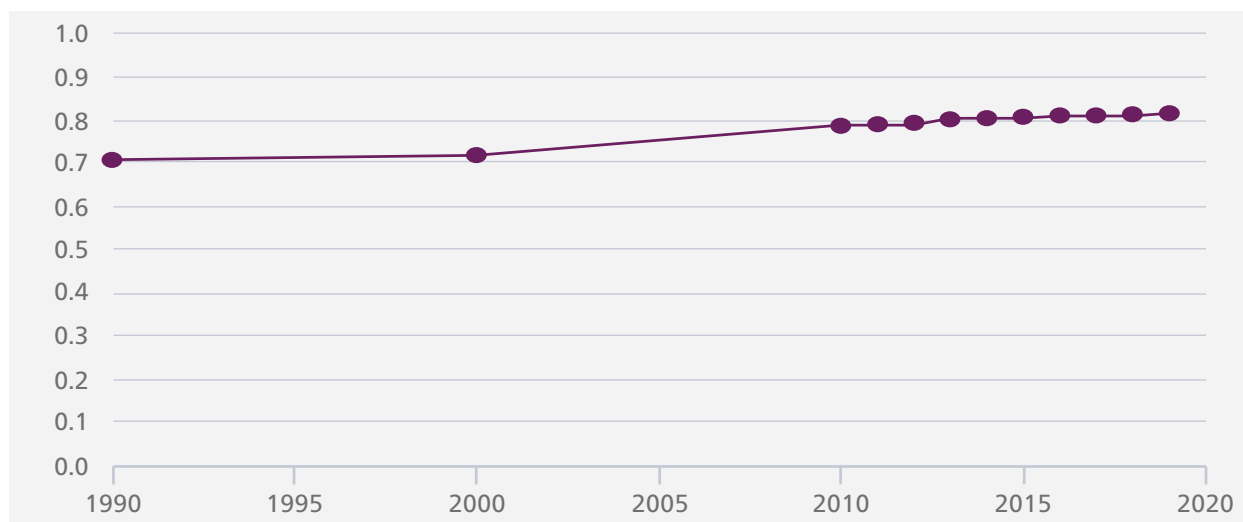
12 UNDP (2000), Human Development Report, Human rights and human development. Taylor and Francis, p. 157, url: http://hdr.undp.org/sites/default/files/reports/261/hdr_2000_en.pdf

то се прави и по-подробен анализ на държавите и тяхното развитие през различните години. Там правилно е отбелязано, че страната ни за период

от 5 години се е изкачила с 6 позиции (2012-2017), а днес за 4 години е отстъпила с 5¹³.

Фигура 5

Нарастване на индекса за България – 1990-2021 г.

Източник: UNDP.

Може категорично да се каже, че тенденцията е негативна. България изостава и то с много спрямо държави, които често смятаме за основни конкуренти или партньори. Видно е, че през последните десет години България почти не променя стойностите (виж Фиг. 5).

Към днешна дата очакваната продължителност на живота в страната е 75,1 години средно за мъжете и жените. За съжаление, средната стойност скрива факта, че реално жените в България живеят 78,7 години, докато мъжете – 71,5. Разликата от 7 години е значителна и заслужава отделен анализ, но със сигурност показва ускорени тенденции за влошаване на социалния и здравен статус на българския мъж¹⁴. Разликата спрямо държавите пред нас често е между 5-7 години като средна продължителност на живота, без да се търсят половите различия между отделните държави. От държавите, които изброихме по-горе, само Беларус има по-ниска средна продължителност на живота – 74,8 години.

По отношение на годините, прекарани в обучение, трябва да отбележим, че има две стойности – очаквана стойност (т.е. предполагаема – на база общия цикъл на обучение и демографската динамика) и

реална средна стойност. Двете стойности значително се разминават. Очакваната стойност от години, прекарани в обучение, е 14,4, но реалната е 11,4, като процентът отпадащи ученици още в началното образование е 5,5%. Като се вземе предвид, че образователният ни цикъл в пълния си размер е минимум 20 години (от 1 клас до образователна и научна степен „доктор“, без да се включва предучилищната година), може да се придобие сравнително точна представа за образователното равнище на българина като тип образование¹⁵. Все пак трябва да споменем, че по този показател ни превъзхождат почти всички държави, с които правим сравнение (средно с 2-3 години), като само с Румъния и Словакия на практика имаме равни стойности по този показател. Също е важно да се отбележи, че други държави от нашия регион като Сърбия и Албания, които са на по-задни позиции, също ни превъзхождат, макар и с малко, по показателя „образование“.

Икономическият стълб на индекса също е доста комплексен. В случая това е брутният национален доход на глава от населението, съотнесен към паритета на покупателна способност за 2017 г. (Gross national income (GNI) per capita (constant 2017 PPP\$). В случая нашата стойност се изчислява на 23 325 \$, което е сред най-ниските регионални стойности.

¹³ UNDP (2018), Human Development Report, Indices and Indicators (Statistical update), p. 26, url: http://hdr.undp.org/sites/default/files/2018_human_development_statistical_update.pdf

¹⁴ UNDP, Bulgaria. Human development indicators, accessed on 10.17.2021, url: <http://hdr.undp.org/en/countries/profiles/BGR>

¹⁵ Пак там.

Таблица 1

Подреждане по БНД, изт. UNDP

Държава	GNI per capita (PPP\$)
Чехия	38 109
Словения	38 080
Естония	36 019
Литва	35 799
Словакия	32 113
Полша	31 623
Унгария	31 329
Гърция	30 155
Румъния	29 497
Хърватия	28 070
Турция	27 701
България	23 325
Черна гора	21 399
Беларус	18 546

От таблицата е видно, че разликата е значителна, и то без да се дава сравнение с най-развитите

икономики на ЕС. Мястото ни в сравнителен план показва, че икономически ние изоставаме там, където се усеща най-много, в доходите на домакинствата, на работещите, на активната трудова сила. Данните разкриват и още нещо, вече по темата за неравенствата. Мъжете в България по този показател получават 28 483, докато жените – 18 453, или с 10 000 единици по-малко, което само по себе си е драматично походно неравенство, граничещо с политика на дискриминация.

Изнесените данни показват не само политиката по доходите и сгрешения данъчно-осигурителен модел в страната. Те разкриват сериозните системни дефицити, които нашата държава е задълбочила през последните години. България е в състояние, което не ѝ позволява ускорен икономически растеж и подобряване на социалните системи. Това от своя страна вечае още по-сериозно изоставане спрямо европейските ни партньори. Ситуация, която следва да бъде осъзната и на която трябва да се реагира с компетентни управленски мерки. В противен случай пропадането ще продължи.

РЕФЕРЕНЦИИ

World Bank, Data for High income, Upper middle income, Middle income, Lower middle income, Low & middle income, Low income, 2021, url: <https://data.worldbank.org/?locations=XD-XT-XP-XN-XO-XM>

Eurostat, Annual Net Earnings, Data Browser, 2021, url: https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/earn_nt_net/default/table?lang=en

Hallaert, J.-J. and Lee, J. (2020) Poverty and Social Protection in Bulgaria. – IMF Working Paper, WP/20/147, url: <https://www.elibrary.imf.org/view/journals/001/2020/147/001.2020.issue-147-en.xml>

НСИ, Брутен вътрешен продукт по пазарни цени, 2009-2020, url: <https://www.nsi.bg/bg/content/11474/>

UNDP, Human Development Index (HDI), 2021, url: <http://hdr.undp.org/en/content/human-development-index-hdi>

UNDP, Calculating the Human Development Indices. Technical notes, 2020, url: http://hdr.undp.org/sites/default/files/hdr2020_technical_notes.pdf

UNDP (1990), Human Development Report. Oxford University Press, p. 111, url: http://hdr.undp.org/sites/default/files/reports/219/hdr_1990_en_complete_nostats.pdf

UNDP (2000), Human Development Report, Human rights and human development. Taylor and Francis, p. 157, url: http://hdr.undp.org/sites/default/files/reports/261/hdr_2000_en.pdf

UNDP (2018), Human Development Report, Indices and Indicators (Statistical update), p. 26, url: http://hdr.undp.org/sites/default/files/2018_human_development_statistical_update.pdf

UNDP, Bulgaria. Human development indicators, accessed on 10.17.2021, url: <http://hdr.undp.org/en/countries/profiles/BGR>

3

МИНИМАЛНАТА РАБОТНА ЗАПЛАТА – ИНСТРУМЕНТ ИЛИ ПОСЛЕДСТВИЕ ОТ ИКОНОМИЧЕСКИТЕ ПРОЦЕСИ

Надя Клисурска

Работната заплата е икономическа категория, която исторически се развива успоредно с икономическата теория. Като цяло, работната заплата се приема като възнаграждение за труда, който са изразходвали работниците. Подобно е и разбирането на международните организации, които се занимават с проблемите на работната заплата като ОИСР, ЕКП, СБ, МВФ¹⁶.

Въпросите на заплащането на труда и на минималната работна заплата присъстват трайно в дневния ред и на Международната организация на труда от създаването ѝ през 1919 година. И това е обяснимо: тези въпроси имат жизненоважно значение за милиони трудещи се, за които работната заплата е основен и често пъти единствен източник на доходи за тяхната и на членовете на семейството им издръжка. Те са включени още в Преамбюла на Устава на МОТ при учредяването на организацията, във Филаделфийската декларация за целите и задачите ѝ от 10.05.1944 г., като „заплата на жизнения минимум за всички, които имат работа и имат нужда от закрила“ (чл. III, б. „d“), която е част от Устава на Организацията и очертава пътя за нейното бъдещо развитие и дейност до края на XX век.

Тя продължава да е актуална и през XXI век. Това обяснява наличието на 3 важни конвенции на МОТ за минималната работна заплата (Конвенция за минималната работна заплата, 1928 г., Конвенция №99 за минималната работна заплата - земеделие, 1951 г., Конвенция №131 за минималната работна заплата, 1970 г.) и Конвенция №95 за закрилата на работната заплата, 1949 г., както и на две препоръки (Препоръка №85, 1949 г., допълваща Конвенция №99, и Препоръка №135, 1970 г., допълваща Конвенция №131)¹⁷.

Като цяло ключовият въпрос за България е до колко и как темповете на растеж на БВП, равнището на безработица, инфлацията, производителността на труда, технологичното развитие на предприятията, образованието, квалификацията и професионалният опит са оказвали и е необходимо да оказват влияние върху определянето на работните заплати. Това ли са инструментите? Къде е балансът? Кой би бил необходимият механизъм да бъдат възнагражденията максимално адекватни, а минималната работна заплата справедлива и изпълняваща онзи задължителен елемент – жизнен минимум/социална защита?

Ролята на минималните работни заплати става още по-важна по време на икономически спад. Кризата, породена от разпространението на COVID-19, засегна особено силно сектори с по-голям дял на нископлатени работници като търговията на дребно и туризма и се отрази по-тежко на групите от населението, които са в неравностойно положение.

Процедурата за определяне на минималната работна заплата в предизвикателни икономически условия, натиск надолу върху заплатите поради по-висока безработица и голяма несигурност относно икономическите прогнози за предстоящите месеци поставя големи отговорности в процеса на преговори и консултации между правителството и социалните партньори при определяне размера на МРЗ за следващата година. Въпросът е как да се поддържа покупателната способност на най-нископлатените работници и да се осигури адекватност на заплащането им, като същевременно се запазят работни места и бизнес в условия на кризата, породена от COVID-19.

Социалният диалог на национално и европейско равнище играе ключова роля за формирането на икономическите, трудовите и социалните политики, които насърчават по-голямото сближаване на условията на живот и труд във всички държави членки.

¹⁶ Костов, Л. Взаимовръзка между производителност на труда и работна заплата: сравнителен анализ на страните от ЕС. Дисертационен труд (2019), url: <https://ras.nacid.bg/api/reg/FilesStorage>

¹⁷ Мръчков, В. Подготовка за ратификацията на Конвенция № 131 на МОТ за минималната работна заплата. – Труд и право, url: <http://trudipravo.bg/kompyutarni-produkti-epi-kompyutarni-informacionni-produkti-epi-epi-trud-i-sotzialno-osiguryavane/podbrani-statii/3057-podgotvya-se-ratifikatziyata-na-konventziya-131-na-mot-za-minimalnata-rabotna-zaplata>

На 24 януари 2018 г. Народното събрание прие Закона за ратифициране на Конвенция №131 на МОТ за определяне на минималната работна заплата, с което се реализира постигнатият консенсус между социалните партньори и правителството за ратификация на Конвенцията. С ратификацията на Конвенция №131 на МОТ се запълни празнотата в правната рамка за определяне на МРЗ.

Минимални работни заплати съществуват във всички държави членки на ЕС. В 21 държави има законоустановени минимални работни заплати, а в 6 държави членки (Дания, Италия, Кипър, Австрия, Финландия и Швеция) защитата на минималните работни заплати се осигурява изключително чрез колективни трудови договори. Въпреки това, в повечето държави членки работниците са засегнати от недостатъчна адекватност и/или пропуски в обхвата на защитата на минималната работна заплата.

През октомври 2020 г. Европейската комисия обнародва предложение за директива на ЕС за адекватни минимални работни заплати в съюза. Целта на директивата е да се гарантира, че работниците в Съюза са защитени чрез адекватни минимални работни заплати, които да им позволят да живеят достойно, независимо къде работят. В момента се обсъждат основните референтни стойности за нейното определяне. Един от вариантите по нея е минимум 50% съотношение на минималната работна заплата към средната работна заплата и 60% от медианната. От самото начало на преговорите Министерството на труда и социалната политика приветства предложението и участва активно в процеса на преговори за постигането на напредък по него. Българското правителство вярва, че в своя завършен вариант, а именно приета Директива, ще се постигне обвързаност между основните приоритети по начин, който защитава правата и интересите на всички заинтересовани страни.

Във връзка с това са важни и мерките за подобряването на социалния диалог и участието на социалните партньори в процеса на определяне и актуализиране на минималните работни заплати.

На 17.06.2020 г. правителството на България, социалните партньори, национално представителните организации на работодателите и на работниците и служителите подписаха Национално тристранно споразумение. В документа е заложено възобновяване на преговорите по изработването и приемането на прозрачен механизъм за засилване на договорното начало при определянето на минималната работна заплата за страната, съобразен с Конвенция №131 на МОТ, и надграждането му с процедура за последващо договаряне на минимални заплати по икономически дейности и стартиране на бипартидни преговори по минималните заплати през 2021 г.

По дебата МРЗ/(медианна) средна работна заплата е важно да се знае, че медианната заплата в България се изчислява веднъж на 4 години от НСИ в рамките на общото изследване на Евростат "Structure of Earnings". Последно това е правено през 2018 г., като тя възлиза на 442 евро. Статистически тя се взема автоматично като число, след като се разгледат от най-високото до най-ниското ниво на заплащане. Тя е средата, която разделя заплатите на два диапазона, докато във формирането на средната работна заплата участват всички работни заплати.

Установената практика в България е минималната работна заплата за страната да бъде ежегодно актуализирана в търсенето на адекватно равнище, което да отговаря едновременно на отчетените макроикономически тенденции, така и на очакваните макроикономически прогнози. Актуализацията, която се основава на динамичните социално-икономически трансформации, има за цел да регламентира цената на нискоквалифицираната работна престация, като отчита широкопрофилното въздействие на този подоходен показател както по отношение на социалното развитие, така и по отношение на конкурентоспособността на българските предприятия.

Минималната работна заплата е най-ниското възнаграждение за положен труд, определено в нормативен акт на правителството. Определянето на национална минимална работна заплата става с ПМС и е регламентирано в чл. 244, т. 1 КТ. Тя е задължителна за всички работодатели и държавни органи и под нивото ѝ не може да се определя размер на основната месечна работна заплата при 8-часов работен ден при 5-дневна работна седмица. Преди определянето ѝ от правителството нейният размер задължително се обсъжда от Националния съвет за тристранно сътрудничество с участието на представители на представителните работодателски и синдикални организации (чл. 3-За КТ). Определянето на размера ѝ или неговото изменение, без да е предварително обсъден от Националния съвет за тристранно сътрудничество с участието на социалните партньори (представителните синдикални и работодателски организации), прави решението на Министерския съвет незаконно поради неспазването на установения законов ред за неговото приемане. При оспорването му пред Върховния административен съд по реда на глава X, раздел III от Административнопроцесуалния кодекс, ВАС отменя тези актове на МС като незаконни поради издаването им в нарушение на установения ред за тяхното издаване. В тези случаи въпросът се обсъжда в Националния съвет за тристранно сътрудничество с участието на социалните партньори и отново отива за приемане на решение от Министерския съвет.

В този контекст минималната работна заплата, определена на национално ниво от изпълнителната власт и важаща за всички сектори и отрасли, се залага като критерий за изпълнение в отрасловите и браншовите колективни трудови договори.

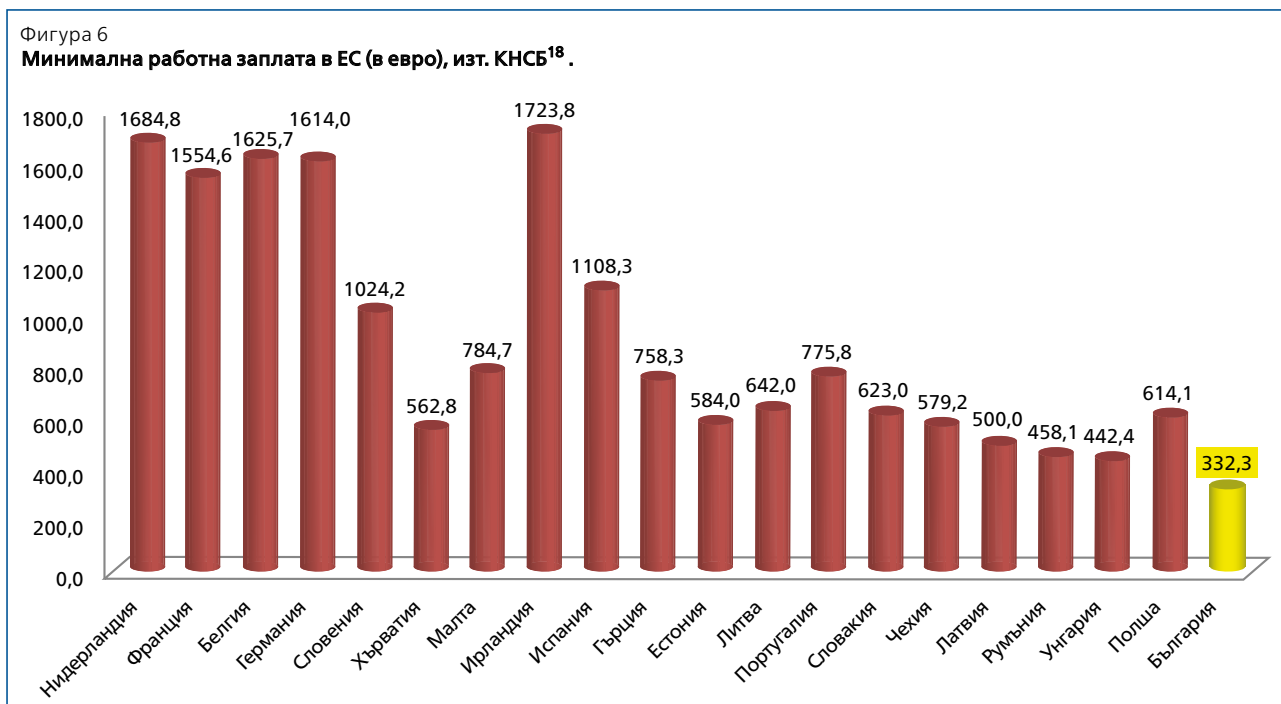
Определянето на минималната работна заплата представлява един от елементите на политиката, насочена към преодоляване на бедността и удовлетворяване на нуждите на всички работници и техните семейства.

Чрез нея е необходимо и се търси постигането на няколко цели:

- Да се осигури необходимата социална защита за наетите лица по отношение на минималните допустими равнища на работните заплати;
- Да се изпълнят икономическите и социални критерии, заложи в Конвенция №131 на МОТ;
- Да се реализира стабилизиращата функция на работната заплата в макроикономически план, мотивиране към заетост на наетите на минимална работна заплата и създаване на условия и предпоставки за задържането им на пазара на труда;

- Да се постигне задоволяване на минималните жизнено потребности на хората, работещи на минимална заплата;
- Да се повиши покупателната способност на най-нискодоходната част от заетите и намаляване на риска от бедност;
- Нарастването на минималната работна заплата като част от процеса на конвергенция на доходите;
- Да способства за намаляване на неравенството в разпределението на доходите;
- Да отчита икономическите реалности и възможностите на бюджета.

Според редица анализатори и актьорски разчети има изоставане на темпа на нарастване на работните заплати като цяло в по-голяма част от страните в ЕС. Като причини се изтъкват редица фактори: дисбалансите във финансовите пазари, глобализацията, дигитализацията, технологичните промени. В България ситуацията е сходна, но при нас през годините има значително нарастване на дела на работещите на минимална работна заплата и на тази тенденция трябва да се обърне сериозно внимание. За съжаление обаче недостатъчното отчитане на тези промени води и до нарастване на формите на неравенство – доходно, неравенство на благосъстояние, неравенство в интелектуалната собственост.

След последната актуализация на минималната работна заплата с ПМС №331/2021 г. /минималната ча-

сова ставка е определена на 3,92 лв./ социално-икономическата и статистическата среда се отклони значително от естествената си прогресия с аргумента от необходимост от превенция на здравните рискове пред населението в условията на извънредна пандемична обстановка. Сега тези промени, бидейки различни от цикличните социално-икономически дефицити, свързани със структурни видоизменения,

¹⁸ КНСБ, Работещият българин на минимална заплата може да си купи най-малко хляб в ЕС. 12 юли 2021 г., url: <https://knsb-bg.org/index.php/2021/07/12/s-minimalnata-zaplata-rabotesthiyat-balgarin-mozhe-da-si-kupi-naj-malko-hlyab-v-es/>

поставят на фокус въпроса за актуализацията на минималната работна заплата по начин, различен от обичайната за Министерство на труда и социалната политика и социалните партньори практика.

Важно е да се отчете, че някои от тенденциите като например ръстът на средната работна заплата за страната се запазиха в очакваните граници, но това се дължи в голяма степен и на засилване ролята на държавата в икономиката и в определянето на извънредни доходи, помощи, компенсации, а не на балансирано икономическо развитие и разгръщане на икономическия потенциал на страна в условията на социална стабилност и сигурност.

Важно е да се отчете и това, че размерът на минималната работна заплата оказва влияние при определянето на възнагражденията на голяма част от наетите лица и е основен инструмент за провеждане на подоходната политика. В тази връзка е важно да се подчертае, че липсата на актуализация на минималната заплата би оказало негативно въздействие върху реалните доходи на работниците, но и върху способността на българския бизнес да моделира успешно моделите на управление в съответствие с икономическото развитие и перспектива.

Актуализацията на минималната работна заплата следва да бъде координирана с процесите по надграждане и в други области като например линията на бедност, социалното включване и социалното подпомагане по начин, който да балансира различните интереси, свързани с ползотворното участие на пазара на труда на оптимално количество работна сила и при оптимална реципрочна рентабилност за заинтересованите страни.

През последните години работната заплата нараства с добри темпове и отбелязва устойчив ръст. През 2019 г. средната работна заплата нарасна с двуцифрени темпове (10,5%) и достигна 1 267 лв., в общественния сектор съответно средна заплата от 1 294 лв., ръст от 11,8%, а в частния сектор – средна работна заплата от 1 260 лв., ръст от 10,2%. Работната заплата продължава да нараства и през 2020 г. Въпреки пандемията, причинена от разпространението на COVID-19, по предварителните данни за 2020 г. средната заплата нарасна с 9,5% (1 387 лв.), в общественния сектор – ръст от 11,4% (1 441 лв.), в частния сектор – ръст от 8,7% (1 369 лв.). През първото тримесечие на настоящата година средната заплата нарасна с 11,0%, достигайки 1 462 лв., като в общественния сектор нарасна с 17,2% и достига до 1 569 лв., а с 8,8% в частния сектор достига 1 426 лв.

Отношението на минималната работна заплата от 650 лв. през 2021 г. към средната работна заплата за 2020 г. е 46,86%.

Съгласно Актуализираната средносрочна бюджетна прогноза за периода 2020 – 2022 г., приета с Решение №963 от 23 декември 2020 година, за 2021 г. се предвижда ръст на компенсациите на един нает от 5,9% и нарастване до 6,5% през 2022 г. Позитивните очаквания за развитието на българската икономика, в частност на пазара на труда, са, че в Конвергентната програма 2021 – 2023 г. за 2021 г. е заложен ръст от 6,4% на компенсациите на един нает през 2021 г. и 7,1% през 2022 г.

Риск за изпълнението на прогнозите е несигурността относно овладяването на пандемията от COVID-19 и запазването на подхода за епизодично затягане и смекчаване на ограничителните мерки в страната и в международен план.

Инициатива на ЕС за минималните работни заплати подкрепя идеята, че адекватните минимални работни заплати могат да ограничат спада в доходите при икономически спад, да помогнат за стабилизиране на вътрешното търсене и да гарантират, че работниците имат достъп до възможности за заетост, всички от които са от съществено значение за подкрепа на устойчивостта и приобщаващото възстановяване.

Според последните оценки на Eurofound, базирани на данни от проучването на работната сила (LFS), до второто тримесечие на 2020 г. кризата с COVID-19 е довела до загуби на заетост главно сред най-нископлатените работни места в двата квинтила с най-ниска заплата.

Най-засегнати от кризата са нископлатените работници, включително тези на минимална работна заплата, тъй като те са най-засегнати от загубата на работа, намаленото работно време и последвалата загуба на доходи поради разпространението на пандемията.

По данни на НСИ от тримесечното наблюдение на наетите лица, отработеното време, средствата за работна заплата и други разходи за труд, наетите на минимална работна заплата към второто тримесечие на 2021 г. са близо 498 207 души, което представлява 28,8% от общо наетите през второто тримесечие на 2021 г. 2 274 283 души. Наблюдава се, че през третото тримесечие тази цифра продължава да нараства и вече е около 503 000 души.

Минималната работна заплата е инструмент за намаляване на риска от бедност сред нископлатените работници, намаляване на неравенствата в доходите, което представлява изключително предизвикателство пред лицата, вземащи решения - правилствата и социалните партньори, при определяне размера на минималната работна заплата.

През първото полугодие на 2021 г. в 17 държави от ЕС ръстът на минималната работна заплата на годишна база е по-малък от този в България, който е 6,6%. В Унгария минималната заплата намалява с 9,2%, в Румъния с 1,8%, в Естония, Гърция и Испания минималната заплата е без промяна.

Кризата с коронавируса предизвика спад в икономиката на България в размер на -4,2% през 2020 г., като в своята зимна прогноза Европейската комисия оценяваше спада на - 4,9%, а правителството беше твърде оптимистично с прогноза от само -3%. В предкризисната 2019 година България отбеляза растеж от 3,7%, което ни нареди на 8-мо място в ЕС. Следователно, по време на кризата отбелязваме известно отстъпление в това отношение. Инфлацията през 2020 г. е в размер на 1,2%, като тя е значително по-висока от средната инфлация в еврозоната от 0,3%. В рамките на Европейския съюз 20 страни имат по-ниска инфлация от нашата през 2020 г. Стабилността на цените е основен критерий от Маастрихт. През 2019 г. инфлацията е 2,5% и в 19 страни от ЕС е по-ниска от нашата.

В края на 2021 г. най-силно повишение на инфлацията се очаква по линията на енергийните продукти и храните, което съответства на допусканията за значителен растеж на международните цени на тези суровини на годишна база. Базисната инфлация се очаква да се ускори в края на годината в резултат главно от отслабване на негативното влияние на въведените ограничителни мерки върху вътрешното търсене, както и поради косвени ефекти от поскъпването на горивата и храните върху цените на някои услуги. Неясен към момента остава въпросът дали и колко увърдените от КЕВР по-високи цени на природния газ от началото на 2021 г. са предпоставка в края

на годината да се наблюдава по-висока положителна инфлация в групата на стоките и услугите с административно определяни цени.

Със сигурност обаче е важно едно – повишаването на размера на минималната работна заплата ще окаже положително въздействие за повишаване на мотивацията на най-нискодоходната част от работната сила за търсене на работа, реализиране и задържане на трудовия пазар, за повишаване на жизненото им равнище, намаляване на риска от бедност сред работещите, за намаляване на доходното неравенство и за стимулиране на вътрешното търсене.

От години в България тече дискусията за заплатите и производителността на труда спрямо средноевропейските показатели. Това е многоаспектен въпрос, който е необходимо да се анализира в съвкупността от всички фактори, които оказват влияние върху нея.

Какво имам предвид:

Ако разгледаме таблицата (Фиг. 2), ще видим, че спрямо държавата членка на ЕС с най-високи заплати – Люксембург, в България заплатите са 9 пъти по-ниски. Спрямо страните, към които мигрира нашата работна сила, заплатите ни са от 4 до 6 пъти по-ниски, а спрямо средната европейска заплата – 5 пъти. По „производителност на труда“ между 2000 и 2019 г. средната производителност в България е нараснала със 63%. Въпреки това, страната ни продължава да е в дъното на класацията, като нашата производителност на труда е 44% спрямо средноевропейската. Но защо, след като сме два пъти по-малко производителни, заплатите са 4-5 пъти по-ниски?

Таблица 2

Заплата и производителност на труда, средноевропейски показатели, изт. Дума¹⁹

Страна	Годишна заплата (евро)	Заплата (% от средноевропейската)	Производителност (% от средноевропейската)	Съотношение заплата към производителност на труда
Люксембург	65476	183	170	1,08
Дания	53980	151	115	1,31
Белгия	53851	151	130	1,16
Ирландия	48810	136	186	0,73
Финландия	47163	132	108	1,22
Швеция	46805	131	113	1,16
Франция	46779	131	116	1,13
Холандия	46120	129	111	1,16
Австрия	44318	124	116	1,07
Великобритания	43769	122	101	1,21
Германия	40602	114	106	1,08
Италия	35792	100	107	0,93
Испания	32008	89	102	0,87
Словения	25577	72	81	0,89
Кипър	24073	67	84	0,80
Малта	23317	65	92	0,71
Гърция	21570	60	83	0,72
Португалия	20422	57	78	0,73
Естония	18172	51	71	0,72
Словакия	15830	44	83	0,53
Чехия	15785	44	80	0,55
Хърватия	15668	44	69	0,64
Латвия	14922	42	65	0,65
Литва	13992	39	73	0,53
Полша	12699	36	74	0,49
Унгария	12136	34	70	0,49
Румъния	9161	26	59	0,44
България	7619	21	44	0,48

Въпросът обаче за това как е оценен трудът на българския работник остава неизяснен. Когато разглеждаме неравенството в заплащането в съответствие с производителността на труда, трябва да обърнем внимание и на факторите, които оказват негативно влияние върху производителността, а именно технологичното развитие на предприятията, необходимото достъпно, качествено и съобразено с потребностите на бизнеса образование, квалификацията, професионалният опит.

Два са основните индикатори, които към момента не се вземат предвид при определянето на МРЗ в България или поне това е изводът, когато се гледат извършваните оценки на въздействие за актуализация на МРЗ, а именно ефектът върху тех-

нологичните инвестиции в индустрията и ефектите върху неравенството по отношение на квалификацията, възрастта и професионалният опит. Ето защо е важно минималната работна заплата да стане по-силен инструмент на икономическите процеси при търсене на най-балансиран и ефективен вариант.

В България националната индустрия и към момента е насочена към дейности с ниска добавена стойност, които не генерират необходимите ресурси за реализиране на инвестиции за технологично развитие и това те да оказват влияние върху производителността на работника. Ето тук може би ролята на държавата е също ключова.

Не на последно място по темата „минимална работна заплата и доходи“ е важно да се анализира популателната способност и данъчно-осигурителната система. Все теми, изключително свързани и необходими в този дебат.

¹⁹ Милев, П. Заплатите при нас – 5 пъти под тези на ЕС. – Дума, 9 април 2019 г., url: <https://duma.bg/zaplatite-u-nas-5-pati-pod-tezi-v-es-n189326>

Затова като заключение: процесите по доходната политика, разглеждани сами по себе си, а не в рамките на система, крият съществен риск от замяна на един структурен дефицит с друг.

България е на първо място по отношение на неравенствата. Не само материални, но и доходни неравенства и социално-икономически статус, а

равнищата на заплащане са четири, дори пет пъти по-ниски спрямо другите страни от ЕС. Затова е изключително необходимо минималната работна заплата да бъде много по-малко последица и много повече инструмент на икономическите процеси.

Това ще бъде по-доброто и ефективно решение за всички.

4

МИНИМАЛЕН ДОХОД – ОТВЪД ДИАГНОЗА НА КРАЙНАТА БЕДНОСТ

Ирина Данаилова

„Всеки има право на достъп до качествено и общаващо образование, обучение и учене през целия живот, с цел да поддържа и придобива умения, които му дават възможност да участва пълноценно в обществото и успешно да осъществява преходи на пазара на труда“

Европейски стълб на социалните права (European Pillar of Social Rights)

Формирането на политиките и стратегиите в България е поставено пред сериозни предизвикателства: от една страна, работната сила бележи тенденция към намаляване поради наблюдаваните демографски процеси (застаряване на населението, емиграция на хората в трудоспособна възраст, намаляване на раждаемостта), от друга, има недостиг на квалифицирани и компетентни човешки ресурси - организациите заявяват, че липсват хора, които да мобилизират знанията си доброволно, да вземат решения самостоятелно и да се придържат към поведение, което може да се характеризира като ефективно за постигането на поставените цели, от трета, наблюдава се негативното влияние и ефект от пандемията Ковид-19, от четвърта страна стои безпрецедентната политическа и икономическа криза, пред която страната е изправена. На този фон не бива да се пренебрегва и фактът, че България традиционно заема последните места сред европейските си партньори по отношение на параметрите, отразяващи икономическо и социално благосъстояние (ръст и равнище на доходите, минимална заплата, стандарт на живот и др.). Заради пандемията икономистите предвещават сериозна рецесия на световната икономика в следващите няколко години, която нямаме никакви основания да очакваме, че ще подмине България. За целта страната ни трябва да подготви редица мерки, които да помогнат за справяне с назряващите проблеми, но и да подготвят икономиката така, че след няколко години да се забележи икономическа и социална промяна. Едни от основните и жизненоважни проблеми от спешен порядък са свързани с бедността и ниските доходи, които ще бъдат обект на разглеждане в този доклад заедно с проблемите на образованието и обучението.

Основна цел на представения доклад е да се проучат и систематизират ключови показатели, свързани с образованието и обучението, и да се анализира влиянието им върху бедността и доходите, като на тази база се формулират препоръки за преодоляване на проблемите. Изследователска теза: по отношение на образованието и обучението, въпреки съществуващите проблеми, съществуват нереализирани възможности и потенциал, които могат в дългосрочен план да подпомогнат мерките за преодоляване на бедността и намаляване на дела на лицата, получаващи помощи заради ниски доходи.

За постигане на поставената цел се решават следните изследователски задачи:

- Да се изяснят проблемите, свързани с приложението на минималния доход в политиките на държавата за борба с бедността и неравенствата;
- Да се оформят тенденции и да се систематизират демографските и социални особености на лицата, получаващи минимален доход или изпаднали в бедност;
- Да се анализират ключови показатели: участие в образование и обучение на населението на възраст над 18 г. (Евростат); образователна структура на населението на възраст 25-64 г. (Евростат); и на тази база да се изведат актуални проблеми.
- Да се очертаят насоки за развитие в областта на образованието, обучението и ученето на основата на анализирани и идентифицирани дефицити, които насоки биха подпомогнали намаляването на кръга хора, обект на политиките за подпомагане.

Роля и значение на минималния доход в националните политики

Основната роля на минималния доход е да подпомогне политиката по социално подпомагане и да осигури защитен праг за хората, нямащи право да получават средства по линия на социалното осигуряване. Гарантираният минимален доход е последна защита срещу бедността, той е „неразрив-

но свързан с правото на достоен живот за хората, които нямат други възможности да осигурят доход за себе си и за тези, които са на тяхна издръжка²⁰.

Гарантираният минимален доход и диференцираният минимален доход са в основата на определянето на социалните помощи. Смята се, че тези минимални доходи са достатъчни да задоволят основни жизнени потребности (тоест да се надскочи линията на бедността)²¹.

В „Европа 2020“ за първи път фокусът е поставен върху намаляването на бедността и върху социалното въз основа на комбинация от три показателя: „риск от бедност (определен като процент на хората с доход под 60 % от средния национален доход), тежки материални лишения (липса на средства, оценена въз основа на утвърден списък от блага) и много нисък интензитет на икономическа активност (лица, живеещи в домакинство на безработни)²². Вниманието е насочено към нови форми на бедност като бездомност, енергийна бедност, финансово изключване (отказан достъп до основни банкови услуги и кредит) или свръхзадлъжнялост на домакинствата, а социалните рискове застрашават повече жените, отколкото мъжете. Анализите показват, че най-уязвимите групи, сред които по-възрастните хора (особено най-възрастните хора и възрастните жени), хората с увреждания, хората със сериозни хронични заболявания, домакинствата на самотни родители, семействата с ниски доходи, както и мигрантите и някои национални малцинства (например ромите), са най-засегнати от различни форми на лишения²³.

Приложението на минималния доход в българските национални политики се свързва със следните проблемни моменти²⁴:

- „Прилагането на програмата за социални помощи на база диференциран минимален доход в последните поне десет години води до трайно свиване на обхвата ѝ и значително на-

маление на относителния размер на помощта спрямо динамиката на доходите в страната.

- Използваните критерии за получаване на месечни помощи, както и определеният от правителството размер на гарантирания минимален доход водят до прицелване на подпомагането към изключително тесен кръг от лица в най-тежко материално състояние.
- Предоставяната помощ е значително по-ниска от стойността, която би довела до по-осезаемо подобряване на условията на живот на тази група крайно бедни домакинства.
- Може да се твърди, че при сегашните параметри програмата не осигурява адекватна подкрепа на целевата група, към която е насочена. Заедно с това, поради силно рестриктивните критерии за допустимост на потенциалните получатели обхватът ѝ е значително по-тесен и „изпуска“ голям дял от домакинствата в бедност, включително тези с най-ниски доходи.
- Ниският размер влияе и на стимулите на потенциалните получатели да търсят активно този вид подпомагане. Това, от своя страна, значително намалява ефективността на заложените в модела условия за получаване, насочени към стимулиране на определен тип поведение.
- При тесен обхват на програмата и нисък размер на изплащаните помощи тя не може да се превърне в силен стимул за гарантиране на посещение на училище на децата и участие на лицата в трудоспособна възраст в програми за обучения и преквалификация за подобряване на бъдещите им шансове за заетост.²⁵

Очевидно е, че програмите за социално подпомагане се прилагат, работят, но може би не толкова ефективно за насърчаване и преодоляване на причините за бедността и неравенствата, колкото за подпомагане и справяне с моментното състояние на затруднение.

Затрудненията, произтичащи от обхвата, методиката, приложението и ефективността на мерките, нарастват заради спецификата и особеностите на лицата, които са обект на подпомагане вследствие на попадането си в групите със събднат риск. Дори кратък анализ показва няколко значими характеристики на бедните хора, които могат да послужат за формулиране на препоръки и очертаване на стратегии за действие.

Тенденции в демографските и икономически характеристики на лицата, получаващи минимален доход или изпаднали в бедност в България²⁶:

²⁰ Hugh Frazer & Eric Marlier. Minimum Income Schemes Across EU Member States („Схеми за минимален доход в държавите членки на ЕС“), *обобщаващ доклад*, Мрежа на ЕС на националните независими експерти по социално приобщаване, Европейска комисия, ГД „Заетост, социални въпроси и равни възможности“, октомври 2009 г.

²¹ Европейска комисия, Заетост, социални въпроси и приобщаване, 2021, url: <https://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=1103&intPagId=4439&langId=bg>

²² Заедно те определят една обща целева група хора, „изложени на риск от бедност и изключване“, като дадено лице се причислява към групата, ако отговаря поне на един от показателите и се отчита само веднъж.

²³ „Европа 2020 – Стратегия за интелигентен, устойчив и приобщаващ растеж“. COM(2010) 2020 final, Брюксел, 3.3.2010 г.

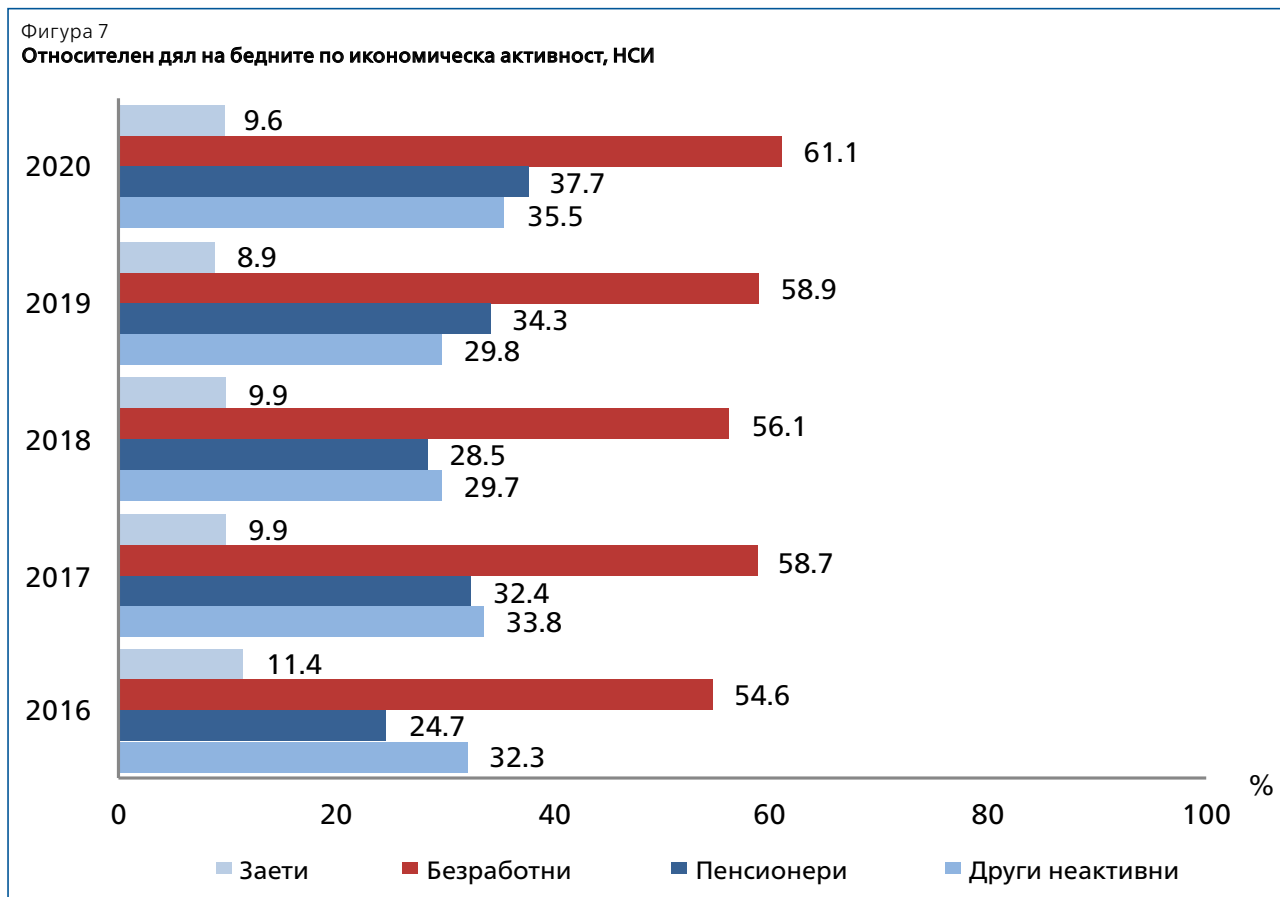
²⁴ ИПИ, Анализ на основните програми за социално подпомагане, 2021, доклад към проект „Намаляване на бедността и неравенството във възможностите чрез реформи в социалните трансфери и услуги“

²⁵ ibid

²⁶ НСИ, Индикатори за бедност и социално изключване през 2020 г.

- В сравнение с предходната 2019 г. размерът на линията на бедност през 2020 г. нараства с 9,2% (451 лв.), а относителният дял на бедното население нараства с 1,2 процентни пункта.
- По отношение на икономическата активност най-засегнатата категория са безработните

лица, при които се наблюдава устойчивост и сериозен превес в сравнение с другите изследвани лица (заети, пенсионери, други неактивни). В същото време, най-дълго на пазара на труда се задържат лицата без или с начално образование.

- В групата на работещите бедни най-голямо отражение има работата на непълно работно време. Жените са по-слабо засегнати.
- Образованието има решаващо значение за риска от бедност при заетите лица – с повишаване на образованието рискът от бедност намалява (65,7% са с начално или без образование, едва 2,4% – с висше). Същата тенденция се наблюдава и при разрез по пол и по етническа принадлежност – ролята на образователното равнище е недвусмислена. Впечатляващ е и фактът, че във всички етнически групи няма нито един човек с висше образование, самоопределил се в категорията „беден“.
- Ромите са с най-висок относителен дял сред етническите групи (турци, българи, други), самоопределили се като „бедни“, като отново се наблюдава тенденцията „с нарастване на образователното равнище рискът от бедност да намалява“.

селски райони, напредналата възраст, безработицата и проблемите със здравето са все фактори, свързани с нисък потенциал за учене²⁷.

Резултатите са недвусмислени – една от важните предпоставки за изпадане в риск от бедност е липсата на образование. В същото време, наличието на образование води до по-висок жизнен стандарт, по-висока и трайна заетост, стабилност на работното място (вж. данните на НСИ).

В анализа по-горе прави впечатление, че в категорията „бедни“ попадат най-вече лицата с ниско образование. Картината се допълва от социалната принадлежност, защото традиционно ромите не ценят образованието и относително рядко продължават да учат. В същото време, теорията за инвестиции в човешки капитал акцентира върху ролята на образованието и обучението като

Явно такива са и тенденциите в световен мащаб, защото изследване на Световната банка доказва, че „ниското образование, местоживеенето в

²⁷ Хармонизиране на услугите за включващ растеж (2019), Технически доклад на Световната банка, регион Европа и Централна Азия

най-значим, ефективен и дългосрочен способ за повишаване на икономическия просперитет чрез повишаване на качествените характеристики на човешките ресурси. Европейската комисия също съветва „да се акцентира върху програмите за образование и обучение като основно средство за борба с бедността и социалното изключване, чрез даването на силен тласък на възможностите за наемане на работа и на достъпа до знание и до пазара на труда. ... да се засили участието на работниците, безработните и всички уязвими социални групи в ученето през целия живот и да се повиши нивото на професионална квалификация и усвояването на нови умения, което може да доведе до по-бърза интеграция на пазара на труда, да повиши производителността и да помогне на хората да си намерят по-добра работа“.

За съставянето на ефективни политики и мерки, на адекватен план за действие и за вземане на разумни стратегически решения е необходимо фокусът да бъде насочен върху търсенето на дългосрочни решения, които биха дали значим ефект.

Българската политика, в унисон с европейската, е с фокус и усилия в посока подобряване на ефективността на основните услуги и социалните помощи, създаване на цялостен подход и по-добро съгласуване на две нива: между основните услуги, предоставяни на хората в риск, и между услугите и помощите. Посоката безспорно е добра и действия са необходими – за подобряването на мерките и програмите, за засилване ролята и значимостта на социалния диалог и други решения, насочени към решаване на текущите проблеми. Това безспорно трябва да продължи. Но за **стратегическо решение** на въпросите, свързани с бедността и ниските доходи, е нужно да се предприеме различен подход. И този подход да допълва (не да подменя или пренасочва) тези критично важни въпроси.

Данните за пазара на труда дават основание да се смята, че смяната на ролята и значението на образованието и обучението е критично необходима, а дефинирането на държавни стратегии за насърчаване и подкрепа би ги превърнало в едни от най-важните фактори и условия за успех **в дългосрочен период** за решаване на редица проблеми, сред които и бедността и ниските доходи. По отношение на образованието и обучението съществуват нереализирани възможности и потенциал, които могат в дългосрочен план да доведат до намаляване на дела на лицата, които се нуждаят от помощи за справяне с бедността и допълване на ниските доходи.

Динамика и ключови показатели в областта на образованието и обучението²⁸

Представен е анализ на статистически показатели, свързани с образованието и обучението, които обхващат както България, така и държавите от ЕС. Целта е да се направи съпоставка, да се измери напредъка или изоставането спрямо нашите партньори и да се направят съответните изводи.

Чрез този анализ се цели както да се открият съществуващите проблеми, така и същите тези проблеми да се дефинират като възможности, неопознат потенциал. **Образованието следва да се разглежда както като фактор, така и като следствие от липсата на подходяща и адекватна стратегия и план за бъдещето по отношение на бедността и категорията хора, получаващи помощи (в това число и подпомагане за ниски или липсващи доходи).**

В специализираните изследвания се използват разнообразни показатели в областта на обучението и развитието на човешките ресурси, за които се осигуряват публично достъпни официални данни от международни и национални информационни източници: Евростат, ООН, Световната банка и др. Поради ограниченията за обем на настоящата разработка, вниманието ще бъде фокусирано върху два:

- участие в образование и обучение на населението на възраст над 18 г. (Евростат) – комплексен показател, който има връзка с мотивацията на възрастните да се променят и адаптират към условията на средата, като в същото време отразява и оценката за смисъла от това участие и важността на крайните резултати от него. Свързан е и с възможностите на националната политика, достъпа до различни източници на образователни дейности и др. През последното десетилетие навлиза понятието „образование и обучение на възрастни“;
- образователна структура на населението на възраст 25-64 г. (НСИ) – показва реалния ефект, резултат от всичко посочено по-горе, и е пряко свързана с ролята на образованието за икономическото и социалното развитие;
- ключови показатели за състоянието и динамиката на процеси в областта на образованието и обучението – отново на примера на Европейския съюз и България.

Анализът на точно тези параметри би трябвало да бъде от полза и да подпомогне публичния дебат по темите на образованието, обучението и

²⁸ Разработката е продължение на задълбочен авторски материал, като анализирани данни са актуализирани и обогатени (Данаилова. Мотивацията за учене и развитието на човешките ресурси – концепции, анализи, стратегии, 2020).

връзката с бедността, който е наложителен и в някаква степен дори спешен.

Тъй като всички разглеждани данни се събират по различна методика, сравняването им би било неуместно и няма да бъде направено. Използването им има за цел постигането на достатъчно обективност, ширина и дълбочина.

Участие в образование и обучение на населението на възраст над 18 г.

Две основни официални статистически изследвания в ЕС осигуряват данни за показателя:

- ежегодното *Наблюдение на работната сила* (Labor Force Survey/LFS) и
- периодичното „Изследване на образованието и обучението на възрастни“ (Adult Education Survey/AES), което се провежда на 5 години.

Двете изследвания се различават по прилагания методически подход и затова данните не могат да се сравняват. Поради ограниченията за обем таблиците с данни са изнесени в приложения.

- Наблюдение на работната сила (Labour Force Survey/LFS) (ежегодно събиране на данни)

• Участие в образование и обучение на населението на възраст 25-64 г., LFS (вж. Таблица 1)

Пандемията Ковид-19 доведе до много големи промени във всички сфери на икономическия и социален живот и неизбежно се отрази и на образователните дейности. Анализът на данните показва интересни явления – през 2019 г. интересът към образователните дейности продължава да се повишава в Дания, Ирландия, Франция, Хърватска, Латвия, Литва, Люксембург, Малта, Нидерландия, Португалия, Румъния, Швеция, Финландия, докато в България, Белгия, Чехия, Гърция, Кипър, Австрия пък се наблюдава спад. През 2020 г. много от държавите отчитат спад дори под нивата на 2019 г., в това число и първенците Швеция и Финландия.

По този показател България е на предпоследно място – 1,6%, следвана от Румъния – 1%. По-подробното разглеждане на данните показва, че две държави се отличават значително сред европейската съвкупност и това са Швеция – със забележителните 27,6% и Финландия – с 27,3%.

По този показател в Националната стратегия за учене през целия живот (2014-2020 г.) беше заложено през 2020 г. да се достигне 5% участие. Очакванията бяха, че едва ли ще надвиши 3%, но данните от Евростат показват **сериозно намаление и изравняване с позицията през 2007 г. – 1,6%, т.е. България**

се връща почти 10 години назад. В същото време Швеция, въпреки отбелязаното намаление и в нейните данни, има около 14 пъти повече участници в образователни дейности в сравнение с България, а ЕС в цялост – около 5 пъти повече. Изводите са ясни, мерките – належащи.

• Участие в образование и обучение на населението на възраст 25-64 г. – разрез по пол, LFS (вж. Таблица 2 и 3)

Образованието е средство за намаляване на рисковете от социално изключване – то помага и на мъжете, и на жените да се реализират успешно на пазара на труда и да дадат своя принос за подобряване на здравето, безопасността и просперитета на техните семейства.

Интегрирането на равенството между половете в политиката в областта на образованието и обучението остава изключително важно в държавите, в които равният достъп до образование се приема като даденост, както е в повечето държави членки на ЕС²⁹. Данните за процента на социално включване и заетост и показателите за качество на работните места показват, че жените продължават да са изложени на по-голям риск от социално изключване, безработица, бедност и нискокачествени работни места в ЕС. Освен това, за жените е по-вероятно да останат безработни в сравнение с мъжете със същото ниво на образование. Тази ситуация рязко контрастира с общата по-висока успеваемост на момичетата и жените в ЕС по отношение на участието и завършването на образование.

Делът на мъжете, които са взели участие в образователни дейности, нараства два пъти от 2007 г. до 2018 г. – от 1,7% до 2,4%. Тенденцията е положителна и на пръв поглед – обнадеждаваща. До 2020 г. обаче нивото спада до това от 2009 г. и така плахиет напредък е заличен. Сравнението с данните на останалите държави показва, че единствено Румъния отчита много по-слаб резултат – 1% участие (2020 г.), и това е най-лошият показател в групата европейски държави. България продължава да бъде след Хърватска, която показва резултат от 2,6% (2018 г.), и Гърция – с почти двойно участие на мъжете в образованието – 4,3% (2020 г.). В другия край на континуума са две икономически просперирани държави – Финландия (23%) и Швеция (21,9%).

Аналогични са резултатите и при отчитането на участието на жените в образованието – положителна тенденция и почти двойно увеличение до

²⁹ Relevance of gender in the policy area, available at <https://eige.europa.eu/gender-mainstreaming/policy-areas/education>

2020 г. и след това рязък спад до нивото от 2010 г. Процентът участие на жените е по-висок от този на мъжете – 1,7% към 1,4%, но разликата не е толкова статистически значима.

• **Изследване на образованието и обучението на възрастни (Adult Education Survey/AES) (2007, 2011, 2016 г. – данните се събират периодично, на всеки пет години)**

● **Участие във формално и неформално обучение на лица на възраст 25-64 г., AES (вж. Таблица 4)**

В България през изследвания период делът на хората в активна възраст, които участват в обучение, намалява – от 36,4% (2007 г.) до 24,6% (2016 г.).

През 2007 г., явно поради стремежа да бъдат изпълнени критериите за приемане в общността, данните са близки до общеевропейските – 35,2% (ЕС-28). След това започва спад и до 2016 г. намаляването е с 12,2%, което показва сериозна негативна тенденция – реално след възрастта, в която се завършва висше образование, интересът към придобиване или надграждане на знания, умения и компетенции рязко спада (или изчезва).

Данните на европейските държави показват доста интересни резултати:

- страната с най-добър показател – Нидерландия (64,1%) – има увеличение от 25 процентни пункта през наблюдавания период. Това е най-голямото увеличение за периода;
- следващите с успешни практики – Швеция (63,8%) и Финландия (54,1%) в дългосрочен период имат негативна тенденция – намаляването при Швеция е почти 10%, при Финландия – само 1% (което е незначително);
- с най-нисък резултат относно образователната активност отново е Румъния – 7% през 2016 г.

● **Участие във формално образование и обучение на лица на възраст 25-64 г., AES (вж. Таблица 5)**

Участието във формално образование и обучение показва способността на държавата да интегрира нуждите на различните контингенти работна сила в организирани (и обикновено безплатни за потребителя) образователни дейности.

Фактори, влияещи върху участието, са както видът, състоянието и достъпността на дейностите, така и интересът към тях, ценността им от гледна точка на ползвателите.

Ниските показатели на нашата държава са индикатор за проблем, особено на фона на стойностите на нашите европейски партньори. Въпреки че в дългосрочен период тенден-

цията е положителна – след спада през 2011 г., през 2016 г. нашата страна отчита нарастване спрямо първоначалния период на наблюдение (2007 г.) – България със своите 2,9% (2016 г.) е сред страните с най-ниско участие в образование и обучение наред със Словакия – 1,5%, Румъния – 1,7%, Чехия – 2,5%.

С позитивна тенденция и доста благоприятни показатели отново са Швеция (13,8%), Финландия (14,5%), Дания (13,5%), докато сериозно влошаване на резултатите има при Великобритания (-4,8%), Словакия (-5,4%), Белгия (-6,7%). Негативна тенденция с намаление около един процентен пункт се наблюдава при Италия, Чехия и Полша. Сериозна промяна в посока подобрение има в Испания (+3,9%) и Унгария (+4,8%).

● **Участие в неформално образование и обучение на лица на възраст 25-64 г., AES (вж. Таблица 6)**

Неформалното образование и обучение е по-лесно осъществимо и по-разпространено като практика, както показват данните на всички европейски държави. България отчита сериозно намаление от 12,7% спрямо първоначалните данни, като тенденцията за периода е изцяло негативна – от 35,2% (2007 г.) на 24,4% (2011 г.) до 22,5% (2016 г.).

Най-висок дял в обучението на възрастни отчитат Швеция (56,5%) и Нидерландия (61,5%), а най-нисък – Румъния, която доста изостава от останалите държави с незавидните 5,6%.

Прави впечатление, че делът на неформалното обучение в голяма част от държавите е около 50%, което е доста по-добре в сравнение с интереса и участието във формалното образование и обучение, който като цяло е нисък във всички държави – около 10%.

Нуждата от целенасочена и активна образователна политика, която да помогне за изваждането на страната ни от последните редове на статистиката, се доказва както от наблюдаваните данни дотук, така и от последващите анализи.

● **Участие във формално и неформално обучение на лица на възраст 25-64 г. - разрез по пол AES (вж. Таблица 7 и Таблица 8)**

През 2007 г. участието на мъжете в двете форми на образование и обучение е било по-високо (37,9%) от това на жените (35%), но интересът и на двата пола значително намалява през годините, за да стигне до 24,5% за мъжете и 24,7% за жените (2016 г.). Жените имат по-активна позиция, но разликата спрямо другия пол е незначителна. Активността на мъжете, съпоставена с тези в другите европейски държави, е два пъти по-ниска, което

поставя страната ни в неизгодни позиции по отношение на стремежа към засилване на ученето през целия живот.

По отношение на участието на мъжете във формално образование данните показват застой – 2,6% – и през 2016 г., и през 2011 г. Може да се твърди, че това е негативен знак на фона на нарастващите темпове на Финландия, Дания, Испания. България отчита едни от най-ниските показатели заедно с Чехия, Франция, Италия и Румъния (на последно място с 1,3%).

Мъжете все по-малко участват в дейности, свързани с неформално образование и обучение – активността намалява от 36,8% (2007 г.) до 22,6% (2016 г.). Съпоставено със слабото участие във формално обучение, това може да се тълкува като дълбока неудовлетвореност от всички възможности и перспективи, до които води получаването, надграждането и формирането на компетенции.

Интересът на жените към всички форми на образование и обучение като цяло е намаляващ – повишението от 0,1% от 2011 г. до 2016 г. не може да се отчете като значимо, още повече поставено на фона на намаляването с 10,4% спрямо първия период.

Данните показват, че в България почти три пъти по-малко жени вземат участие в образование и обучение в сравнение с Швеция (68,2%), Нидерландия (63,5%), Финландия (60,2%).

По отношение на формалното образование сравнението по пол показва, че жените са по-активни от мъжете – 3,2% спрямо 2,6% (за 2016 г.).

След кризисната 2011 г. тенденцията е положителна, но въпреки това равнището на участие във формално образование на жените е почти два пъти по-малко от това на ЕС-28 (6,4%). Най-висока активност отчитат Швеция (17,6%), Финландия (16,1%), Дания (15,2%).

Негативна е и тенденцията за участие в неформалното обучение, като мъжете имат превес, но с много малко – 22,6% към 22,3% (2016 г.). Данните показват, че интересът към дейности, които няма да доведат до диплома/сертификат или свидетелство, е по-нисък, следователно неформалното образование трябва да бъде „подсилено“ с мерки, които да водят до официални резултати – чрез валидиране например.

Представеният анализ показва, че изследваните параметри в България имат стойности, които не са дори близки до тези на успешните държави. Мерките за подобряване на позицията на страната ни са в областта на ученето през целия живот, установяване на активни политики, разработва-

не на работещи планове – много смело решение би било обвързването на помощта с участие в образователни дейности например. Политиката трябва да изгради стабилна връзка към реализация на пазара на труда посредством образование (и умения).

Образователна структура на населението на възраст 25-64 г.

Състоянието на образователната структура на населението е важен показател за развитието на човешките ресурси в дадена държава и има пряко отражение върху икономическия, социалния и културния просперитет.

Наблюдението на населението трябва да бъде в две посоки – брой и дял на хората с висше и средно образование и брой и дял на хората с нисък образователен ценз или с липсващ такъв. Образователната структура на дадено населено място има определящо значение за облика на пазара на труда, нивото на заплащане, миграциите. Както се доказва по-горе, образователната структура има пряко отражение и върху равнището на бедността.

В контекста на намаление на абсолютния брой на населението за периода 2007-2020 г. се наблюдават следните тенденции (Таблица 9):

- позитивна тенденция за нарастване на броя на лицата с висше образование в съвкупността на населението на възраст 35-44 г. и 45-54 г.;
- негативна тенденция за намаляване на лицата с висше образование във възрастовата съвкупност 25-34 г.;
- негативна тенденция за нарастване на броя на лицата с начално образование при младежите на възраст 25-34 г. за периода – от 44,7 хиляди на 51 хиляди.

Ключови показатели за състоянието и динамиката на процеси в областта на образованието и обучението в Европейския съюз и България (Таблица 10)

- **Инвестициите в образованието**³⁰ на България в годишен разрез намаляват (4,1% за 2009 г. към 3,5% за 2019 г.).

Впечатляващо е, че преди 11 години, в началото на наблюдавания период, сме били по-близо до европейските позиции, отколкото сме сега – инвестициите на ниво ЕС са 4,6% (2019 г.).

³⁰ „Обзор на образованието и обучението за 2020 г. – България“ на ЕК, available at https://ec.europa.eu/education/policy/strategic-framework/et-monitor_bg (accessed on 01.09.2021)

Коректно е да се отбележи, че в Стратегията за развитие на висшето образование в РБ за периода 2014-2020 г. е заложен количествен критерий от 1,5% и той явно е постигнат и надминат. Остава въпросът защо държавата си поставя толкова занижени цели, които са твърде ниски както спрямо собствените ни показатели, така и спрямо показателите на другите държави членки. И не на последно място – как с толкова нисък процент инвестиции държавата насърчава участието в образователни дейности, развиването на образователната система, как прилага мерки за преодоляване на неравенствата и бедността.

- **преждевременно напуснали системата за образование на възраст 18-24 г.**³¹ - забелязва се слабо намаляване на броя отпадащи – от 14,7% за 2009 г. до 13,9% за 2019 г. Страната ни обаче не успява да достигне нито до заложените 10% в „Европа 2020“, нито дори е близо до общоевропейските резултати – 10,2%.

Преждевременното напускане е феномен, който има определени специфики в България:

- Хората, които напускат рано образователната система, в преобладаващата си част са от ромски произход. В тяхната култура и традиции образованието не е ценност и под формата на нагласа се предава от поколение на поколение.
- Ранното напускане е типично за малките населени места, в които осигуряването на достъп до училище е трудно, липсата на учители /и то добри/ – осезаема.
- Липсата на образование е една от основните причини за невъзможност за намиране на заетост – безработните с висше образование са 1,3%, докато тези без образование – 21,6%³².

Преодоляването на този феномен, превръщането на ученето в ценност, изясняването на връзката образование-реализация на пазара на труда би било мощен инструмент в борбата срещу бедността и ниските доходи.

- **завършили висше образование на възраст 30-34 г.**

В Стратегия „Европа 2020“³³ е определена цел до 2020 г. 40% от младите европейци да имат висше

образование и данните показват, че те са изпълнени – 40,3% за 2019 г. На този фон обаче България отново изостава – завършилите висше образование на възраст 30-34 г. през 2019 г. са 32,5%, което е значително по-малко от планираното. Реално през 2019 г. България достига равнището на ЕС за 2009 г. (32,3%), което показва сериозно единадесетгодишно забавяне.

- **процент заетост на наскоро дипломирали се** – през 2019 г. България е с по-слаби позиции спрямо европейските постижения: по отношение на ISCED³⁴ 3-4 в България заетостта е 67,5%, в ЕС – 75,9%. По отношение на ISCED 5-8 показателите са добри – България – 88,4%, ЕС – 85%. Данните недвусмислено показват, че реализацията на хора с висше образование е по-успешна, отколкото със средно.
- **функционална неграмотност**

Значително нараства броят деца с функционална неграмотност, непокриващи стандартите за „Четене с разбиране“, „Математика“, „Природни науки“. Проследяването на данните показва, че нивата са изключително високи и тенденцията е влошаване, т.е. мерките, които се предприемат, не дават резултат.

Данните са, както следва:

- четене: от 41% през 2009 г. на 47,1% през 2019 г. Разликата с 2018 г. е значителна – 5,6%. В ЕС този дял е почти два пъти по-малък – 22,5% (2019 г.).
- математика: Резултатите по математика също са шокиращи – слаби резултати при 44,4% при стойности от 22,9% за ЕС. Има леко понижение в сравнение с 2009 г, когато резултатите са 47,1%.
- природни науки – от 38,8% през 2009 г. на 46,5% през 2019 г.

Параметрите показват, че за 8 години почти няма разлика в получените резултати и стойностите остават далеч от желаните. Резултатите са под критичното второ ниво на грамотност и това е ясен знак, че системата не работи. Не бива да се забравя, че PISA не е просто индикатор на запаметеното в училище, а инструментът има за цел да установи как учениците осмислят и прилагат наученото в реални ситуации. Това означава, че българските деца не са готови да се справят с реални проблеми и ситуации, което е критично за бъдещето на икономиката. В контекста на разглежданата тема това може да бъде индикатор за риск от бедност.

³¹ Ibid

³² НСИ, Данни за четвърто тримесечие 2020 г. (accessed on 13.08.2021)

³³ „Стратегия Европа 2020“, available at http://publications.europa.eu/resource/cellar/8d8026dc-d7d7-4d04-8896-e13ef636ae6b.0016.02/DOC_2 (accessed on 24.0.2020)

³⁴ ISCED 3-4- средна и полувисша образователна степен, ISCED 5-6 - висша образователна степен

- **Процентът на заетост на наскоро завършили-те ПОО³⁵** е нараснал значително през 2019 г., достигайки 78,7% в сравнение със 66,4% през 2018 г. и 59,1% през 2017 г. Това е ясен показател за ролята и значението на обучението.
- **Относителен дял на населението на възраст между 25 и 64 навършени години с висше образование**

Статистиката показва интересна тенденция – през 2013 г. дялът на населението с висше образование нараства с 2,6% в сравнение с 2009 г., като промяната е от 23% до 25,6%. Броят на учениците, които продължават обучението си във висше училище, нараства, макар и с малки темпове (НСИ, 2014³⁶). Тенденцията през следващите няколко години обаче е друга – учащите във ВУЗ намаляват. През учебната 2014/2015 година общият брой на студентите в България е с 2,2% по-малко в сравнение с учебната 2010/2011 година и с 1,5% по-малко в сравнение с предходната учебна година, а през учебната 2015/2016 г. е с 4,4% по-малко в сравнение с предходната година (НСИ, 2016 г.). Демографските проблеми са факт, намаляването на потенциалните кандидат-студенти също, но трайно негативната тенденция е повод за тревога. Това демотивация ли е? Или изтичане на потенциал заради кандидатстване в чужбина? Данните за 2018 г. са малко по-оптимистични – 28,2%, но през 2019 г. процентът записани студенти намалява с 1,2%. За да бъдат значими и да отразят трайно подобряване, те трябва да бъдат потвърдени през 2019 и 2020 г.

Едно сравнение с някои европейски държави показва изключително интересни факти. България, наред с Малта, Италия, Чехия, Румъния, се характеризира с нисък относителен дял на хората с висше образование (25-64 г.) – под 29%. За сравнение, същият показател има доста по-високи стойности за Франция (37,9%), Люксембург (47%), Холандия (40,4%) – страни с доста по-добри икономически показатели (Eurostat, 2018³⁷).

- **дял на младежите между 15 и 24 г., които не работят и не учат (NEETs)** – относително висок – 18,1% (при 18,9% за 2017 г.). Това показва липса на мотивация, на визия за бъдещето. Те трябва да бъдат таргетирани и да получат сериозна грижа под формата на професионално ориентирание и мотивационно въздействие, за да не попълнят редиците на чакащите помощи.

Ключови показатели в областта на икономическия просперитет и образованието/обучението

Ролята и връзката на образованието с икономическите показатели и просперитет на държавите много ясно личи в два икономически показателя – Индекс за човешко развитие и Индекс за човешки капитал.

Индексът на човешкото развитие (Human Development Index - HDI) е „индикатор за общественото развитие, който обединява социално-икономически, демографски и здравни показатели и се използва при международни и регионални сравнения“³⁸. ИЧР³⁹ за 2020 г. обхваща 189 държави. Широкото покритие е резултат от усилията на Службата за доклад за човешко развитие (HDRO) да работи с агенциите на ООН и Световната банка, които предоставят стандартизирани данни на международно ниво, и с националните статистически агенции за получаване на необходимите показатели за развитие на ИЧР. Докладите за ИЧР са ежегодни – правят се подробни анализи, сравняват се минали периоди, дават се препоръки. Данните по-горе (в частта „участие в образование/обучение“) показаха, че Норвегия, Швеция, Дания са начело по отношение на показателя „участие във формални и неформални форми на образование и обучение“. ИЧР потвърждава колко е силна връзката между образователните дейности и политики, от една страна, и приходите, измерени чрез БНП, от друга. На този фон данните за България не звучат оптимистично. Количествените измерители (очаквани години на обучение във всички образователни степени и среден брой години, прекарани в обучение) в България имат стойности, които не са дори близки до тези на успешните държави. Мерките за подобряване на позицията на страната ни са в областта на ученето през целия живот – повишаване на мотивацията за учене на всички групи лица и засилване на интереса към различните форми на образование. Това би било възможно, ако се постави акцент върху връзката между реализацията на пазара на труда и полученото образование (и умения).⁴⁰

Индексът на човешкия капитал (The Human Capital Index - HCI)⁴¹ на Световната банка обхваща 174 държави за 2020 г. и приема стойности от 0 (най-ниската) до 1. Измерва размера на човешкия капитал,

35 „Обзор на образованието и обучението за 2019 г. – България“ на ЕК: https://ec.europa.eu/education/policy/strategic-framework/et-monitor_bg accessed on 24.07.2020

36 НСИ, Висше образование, Инфостат, url: https://infostat.nsi.bg/infostat/pages/module.jsf?x_2=164

37 Eurostat (2021), Population by educational attainment level, sex and age (%), url: https://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=edat_ifs_9903&lang=en

38 Ангелова, Поля. Индексът на човешкото развитие – методологически и приложни аспекти. - Статистика, 2015, № 11

39 <http://hdr.undp.org/en/content/human-development-index-hdi>

40 Данаилова, Ирина. Мотивация за учене и развитието на човешките ресурси – анализи, концепции, стратегии. Университетско издателство „Стопанство“, 2020

41 <https://datacatalog.worldbank.org/dataset/human-capital-index>

който дете, родено днес, може да постигне до 18-годишна възраст, като се отчетат рисковете от лошо здраве и лошо образование, които преобладават в страната, в която живее. Целта на индекса е да подчертае как подобренията в настоящите резултати в здравеопазването и образованието оформят производителността на следващото поколение работници. Приема се, че децата, родени днес, през следващите 18 години получават образователните възможности и рискове за здравето, пред които в момента са изправени децата в същия възрастов диапазон. Идеята на приложението на индекса е „да се подхранва диалогът на глобално и национално ниво и държавите да бъдат убедени защо е важно да инвестират във всички измерения на човешкия капитал. Затова се изследват задълбочено причините, поради които здравните грижи и образованието в ранна възраст подготвят децата да бъдат успешни възрастни в един бързо променящ се свят и, в по-общ план, подготвят нациите да намаляват бедността и да насърчават бъдещия просперитет. Въпреки че икономическите изследвания доказват значението на човешкия капитал като основен двигател на устойчивия растеж и намаляването на бедността, понякога е трудно да се обосноват инвестициите в човешки капитал от гледна точка на политиките, тъй като

ползите от инвестиции в хората може да отнемат много време (поякога десетилетия), докато се материализират в положителни резултати, което далеч надхвърля хоризонта на краткосрочните и средносрочните политики⁴²”.

Държавите на челни позиции и по двата показателя са икономически развити, с доказано добри практики в областта на образованието и здравеопазването и това рефлектира в добри условия на живот и труд. България и в двете класации е някъде по средата с уклон към „много добре“, но по-задълбочен поглед показва, че сме сред последните в европейски контекст. Традиционно е усещането на българина, че нацията ни е много образована, но това не се потвърждава от статистическите данни.

В Таблица 11 са показани стойностите на ИЧР, ИЧК, брой висши учебни заведения на глава от населението, участие в образование и обучение (2020/2021 г.). Тъй като в годините тезата, че в България има твърде много университети, придобива все по-голяма популярност, кратка справка е полезна и много показателна – в таблицата е приложена и информация за съотношението на броя висши учебни заведения към броя хора от населението в различни държави.

⁴² Гортазар Лукас и Десислава Кузнецова (2019). Повишаване на човешкия капитал в България – преглед на индекса на човешкия капитал за България, март 2019, online, accessed on 24.07.2021

Таблица 3

Сравнителните индекси и образованието

Държава	HDI / място	HCI ⁴³	Участие в образование и обучение, LFS, 2020 (само за EU)	Брой висши училища (Webometrics, 2021)	Население (Countrymeter 2021)	Население/ брой висши училища
Норвегия	0,957 (1)	0,8	16.4%	44	5 523 348	125 530
Сингапур		0,9	-	44	6 034 691	137 152
Ирландия	0,955 (2)	0,8	11%	66	4 937 257	74 806
Швейцария	0,955 (3)	0,8	27.6%	100	8 555 540	85 555
Хонг Конг	0,949 (4)	0,8	-	21	7 577 522	360 834
Германия	0,947 (6)	0,8	7.7%	458	83 029 000	181 286
Швеция	0,945 (7)	0,8	28.6%	47	10 218 099	217 406
Австралия	0,944 (8)	0,8	-	190	26 069 554	137 208
Нидерландия	0,944 (9)	0,8	18.8%	129	17 294 000	134 062
Дания	0,940 (10)	0,8	20%	73	5 825 794	79 805
Чад	0,397 (187)	0,3	-	4	17 160 639	4 290 159
Централна Афр. р-ка	0,397 (188)	0,3	-	1	4 956 553	4 956 553
Нигерия	0,394 (189)	0,4	-	2	213 420 727	106 710 363
Уругвай	0,817 (55)	0,6	-	12	3 488 697	290 724
България	0,816 (56)	0,6	1.6%	54	6 885 958	127 517
Панама	0,815 (57)	0,5	-	14	4 407 344	314 810
Япония	0,919 (19)	0,8	-	1000	126 399 320	126 399
Финландия	0,938 (11)	0,8	27.3%	42	5 586 073	133 001
Франция	0,901 (26)	0,8	13%	615	65 728 784	106 876
Люксембург	0,916 (23)	0,7	16.3%	3	645 628	215 209

Източник: автор

⁴³ The World Bank, Human Capital Index, 2010-2020, url: https://data.worldbank.org/indicator/HD.HCI.OVRL?locations=NO&most_recent_value_desc=true

Данните ясно показват, че има връзка между икономическия просперитет и образованието. Броят на висшите учебни заведения в България съвсем не е необосновано висок – особено в сравнение с икономически проспериращите държави, които отчитат доста високи икономически резултати (Финландия, Норвегия например). Дискусията в тази посока изисква допълнителна аргументация, която в рамките на настоящия доклад не е възможна заради ограниченията за обем.

Изводи и препоръки

Анализът на ключови показатели даде възможност да се установят важни аспекти и тенденции. Интересът към участие във формално и неформално образование и обучение е нисък, стойностите за България я поставят сред последните европейски държави. Въпреки наличието на позитивна тенденция за нарастване на броя на лицата с висше образование в съвкупността на населението на възраст 25-64 г., тя не може да компенсира увеличаването на относителния дял на лицата със средно и основно образование. Данните за България не са оптимистични. Количествените измерители (очаквани години на обучение във всички образователни степени и среден брой години, прекарани в обучение) в България имат стойности, които не са дори близки до тези на успешните държави.

Мерките за преодоляването на проблемите с мотивацията за участие във всички форми на образование и обучение, подобряването на образова-

телната структура и повишаване на равнището на функционална грамотност от една страна ще доведат до по-качествени човешки ресурси, по-висока заетост и по-добри икономически и социални условия на живот. От друга страна, мерки в указаната посока биха **подпомогнали** ограничаването на бедността и изваждането на част от хората в риск от бедност от редиците на очакващите (и получаващи) помощи. Наистина по отношение на образованието и обучението съществуват нереализирани възможности и потенциал, които могат в **дългосрочен план** да подпомогнат **стратегии** за преодоляване на бедността и намаляване на дела лица, получаващи помощи заради ниски доходи. Ако се подходи с визия и се работи и върху повишаване на мотивацията за учене на всички групи лица, и засилване на интереса към различните форми на образование, ако се засили акцентът върху връзката между реализацията на пазара на труда и полученото образование (и умения), постигането на трайна промяна най-вероятно би била възможна. Би било грешка да се подцени значението, ползата и необходимостта от мерки и програми за подпомагане на лицата в крайна бедност, но мисленето „тук и сега“, без аспектите на бъдещото развитие, би орязало възможностите за стратегически напредък и позиционирането на страната ни сред успешните, икономически проспериращи държави, предлагащи високо качество човешки ресурси и стабилна заетост. За целта е хубаво да се използват всички възможности и да не се пренебрегва фактът, че образованието и обучението крият огромен потенциал. Който е крайно време да стане приоритетен.

ПРИЛОЖЕНИЯ:

Таблица 4

Участие в образование и обучение на население на възраст 25-64 г. в страните от ЕС през периода 2008-2020 г.
(Наблюдение на работната сила)
(относителен дял в %)

GEO/TIME	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
ЕС - 28	9,4	9,5	9,5	9,3	9,1	9,2	10,7	10,8	10,7	10,8	10,9	11,1	11,3	
Белгия	7,4	7,1	7,1	7,4	7,4	6,9	6,9	7,4	6,9	7,0	8,5	8,5	8,2	7,4
България	1,6	1,6	1,6	1,6	1,6	1,7	2,0	2,1	2,0	2,2	2,3	2,5	2	1,6
Чехия	6,0	8,0	7,1	7,8	11,6	11,1	10,0	9,6	8,5	8,8	9,8	8,5	8,1	5,5
Дания	29,1	30,0	31,3	32,6	32,3	31,6	31,4	31,9	31,3	27,7	26,8	23,5	25,3	20
Германия	7,8	8,1	8,0	7,8	7,9	7,9	7,9	8,0	8,1	8,5	8,4	8,2	8,2	7,7
Естония	7,0	9,7	10,5	11,0	11,9	12,8	12,6	11,6	12,4	15,7	17,2	19,7	20,2	17,1
Ирландия	7,8	7,2	6,6	7,1	7,2	7,5	7,6	7,0	6,5	6,5	9,0	12,5	12,6	11
Гърция	2,4	3,2	3,5	3,3	2,8	3,3	3,2	3,2	3,3	4,0	4,5	4,5	3,9	4,1
Испания	10,8	10,7	10,8	11,2	11,2	11,2	11,4	10,1	9,9	9,4	9,9	10,5	10,6	11
Франция	6,1	6,0	5,7	5,0	5,5	5,7	17,8	18,4	18,6	18,8	18,7	18,6	19,5	13
Хърватска	2,9	2,6	3,0	3,0	3,1	3,3	3,1	2,8	3,1	3,0	2,3	2,9	3,5	3,2
Италия	6,2	6,3	6,0	6,2	5,7	6,6	6,2	8,1	7,3	8,3	7,9	8,1	8,1	7,2
Кипър	8,7	8,8	8,3	8,1	7,8	7,7	7,2	7,1	7,5	6,9	6,9	6,7	5,9	4,7
Латвия	7,2	6,9	5,6	5,4	5,4	7,2	6,8	5,6	5,7	7,3	7,5	6,7	7,4	6,6
Литва	5,5	4,9	4,6	4,4	6,0	5,4	5,9	5,1	5,8	6,0	5,9	6,6	7	7,2
Люксембург	7,2	8,7	13,8	13,5	13,9	14,2	14,6	14,5	18,0	16,8	17,2	18,0	19,1	16,3
Унгария	3,9	3,4	3,0	3,0	3,0	2,9	3,2	3,3	7,1	6,3	6,2	6,0	5,8	5,1
Малта	5,9	6,3	6,2	6,2	6,6	7,2	7,7	7,7	7,4	7,8	10,6	10,9	11,9	11
Нидерландия	16,8	17,1	17,1	17,0	17,1	16,9	17,9	18,3	18,9	18,8	19,1	19,1	19,5	18,8
Австрия	12,9	13,3	13,9	13,8	13,5	14,2	14,1	14,3	14,4	14,9	15,8	15,1	14,7	11,7
Полша	5,1	4,7	4,7	5,2	4,4	4,5	4,3	4,0	3,5	3,7	4,0	5,7	4,8	3,7
Португалия	4,4	5,3	6,4	5,7	11,5	10,5	9,7	9,6	9,7	9,6	9,8	10,3	10,5	10
Румъния	1,5	1,8	1,8	1,4	1,6	1,4	2,0	1,5	1,3	1,2	1,1	0,9	1,3	1
Словения	15,1	14,3	14,8	16,4	16,0	13,8	12,5	12,1	11,9	11,6	12,0	11,4	11,2	8,4
Словакия	4,1	3,6	3,1	3,1	4,1	3,2	3,1	3,1	3,1	2,9	3,4	4,0	3,6	2,8
Финландия	23,4	23,1	22,1	23,0	23,8	24,5	24,9	25,1	25,4	26,4	27,4	28,5	29	27,3
Швеция	19,0	22,5	22,5	24,7	25,3	27,0	28,4	29,2	29,4	29,6	30,4	31,4	32,3	27,6
Обединено кралство	20,5	20,5	20,7	20,1	16,3	16,3	16,6	16,3	15,7	14,4	14,3	14,6	14,8	

Информационен източник: Eurostat, Education and Training, Participation in Education and Training (last 4 weeks) by sex and age, LFS, 05.09.2021

Таблица 5

Участие в образование и обучение на мъже на възраст 25-64 г. в страните от ЕС през периода 2007-2018 г.
(Наблюдение на работната сила)
(относителен дял в %)

GEO/TIME	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
ЕС - 28	8,5	8,6	8,6	8,4	8,3	8,5	9,7	9,9	9,7	9,8	10,0	10,1	10,2	
Белгия	7,2	6,7	6,6	7,2	7,0	6,5	6,7	6,9	6,5	6,5	8,1	8,1	7,7	7,1
България	1,7	1,5	1,4	1,5	1,5	1,7	1,9	1,8	1,9	2,1	2,2	2,4	1,8	1,4
Чехия	5,8	8,0	6,9	7,6	11,4	10,8	10,0	9,3	8,3	8,6	9,6	8,3	8,1	5,6
Дания	23,9	24,8	25,3	26,0	25,6	25,4	25,7	26,1	25,3	22,8	22,3	19,2	20,7	16,4
Германия	8,0	8,2	8,1	7,9	7,9	8,1	7,9	8,1	8,2	8,7	8,7	8,5	8,3	7,8
Естония	4,5	6,6	7,5	8,6	9,2	10,7	9,8	9,2	10,6	12,9	13,7	16,2	17	13,1
Ирландия	6,5	6,2	6,0	6,8	6,9	7,1	7,2	6,4	6,0	6,1	7,9	10,3	10,7	9,2
Гърция	2,4	3,0	3,5	3,4	2,9	3,5	3,3	3,4	3,3	4,0	4,7	4,5	3,7	4,3
Испания	9,6	9,7	9,8	10,3	10,3	10,2	10,5	9,4	9,2	8,6	9,2	9,5	9,5	9,9
Франция	5,6	5,6	5,2	4,5	5,1	5,4	15,5	16,0	15,9	16,3	16,2	15,9	16,7	11,2
Хърватска	2,5	2,4	3,2	3,0	2,9	2,9	3,0	2,6	2,7	3,1	2,1	2,4	3,2	2,6
Италия	5,8	6,0	5,7	5,9	5,3	6,1	5,8	7,8	6,9	7,8	7,5	7,6	7,7	7
Кипър	8,5	8,6	8,4	7,9	7,7	7,4	7,0	6,7	6,9	6,7	6,7	6,8	5,6	4,9
Латвия	4,8	4,4	3,7	3,6	4,1	6,2	5,1	4,9	4,1	6,1	6,0	4,8	5,4	4,6
Литва	3,7	3,7	3,7	3,5	4,5	4,5	5,2	4,6	5,1	5,1	4,4	4,9	5,5	5,6
Люксембург	6,8	7,8	13,8	12,9	14,5	14,3	14,0	13,9	18,2	16,7	16,9	17,6	19,7	15,3
Унгария	3,3	2,9	2,7	2,9	2,8	2,7	3,1	3,0	6,8	5,6	5,9	5,6	5,6	4,4
Малта	6,3	6,5	6,1	5,9	6,2	6,8	7,4	7,3	6,9	7,0	9,5	9,4	10,7	9,6
Нидерландия	16,1	16,9	16,5	16,4	16,9	16,4	17,4	18,0	18,4	18,0	18,2	18,3	18,5	17,9
Австрия	11,7	12,4	12,9	12,8	12,3	13,2	12,8	13,2	13,3	13,5	14,2	13,7	13,1	10,8
Полша	4,7	4,2	4,3	4,7	3,9	3,8	3,8	3,6	3,3	3,4	3,5	5,1	4,2	3,1
Португалия	4,3	4,9	6,0	5,7	10,8	10,0	9,3	9,3	9,7	9,6	9,6	9,8	10,3	9,6
Румъния	1,4	1,6	1,6	1,3	1,7	1,5	2,2	1,7	1,3	1,2	1,1	1,0	1,4	1
Словения	13,9	12,8	13,1	14,3	13,8	11,6	10,5	10,5	10,7	10,2	10,0	9,4	9,7	7,4
Словакия	3,7	2,8	2,5	2,5	3,5	2,8	2,9	3,0	2,7	2,6	3,5	4,2	3,6	2,6
Финландия	19,4	19,3	18,5	18,9	19,9	20,7	21,1	21,6	21,8	22,6	23,3	24,7	24,8	23
Швеция	13,4	16,3	16,3	18,3	18,7	20,3	21,5	22,3	22,3	22,7	23,7	24,2	26,1	21,9
Обединено кралство	17,1	17,1	17,2	16,9	14,4	14,6	15,0	14,6	13,9	13,0	12,8	12,9	13,3	-

Информационен източник: Eurostat, Education and Training, Participation in Education and Training (last 4 weeks) by sex and age, LFS, 05.09.2021

Таблица 6

Участие в образование и обучение на жени на възраст 25-64 г. в страните от ЕС през периода 2007-2018 г.
(Наблюдение на работната сила)
(относителен дял в %)

GEO/TIME	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
ЕС - 28	10,3	10,4	10,4	10,2	9,8	9,9	11,6	11,8	11,7	11,7	11,8	12,1	12,4	-
Белгия	7,6	7,5	7,5	7,6	7,8	7,3	7,1	7,9	7,3	7,5	8,8	9,0	8,6	7,7
България	1,6	1,6	1,7	1,7	1,6	1,8	2,1	2,3	2,1	2,3	2,4	2,6	2,1	1,7
Чехия	6,1	8,1	7,3	8,0	11,9	11,4	9,9	9,8	8,6	9,0	10,0	8,7	8,1	5,5
Дания	34,4	35,3	37,3	39,2	39,0	37,8	37,2	37,7	37,3	32,7	31,4	27,8	30	23,6
Германия	7,6	8,0	7,9	7,7	7,8	7,8	7,9	7,9	8,0	8,3	8,1	8,0	8,1	7,6
Естония	9,3	12,5	13,3	13,1	14,5	14,8	15,3	13,9	14,1	18,4	20,6	23,2	23,3	21,1
Ирландия	9,2	8,2	7,3	7,5	7,6	7,8	7,9	7,6	7,1	6,8	10,0	14,6	14,5	12,6
Гърция	2,4	3,3	3,5	3,2	2,6	3,0	3,1	3,1	3,3	4,0	4,4	4,5	4,2	4
Испания	11,9	11,8	11,8	12,1	12,1	12,1	12,2	10,8	10,7	10,2	10,6	11,5	11,7	12
Франция	6,6	6,4	6,1	5,4	5,9	6,0	20,0	20,8	21,1	21,2	21,1	21,0	22,2	14,6
Хърватска	3,3	2,9	2,9	3,0	3,3	3,7	3,3	3,0	3,6	2,9	2,6	3,4	3,7	3,8
Италия	6,5	6,6	6,4	6,5	6,1	7,0	6,5	8,3	7,7	8,7	8,4	8,6	8,6	7,4
Кипър	8,9	9,0	8,2	8,2	7,9	8,0	7,4	7,5	7,9	7,1	7,1	6,6	6,2	4,5
Латвия	9,4	9,2	7,3	7,0	6,5	8,1	8,2	6,3	7,2	8,5	8,8	8,4	9,3	8,4
Литва	7,2	6,0	5,5	5,2	7,3	6,2	6,5	5,6	6,5	6,8	7,3	8,3	8,5	8,7
Люксембург	7,6	9,6	13,7	14,2	13,3	14,1	15,2	15,1	17,8	16,9	17,6	18,4	18,5	17,3
Унгария	4,5	3,8	3,4	3,1	3,1	3,1	3,2	3,6	7,5	7,0	6,4	6,4	6	5,7
Малта	5,6	6,2	6,4	6,4	7,1	7,6	8,0	8,1	7,9	8,7	11,9	12,5	13,4	12,7
Нидерландия	17,4	17,4	17,6	17,7	17,3	17,4	18,4	18,6	19,4	19,6	20,1	20,0	20,4	19,8
Австрия	14,1	14,2	14,9	14,9	14,6	15,3	15,4	15,4	15,4	16,3	17,3	16,5	16,3	12,7
Полша	5,5	5,2	5,1	5,7	4,9	5,1	4,9	4,3	3,8	4,0	4,4	6,3	5,4	4,3
Португалия	4,5	5,6	6,8	5,7	12,1	10,9	10,1	9,9	9,8	9,7	10,0	10,8	10,7	10,4
Румъния	1,6	1,9	1,9	1,4	1,5	1,4	1,8	1,4	1,3	1,2	1,0	0,9	1,2	1
Словения	16,3	15,7	16,6	18,5	18,3	16,2	14,6	13,8	13,3	13,2	14,1	13,5	12,8	9,5
Словакия	4,6	4,4	3,7	3,7	4,6	3,7	3,3	3,2	3,4	3,2	3,3	3,8	3,6	3
Финландия	27,5	26,9	25,9	27,1	27,7	28,4	28,8	28,8	29,1	30,3	31,5	32,4	33,3	31,7
Швеция	24,7	28,9	28,8	31,3	32,0	33,9	35,5	36,3	36,7	36,7	37,5	38,8	31,3	26,7
Обединено кралство	23,9	23,9	24,1	23,3	18,2	18,0	18,3	18,0	17,5	15,8	15,8	16,2	16,3	-
Исландия	32,0	30,5	30,1	29,6	29,5	32,0	29,8	30,6	32,7	28,3	26,8	25,0	25,7	24,1

Информационен източник: Eurostat, Education and Training, Participation in Education and Training (last 4 weeks) by sex and age, LFS, 05.09.2021

Таблица 7

Участие във формално и неформално образование и обучение на населението на възраст 25-64 г. в страните от ЕС през периода 2007-2016 г., AES (в %)

GEO/TIME	2007	2011	2016
ЕС - 28 countries	35,2	40,3	45,2
Белгия	40,5	37,7	45,2
България	36,4	26,0	24,6
Чехия	37,6	37,1	46,1
Дания	44,5	58,5	50,4
Германия	45,4	50,2	52,0
Естония	42,1	49,9	44,0
Ирландия	:	24,4	53,9
Гърция	14,5	11,7	16,7
Испания	30,9	37,7	43,4
Франция	35,1	50,5	51,3
Хърватска	21,2	:	31,8
Италия	22,2	35,6	41,5
Кипър	40,6	42,3	48,1
Латвия	32,7	32,3	47,5
Литва	33,9	28,5	27,9
Люксембург	:	70,1	48,1
Унгария	9,0	41,1	55,7
Малта	33,7	35,9	36,3
Нидерландия	44,6	59,3	64,1
Австрия	41,9	48,2	59,9
Полша	21,8	24,2	25,5
Португалия	26,4	44,4	46,1
Румъния	7,4	8,0	7,0
Словения	40,6	36,2	46,1
Словакия	44,0	41,6	46,1
Финландия	55,0	55,7	54,1
Швеция	73,4	71,8	63,8
Обединено кралство	49,3	35,8	52,1

Информационен източник: Eurostat, Education and Training, Participation in Education and Training (last 12 months), AES, 06.02.20

Таблица 8

Участие във формално образование и обучение на население на възраст 25-64г. в страните от ЕС през периода 2007-2016 г., AES (в %)

GEO/TIME	2007	2011	2016
ЕС - 28 countries (2013-2020)	6,6	6,2	5,8
Белгия	12,5	7,4	6,8
България	2,7	2,4	2,9
Чехия	3,9	3,7	2,5
Дания	10,1	12,6	13,5
Германия	5,2	3,8	3,5
Естония	5,0	6,6	6,2
Ирландия	:	6,7	8,6
Гърция	2,3	2,6	3,7
Испания	5,9	7,0	9,8
Франция	5,1	3,5	3,4
Хърватска	4,5	:	4,0
Италия	4,4	2,9	3,0
Кипър	2,9	3,7	3,0
Латвия	5,4	4,3	4,4
Литва	6,3	4,0	2,4
Люксембург	:	9,9	8,6
Унгария	2,5	6,5	7,3
Малта	5,2	4,4	7,2
Нидерландия	6,8	12,3	9,0
Австрия	4,2	5,9	6,2
Полша	5,5	5,4	4,4
Португалия	6,5	10,4	4,0
Румъния	3,3	1,4	1,7
Словения	8,7	2,3	6,0
Словакия	6,1	5,8	1,5
Финландия	10,2	12,0	14,2
Швеция	12,7	13,5	13,8
Обединено кралство	15,1	14,8	11,9

Информационен източник: Eurostat, Education and Training, Participation in Education and Training (last 12 months), AES, 20.02.2020

Таблица 9

Участие в неформално образование на население на възраст 25-64 г. в страните от ЕС през периода 2007-2016 г., AES (в %)

GEO/TIME	2007	2011	2016
ЕС - 28 countries	31,6	36,8	42,7
Белгия	33,5	33,1	41,4
България	35,2	24,4	22,5
Чехия	35,4	34,9	44,6
Дания	37,6	52,7	43,8
Германия	43,1	48,5	50,2
Естония	40,2	48,0	41,2
Ирландия	:	18,7	49,7
Гърция	12,7	9,6	14,0
Испания	27,2	34,1	39,1
Франция	32,0	49,1	50,0
Хърватия	18,4	:	29,8
Италия	20,2	34,3	40,6
Кипър	39,5	40,9	47,2
Латвия	30,7	30,0	45,7
Литва	30,9	25,9	26,5
Люксембург	:	68,0	45,3
Унгария	6,8	37,6	52,5
Малта	31,3	34,2	33,8
Нидерландия	42,1	54,8	61,5
Австрия	39,8	45,5	58,4
Полша	18,6	21,0	22,9
Португалия	22,5	39,6	44,4
Румъния	4,7	6,9	5,6
Словения	36,1	34,7	43,6
Словакия	41,2	38,3	45,0
Финландия	51,2	51,3	47,7
Швеция	69,4	67,0	56,5
Обединено кралство	40,3	24,3	47,5

Информационен източник: Eurostat, Education and Training, Participation in Education and Training (last 12 months), AES, 20.02.2020

Таблица 10

Участие във формално и неформално образование и обучение на мъже на възраст 25-64 г. в страните от ЕС през периода 2007-2016 г., AES (в %)

GEO/TIME	2007	2011	2016
ЕС - 28 countries (2013-2020)	35,7	40,7	45,0
Белгия	41,2	38,6	44,2
България	37,9	27,5	24,5
Чехия	41,6	37,2	49,5
Дания	43,9	55,2	48,3
Германия	48,3	52,8	51,8
Естония	36,9	46,1	37,0
Ирландия	:	24,5	53,6
Гърция	14,3	10,3	15,9
Испания	30,8	38,8	44,0
Франция	36,4	50,2	48,7
Хърватия	21,4	:	32,5
Италия	22,2	37,3	44,0
Кипър	43,0	43,1	56,6
Латвия	25,9	26,9	42,7
Литва	28,7	23,4	23,5
Люксембург	:	71,6	48,1
Унгария	8,3	43,0	58,7
Малта	34,6	37,7	36,7
Нидерландия	47,5	62,8	64,7
Австрия	44,0	48,7	61,1
Полша	21,3	23,2	25,2
Португалия	27,0	43,5	47,6
Румъния	6,9	8,0	6,4
Словения	38,1	34,5	44,1
Словакия	45,3	41,4	46,8
Финландия	48,9	48,5	48,0
Швеция	70,8	69,2	59,5
Обединено кралство	47,2	33,6	50,2

Информационен източник: Eurostat, Education and Training, Participation in Education and Training (last 12 months), AES, 20.02.2020

Таблица 11

Участие във формално и неформално образование и обучение на жени на възраст 25-64 г. в страните от ЕС през периода 2007-2016 г. (в %)

GEO/TIME	2007	2011	2016
ЕС - 28 countries (2013-2020)	34,7	39,9	45,5
Белгия	39,8	36,9	46,2
България	35,0	24,6	24,7
Чехия	33,6	37,0	42,6
Дания	45,1	61,8	52,6
Германия	42,4	47,6	52,2
Естония	46,7	53,3	50,7
Ирландия	:	24,4	54,1
Гърция	14,6	13,1	17,5
Испания	31,0	36,6	42,9
Франция	33,8	50,8	53,8
Хърватска	21,1	:	31,1
Италия	22,2	34,0	39,1
Кипър	38,2	41,5	40,4
Латвия	39,0	37,3	51,9
Литва	38,7	33,1	31,9
Люксембург	:	68,5	48,1
Унгария	9,6	39,4	52,7
Малта	32,8	34,1	35,7
Нидерландия	41,6	55,8	63,5
Австрия	39,9	47,6	58,8
Полша	22,4	25,2	25,7
Португалия	25,9	45,2	44,7
Румъния	7,9	8,0	7,5
Словения	43,1	37,9	48,3
Словакия	42,8	41,9	45,3
Финландия	61,3	63,1	60,2
Швеция	76,1	74,4	68,2
Обединено кралство	51,3	37,9	53,9

Информационен източник: Eurostat, Education and Training, Participation in Education and Training (last 12 months), AES, 20.02.2020

Таблица 12

Ключови показатели за състоянието и динамиката на процеси в областта на образованието и обучението в страните от Европейския съюз и България

Целеви показатели от стратегическата рамка		България	България	България	България	България	Средно за ЕС	ЕС	ЕС	ЕС	
		2009	2014	2017	2018	2019	2009	2014	2017	2018	2019
Преждевременно напуснали системата на образованието и обучението (на възраст между 18 и 24 год.)		14.7%	12.9%	12.7%	12.7%	13.9%	14.2%	11.2%	10.6%	10.6%	10,2
Завършили висше образование (на възраст между 30 и 34 год.)		27.9%	30.9%	32.8%	33.7%	32,5%	32.3%	37.9%	39.9%	40.7%	40,3%
Дял на 15-годишните със слаби резултати по:	Четене	41%	39.4%	41.5%	41.5%	47,1%	19.5%	17.8%	19.7%	19.7%	22,5%
	Математика	47.1%	43,8%	42,1%	42.1%	44,4%	22.3%	22,1%	22,2%	22.2%	22,9%
	Природни науки	38.8%	36.9%	37.9%	37.9%	46,5%	17.7%	16.6%	20.6%	20.6%	22,3%
Участие на възрастните в процеса на учене (на възраст между 25 и 64 год.)		1.6%	2.1%	2.3%	2.5%	2%	9.5%	10.8%	10.9%	11.1%	10,8%
Преждевременно напуснали системата на образованието и обучението (на възраст между 18 и 24 год., родени в страната)		14.8%	12.9%	12.8%	12.7%	14%	13.1%	10.4%	9.6%	9.5%	8,9%
Завършили висше образование (на възраст между 30 и 34 год., родени в страната)		27.9%	33.5%	32.6%	33.7%	32,4%	33.1%	38.6%	40.6%	41.3%	41,3%
Инвестиции в образование	Публични разходи за образование като процент от БВП	4.1%	4.1%	3.4%	3.6%	3,5%	5.2%	4.9%	4.7%	4.6%	4,6%
Процент на заетост на наскоро дипломираните се според придобитото образование (на възраст между 20 и 34 год.)	ISCED 3-4		52.6%	61.0%	67,8%	67,5%				76,8%	75,9%
	ISCED 5-8		74.5%	86.5%	84,5%	88,4%				85,5%	85%

Информационен източник: Доклад на ЕК (2018), Доклад на ЕК (2019), Доклад на ЕК (2020⁴⁴)

44 ЕЕА (2020), Обзор на образованието и обучението, ЕК, url: <https://education.ec.europa.eu/bg/obzor-na-obrazovaniето-i-obucheniето>

РЕФЕРЕНЦИИ

„Европа 2020 — Стратегия за интелигентен, устойчив и приобщаващ растеж“. COM(2010) 2020 final, Брюксел, 3.3.2010 г.

Hugh Frazer & Eric Marlier. Minimum Income Schemes Across EU Member States, обобщаващ доклад, Мрежа на ЕС на националните независими експерти по социално приобщаване, Европейска комисия, октомври 2009 г.

Relevance of gender in the policy area, available at <https://eige.europa.eu/gender-mainstreaming/policy-areas/education>

The World Bank, Human Capital Index, 2010-2020, url: https://data.worldbank.org/indicator/HD.HCI.OVRL?locations=NO&most_recent_value_desc=true

UNDP, Human Development Index, 2021, url: <http://hdr.undp.org/en/content/human-development-index-hdi>

Ангелова, П. Индексът на човешкото развитие – методологически и приложни аспекти. - Статистика, 2015, № 11

Горазар Л. и Кузнецова, D. (2019). „Повишаване на човешкия капитал в България – Преглед на индекса на човешкия капитал за България, март 2019“, (24.07.2021)

Данаилова, И. Мотивация за учене и развитието на човешките ресурси – анализи, концепции, стратегии, Университетско издателство „Стопанство“, 2020

Европейска комисия, Заетост, социални въпроси и приобщаване, 2021, url: <https://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=1103&intPagId=4439&langId=bg>

ИПИ, Анализ на основните програми за социално подпомагане, 2021. Доклад към проект „Намаляване на бедността и неравенството във възможностите чрез реформи в социалните трансфери и услуги“

„Обзор на образованието и обучението за 2019 – България“ на ЕК, url: https://ec.europa.eu/education/policy/strategic-framework/et-monitor_bg accessed on 24.07.2020

„Обзор на образованието и обучението за 2020 – България“ на ЕК, available at https://ec.europa.eu/education/policy/strategic-framework/et-monitor_bg (01.09.2021)

„Стратегия Европа 2020“, url: http://publications.europa.eu/source/cellar/8d8026dc-d7d7-4d04-8896-e13ef636ae6b.0016.02/DOC_2 (accessed on 24.07.2020)

Хармонизиране на услугите за включващ растеж (2019). Технически доклад на Световната банка, регион Европа и Централна Азия

5

ПРЕОДОЛЯВАНЕ НА НЕРАВЕНСТВАТА И ОСИГУРЯВАНЕ НА ДОСТОЕН ЖИВОТ

Мирена Филипова

В последното десетилетие съществува почти пълен политически и академичен консенсус, че сам по себе си икономическият растеж не може да се разглежда като единствен измерител за успеха на едно общество и неговата икономика. Водещи международни икономически организации и световни лидери отдавна са обединени около мнението, че икономическата политика може да се счита за достатъчно адекватна, ако адресира не само въпроса за растежа, но и този за разпределението на доходите и нивата на неравенство.

Макар последното да не важи за политическия и експертен дебат в България, който все още negliжира, с малки изключения, темата за неравенството, в западните общества този проблем е обект на стотици изследвания, конференции, форуми, доклади и в крайна сметка - управленски политики. Зад думата „неравенство“ не стои архаична вяра в „пълното равенство“, нито нечий тоталитарни амбиции за самоцелна уравниловка. В съвременния свят под неравенство се разбира най-често подоходното неравенство – разликата в доходите на различни групи от обществото. Неравенството не е абстрактна морална категория, а общоприет икономически термин, за който съществуват обективни международни измерители.

Защо неравенството трябва да ни интересува?

„Истина е, че дълго време темата за разпределението на доходите и на богатството беше игнорирана в макроикономиката. Най-вероятно това се дължеше на допускането, че разпределението няма голямо значение за крайните макро резултати и че теорията на просмукването е правилният подход в икономическата политика. Тези виждания бяха грешни и кризата разби и двете твърдения“, коментира преди половин десетилетие вицепрезидентът на Европейската централна банка Витор Констанцио по време на годишния конгрес на Европейската икономическа асоциация. *„Икономическите неравенства представляват определящото предизвикателство на нашето време за една развита икономика и за една демо-*

крация“, добави и бившият американски президент Барак Обама в последната си реч в чужбина през 2016 г. в Атина. *„В прекалено много страни икономическият растеж не успя да повдигне малките лодки (както беше предсказано от теорията), докато огромните яхти язدهа вълните и се наслаждаваха на вятъра в тяхна полза. В прекалено много случаи бедните и средната класа стигат до заключението, че усърдната работа и решимостта не са достатъчни, за да ги задържат на повърхността. Затова и основното послание днес е, че намаляването на прекалените неравенства – като помогнем на малките лодки – не е само морално и политически коректно, но е и икономически ефикасно“,* обобщи и тогавашният директор на Международния валутен фонд Кристин Лагард преди години по време на реч в Брюксел⁴⁵.

Във въпросната реч Лагард цитира анализ на експертите на МВФ, според който прекомерното неравенство в доходите, обратно на популярни у нас възгледи, всъщност забавя темповете на икономическия растеж и го прави по-малко устойчив във времето. Растежът, който изключва големи части от населението, засилва неравенството по различни начини – като достъпа до образование, технологии, ресурси и дори социални връзки, които помагат на хората да намират работа и да останат адекватни към изискванията на пазара на труда. През 2017 г. в друг доклад на МВФ⁴⁶, озаглавен „Растеж, който достига до всички“, няколко изследователи на организацията защитиха тезата, че независимо от нивата на растежа липсата на „включване“ (инклузивност) води до неравни възможности, ограничава социалното сближаване и в крайна сметка подкопава устойчивостта на самия растеж. Съ-

⁴⁵ Lagarde, C. Lifting the Small Boats, Speech by Christine Lagarde, Managing Director, IMF, 17 June 2015, url: <https://www.imf.org/en/News/Articles/2015/09/28/04/53/sp061715>

⁴⁶ IMF, Inclusive Growth, IMFBlog, url: <https://blogs.imf.org/2017/09/20/growth-that-reaches-everyone-facts-factors-tools/>

щата година ООН публикува доклад⁴⁷, в който като причина за растящото неравенство беше посочен и наложен след финансовата криза остеритет – орязването на държавни разходи, които биха позволили по-широко включване на трупащите се в долната част на обществената пирамида мнозинства. А Организацията за икономическо сътрудничество и развитие⁴⁸ постави въпроса за разваления „социален асансьор“ и какво да сторим, за да преодолеем задълбочаващия се проблем със социалната мобилност.

В началото на 2020 г. новоизбраният директор на Международния валутен фонд Кристина Георгиева продължи тона на своята предшественичка и публикува в официалния блог на институцията свой материал,⁴⁹ озаглавен „Да ограничим неравенството, за да създадем възможности“. „През последното десетилетие неравенството се превърна в едно от най-сложните и обезпокоителни предизвикателства в световната икономика. Неравенство на възможностите. Неравенство между поколенията. Неравенство между жените и мъжете. И, разбира се, неравенство в доходите и богатството. Всички те присъстват в нашите общества и – за съжаление – в много страни те растат. Добрата новина е, че имаме инструменти за справяне с тези проблеми, при условие че имаме воля за това. Въпреки политическата трудност при прилагането на реформите позитивите за растежа и производителността си заслужават усилията“, написа българката.

В най-голяма степен проблемът с неравенството попадна в широкия обществен разговор благодарение на френския икономист Тома Пикети и неговия бестселър „Капиталът в XXI век“. „Безкрайната спирала на неравенството“, както я нарича Пикети, може да доведе до сериозна дестабилизация на обществата, включително до възход на десния популизъм, тежки социални конфликти и други. Френският икономист отправя предупреждение, че прекалено богатите хора вече са способни да акумулират допълнително богатство по-бързо, отколкото могат да растат икономиките, което през идните десетилетия ще увеличи неравенството рязко, с всички произтичащи от това опасни последствия.

Освен негативните средносрочни и дългосрочни макроикономически ефекти, редица автори извън икономическата сфера от години се занимават с

изследвания върху пораженията, които нанася неравенството в отделни сфери на обществения живот, като може би най-фундаментални в тази посока са трудовете на Ричард Уилкинсън и Кейт Пикет, които доказват с редица изследвания, че неравенството прави обществата по-болни и че здравните и социални проблеми зависят от разпределението на богатството, а не от общото му ниво.

Към всички тези примери за ключови международни институции и автори, които през последното десетилетие са посветили работата си на проблема с неравенството, могат да бъдат добавени още редица публикации на организации като Oxfam⁵⁰, Международната организация на труда⁵¹, Международната конфедерация на профсъюзите⁵², отделни академични среди и дори фигури като Бил Гейтс⁵³ и други.

Четири въпроса за неравенството

Когато през 2017 г. Oxfam публикува един от своите доклади за неравенството, според който осемте най-богати милиардери в света контролират толкова богатство, колкото и най-бедната половина от населението на планетата, това предизвика сериозен отзвук, а организацията попадна в медийното внимание, в това число и в България. Тогава експертите ѝ избраха да отговорят на няколко въпроса, обобщаващи хилядите реакции.

Тъй като организацията измерва богатството на конкретни личности, един от най-честите въпроси е защо Oxfam напада свръхбогатите и не е ли по-важен броят на бедните и борбата с бедността. От организацията отговарят, че огромното неравенство означава, че милиони са в капана на бедността, защото тя се генерира от същите онези икономически догми и правила, които позволяват натрупването на свръхбогатства. Примери за това са укриването на данъци в офшорки или непрекъснатото нарастване на възнагражденията на висшия мениджмънт за сметка на работните заплати на служителите. Стотици милиони хора по света нямаше да живеят днес в бедност, ако в по-

⁴⁷ UNCTAD (2017), Trade and Development Report 2017, UNP, url: https://unctad.org/system/files/official-document/tdr2017_en.pdf

⁴⁸ OECD (2018), A Broken Social Elevator? How to Promote Social Mobility, OECD Pub, url: <https://www.oecd.org/social/broken-elevator-how-to-promote-social-mobility-9789264301085-en.htm>

⁴⁹ Ibid, <https://blogs.imf.org/2020/01/07/reduce-inequality-to-create-opportunity>

⁵⁰ Davies, M. 2153 Billionaires are richer than 60% of the World, 20 January 2020, Bloomberg, url: <https://www.bloomberg.com/news/articles/2020-01-20/2153-billionaires-are-richer-than-60-of-the-world-says-oxfam>

⁵¹ Драганов, Н. MOT – възстановяването трябва да е насочено към бедността и неравенствата. – Барикада, 14 април 2021, url: <https://baricada.org/2021/04/14/mot-neravenstvo/>

⁵² На Световния ден за достоен труд синдикатите по света поискаха нов социален договор. – Барикада, 8 октомври 2020, url: <https://baricada.org/2020/10/08/new-social-contract-2/>

⁵³ Nauman, B., Edgecliffe-Johnson, A. and Tett, G. Bill Gates: world needs to move faster on tackling inequality. – Financial Times, 17 September 2019, url: <https://www.ft.com/content/f1c6058-d8d5-11e9-8f9b-77216ebe1f17>

следните години се правеше повече за намаляване на ножицата между бедни и богати, твърдят те.

Друг ключов въпрос, поставян редовно след медийното разгласяване на докладите на Oxfam всяка година, е защо организацията критикува хора като Бил Гейтс, които дават огромни суми пари за благотворителност. Отговорът им е, че очевидно в съвременната икономика „нещо много се е объркало“, след като имаме подобни екстремни нива на неравенство. *„Действително част от свръхбогатите и големите корпорации имат роля в кризата с неравенството – като избягват данъци или използват парите и връзките си, за да си гарантират такава политика на правителствата, която ще продължи да работи изцяло в тяхна полза. Големите корпорации, за да максимизират печалбите за своите богати акционери, редовно намаляват заплати или възнаграждения за дребните производители и доставчици на необходимите им стоки и услуги, което, от своя страна, не позволява на последните да развият адекватно своите предприятия“*, подчертават те и допълват, че богатите хора, които влагат средства в благотворителност, трябва да бъдат поздравени, но благотворителността не може да замести отговорността на един човек или компания да заплаща коректно своите данъци или да гарантира на работниците си достойни и реални възнаграждения.

Всяка година докладите са съпътствани и от въпроса ще имат ли полза бедните, ако няколко магнати са по-малко богати? А отговорът на Oxfam е категоричен: да. *„При една по-справедлива икономика за хората, колкото си по-богат, толкова повече данъци ще трябва да платиш. Тези средства ще отидат за укрепване на здравеопазването, образованието, инфраструктурата и инвестициите в технологии и лекарства, които могат значително да подобрят живота на всички, и особено на най-бедните. В една по-хуманна икономика, големият бизнес и супербогатите ще имат по-малко пари в брой, защото ще заплащат на служителите си по-добри заплати – това може да са хората в техните фабрики или онези, които чистят домовете им. В по-хуманна икономика големите корпорации и свръхбогатите няма да бъдат в състояние да натрупат такива огромни богатства, защото няма да могат да използват парите и връзките си, за да гарантират през подчинените им политици такива закони, които облагодетелстват тях за сметка на мнозинството“*, изтъкват експертите.

Четвъртият въпрос се свежда до ролята на държавата и свободния пазар – та нали именно капитализмът, базиран на свободния пазар, е измъкнал милиони от бедността, особено в страни като Индия и Китай. Но да описваш заслугата на свободния пазар като магическото хапче, спомагащо за преодоляването на бедността, е наивно и игно-

рира ключовата роля на правителствата за подобряване на здравето, образованието и заетостта в тези страни. Именно действията на държавата, а не „невидимата ръка на пазара“ са ключови за извеждането на хората от бедността. Например, през 2004 г. Китай въведе минимална работна заплата, а Индия има изключително амбициозна програма за социална сигурност, която има за цел да се гарантират най-малко 100 работни дни годишно на всяко едно домакинство. *„Постигнатият напредък в борбата с бедността е факт, но не трябва да подминаваме и многото пропуснати възможности по пътя дотук. Необходими са много повече действия, които да гарантират, че всички ще се възползват от икономическия растеж“*, обобщават от Oxfam.

През 2019 г. в новото издание на своя доклад Oxfam отчете, че състоянието на най-богатия човек в света – Джеф Безос, е нараснало толкова, че само 1% от него е равен на целия бюджет за здравеопазване на Етиопия, където живеят 105 млн. души. Същевременно компанията на Безос „Amazon“ е пословична с ниското заплащане и изключително тежките и унизителни работни условия на своите служители.

Сред констатациите на доклада е също така, че най-бедните 10% от британците плащат по-висока ефективна данъчна ставка, отколкото най-богатите 10% (49 срещу 34 процента), след като се вземат предвид данъци върху потреблението като ДДС. Според доклада, правителствата влошават допълнително неравенството, като не инвестират достатъчно в обществената сфера. Директорът на организацията Матю Спенсър обяснява, че начинът, по който са организирани икономиките, ни води до това, че богатството във все по-голяма степен и все по-несправедливо се концентрира в ръцете на малцината привилегировани, докато милиони хора едва преживяват. Жени умират заради липса на прилични здравни грижи за родилки, а на деца се отказва достъп до образование, което би могло да им осигури изход от бедността. Спенсър е категоричен, че по света има достатъчно богатство, за да се осигури на всеки справедлив шанс в живота. Но правителствата трябва да действат, за да подсилят, че богатите и бизнесите плащат справедлив дан и че така събраните данъци се изразходват за финансиране на свободно достъпни, качествени обществени услуги, които могат да спасяват и променят човешки животи.

От организацията заявяват, че ако данъците бъдат направени по-справедливи, това ще спомогне за решаването на много от страданията по света. Според изчисленията в доклада, ако най-богатият 1% от населението плати дори само 0,5% допълнителен данък върху богатството си, ще се

съберат достатъчно пари, за да се осигурят животоспасяващи здравни грижи за 3,3 млн. души и да се покрият разходите за образование на 262 милиона деца, които в момента не посещават училище поради бедност. Oxfam препоръчва на правителствата да обмислят и други видове данъци върху богатството като облагане на наследствата и собствеността, които бяха ограничени или премахнати в голяма част от развития свят и почти не се прилагат в развиващите се икономики.

Година по-късно организацията озаглави своя доклад „Време е да се загрижим“⁵⁴ и отново посочи, че правителствата спешно трябва да приемат политики за „разбиване на неравенството“, вместо да продължават сегашния си курс на „силно недостатъчно“ облагане на богати индивиди и корпорации, съчетано с недофинансиране на обществени услуги.

Според изчисленията на Bloomberg⁵⁵, към началото на 2020 г. данните сочат, че тримата най-богати хора в света – Джеф Безос, Бил Гейтс и Бернар Арно – са натрупали общо 231 млрд. долара през последното десетилетие. Изпълнителният директор на „Facebook“ Марк Зукърбърг – петият най-богат човек – е отчел най-голям ръст на богатството си, а ръководителят на „Amazon“ Джеф Безос остава на първо място в класацията. Общото състояние на 20-те най-богати милиардери се е удвоило до 1,397 трлн. долара спрямо 672 млрд. долара през 2012 г. От Oxfam отбелязват, че ако човек е започнал да спестява по 10 000 долара на ден още от построяването на египетските пирамиди, днес би разполагал само с една пета от средното богатство на петимата, оглавяващи класацията на милиардерите.

Патология на неравенството

През 2009 г., когато светът все още живее в шока от избухналата финансова криза, една книга, озаглавена „Патология на неравенството“, излезе на бял свят. Нейни автори са двойка социални епидемиолози, които се позовават на огромен набор от данни, за да твърдят, че обществата с големи нива на неравенство генерират редица по-силно изразени социални проблеми.

Уилкинсън и Пикет правят следното сравнение със здравето на две бебета, родени в две различни общества - в САЩ и в Гърция. За роденото в

САЩ бебе можем да кажем, че е родено в една от най-богатите страни в света, където живеят повече от половината милиардери на планетата. Това е държава, която отговаря за между 40 и 50 на сто от общите разходи за здравеопазване в световен мащаб, макар че там живее под 5% от световното население. Разходите за лекарствени терапии и оборудване за високотехнологично сканиране са особено високи. Докторите в тази страна печелят почти двойно повече от колегите си по света и медицинските грижи често се описват като най-качествените. От друга страна, гръцкото бебе е родено в една от най-бедните западни демокрации, където средният доход е около половината от този в САЩ. Докато САЩ харчат по около 6000 долара за здравеопазване на глава от население-то годишно, в Гърция разходите са под 3000 долара. Това са разходите в реално изражение, след като се вземат предвид разликите в стойността на медицинските грижи. В Гърция, освен това, на глава от населението се падат шест пъти по-малко високотехнологични медицински скенери. От тези сметки човек би следвало да предположи, че роденото в Гърция бебе със сигурност има по-лоши шансове за дълъг и здравословен живот. Но в действителност бебето от САЩ има очаквана продължителност на живота с 1,2 г. по-малка от бебето, родено в Гърция. За бебето от САЩ има 40% по-висок риск от смърт през първата година след раждането. Ако средните нива на доходите нямат значение, поне в сравнително богатите държави, и ако разходите за високотехнологично медицинско оборудване също не водят до съществена разлика, то тогава каква е причината? Според Уилкинсън и Пикет неравенството е движеща сила зад този проблем. Гърция не е богата колкото САЩ, но по отношение на разпределението на доходите има много по-голямо равенство.

Едно от първите такива проучвания за връзката между неравенството и смъртността, което дава тласък за изследванията в тази сфера, е публикувано в списание „British Medical Journal“ през 1992 г. През 1996 г., след като и други научни трудове са потвърдили връзката между неравенството и здравето, редакторът на това научно списание отбелязва: *„Голямата идея е, че за смъртността и здравето в едно общество са определящи не толкова общите нива на богатство, а доколко равномерно е разпределеното. Колкото по-равно е разпределението, толкова по-добре за здравето на обществото“.*

Неравенството е свързано с по-ниска продължителност на живота, по-високи нива на детска смъртност, по-нисък ръст, по-лошо здраве, ниско тегло на новородените, по-високо разпространение на СПИН и депресия, посочват още авторите на „Патология на неравенството“. Те решават да проверят какво друго се влияе от неравенството и събират сравними данни за здравето и други соци-

⁵⁴ OXFAM, Time to care. Unpaid and underpaid care work and the global inequality crisis, Briefing paper, January 2020, url: https://ousweb-prodv2-shared-media.s3.amazonaws.com/media/documents/FINAL_bp-time-to-care-inequality-200120-en.pdf

⁵⁵ Ibid, <https://www.bloomberg.com/news/articles/2020-01-20/2-153-billionaires-are-richer-than-60-of-the-world-says-oxfam>

ални фактори от десетки богати държави. Проблемите, на които се спират, са психични заболявания (включително пристрастеност към алкохол и наркотици), продължителност на живота и детска смъртност, затлъстяване, образователни резултати на децата, непълнолетни родители, убийства, дял на затворниците от общото население и други.

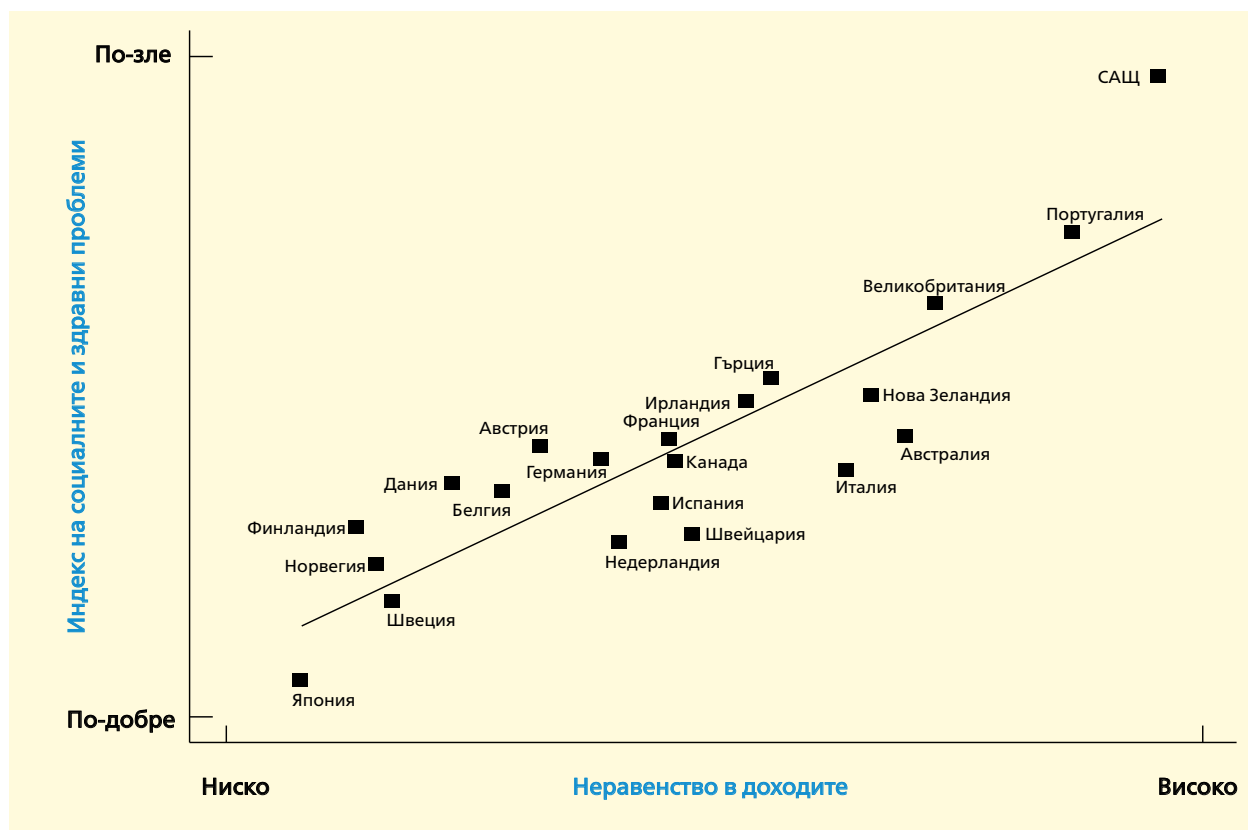
Тъй като понякога отделни фактори могат да изглеждат взаимосвързани погрешно или случайно, за да са сигурни, че откритията им са достоверни, Уилкинсън и Пикет събират данни за същите здравни и социални проблеми и за всички 50 щата в САЩ. Това позволява да се провери дали тези проблеми са последователно свързани с неравенството в две отделни обстановки. Изводът е, че са свързани, и то силно. За да предоставят цялостната картина, те комбинират всички данни за здравните и социални проблеми за всяка държава и отделните щати в индекс. В

този индекс на здравето и социалните проблеми всеки фактор има еднаква тежест – например нивата на психични разстройства в определена страна или щат имат същото влияние върху резултата като убийствата или ранните раждания. Така формираният индекс показва колко често срещани са разглежданите проблеми във всяка държава.

Сравнението между разглежданите развити държави показва отчетлива тенденция: лошото здраве и социалните проблеми да са по-рядко срещани в страните с по-равномерно разпределение на доходите. Страните с най-добри резултати в това отношение са Япония и скандинавските държави. С увеличаване на неравенството се наблюдава и пропорционално влошаване на резултатите на индекса на здравето и социалните проблеми. Особено отчетлив пример са Съединените щати и в по-малка степен Португалия и Великобритания.

Фигура 8

Здравните и социални проблеми са пряко свързани с неравенството в богатите държави

Източник: Evonomics⁵⁶

Допълнително доказателство, че тези проблеми са свързани с неравенството, а не с жизнения стан-

дарт, идва, според авторите, при подреждането на страните спрямо средния доход на глава от населението. При съпоставяне на този показател с индекса на здравето и социалните проблеми не се откроява никаква ясна тенденция. Държавите с най-лоши резултати от индекса – САЩ и Португалия, са в двата различни края на класацията по средни доходи. Резултатите от съпоставката меж-

⁵⁶ Wilkinson, R. and Pickett, K. The Science Is In: Greater Equality Makes Societies Healthier and Richer. – Evonomics, 26 January 2017, url: <https://evonomics.com/wilkinson-pickett-income-inequality-fix-economy/>

ду отделните щати в САЩ потвърждава тенденциите в международен план. Здравните и социални проблеми отново се оказват свързани с разпределението на доходите, а не със средното им ниво.

Проблемите в богатите държави не се дължат на това, че те не са достатъчно богати (или дори, че са твърде богати), а на твърде голямата разлика в материалните блага, с които разполагат отделните хора. Важното е къде се намираме спрямо другите в собственото ни общество, отчитат Ричард Уилкинсън и Кейт Пикет.

През 2018 г. двамата автори се завърнаха с новата си книга „Вътрешното измерение – как по-равните общества намаляват стреса, възстановяват здравия разум и подобряват благосъстоянието на всички“. Както предполага подзаглавието, тя се фокусира върху психологическите или душевните цени, които плащаме за неравенството – според авторите, те са много и най-разнообразни. Основната теза е, че неравенството създава по-голяма социална конкуренция и разделение, които, от своя страна, стимулират повишеното социално безпокойство и по-висок стрес, а оттук следват и по-голямата честота на психични заболявания, недоволство и негодувание. Това води до търсене на защитни механизми за справяне с проблемите – наркотици, алкохол и пристрастявания като шопинг и хазарт, които сами по себе си създават още стрес и тревожност.

„Като се има предвид, че икономическият растеж ни донесе безпрецедентен лукс и комфорт“, пишат Уилкинсън и Пикет, „изглежда парадоксално, че нивата на безпокойство са се увеличили, а не намаляват с течение на времето“. За много от страничните наблюдатели отговорът е, че днешните млади хора са по-малко издръжливи от своите предшественици, по-малко склонни са да приемат трудности и е по-вероятно да изразят безпокойство или да се стресират от неблагоприятните обстоятелства, с които могат да се сблъскат. Но Уилкинсън и Пикет имат по-различно обяснение. Те вярват, че нарастващото безпокойство произтича в по-голяма степен от нарастващия социален натиск, предизвикан от материалните неравенства – всъщност става дума за безпокойство по отношение на статуса. Метаанализ на проучвания, публикувани в „Lancet Psychiatry“, заключава например, че честотата на психичните заболявания е по-висока в обществата с по-големи разлики в доходите. Въпреки някои изключения данните според двамата автори показват закономерна връзка между икономическото неравенство и психическото здраве и именно тази връзка е най-видима, а не аномалиите.

Политиките на бюджетни икономии, неравенството и несигурността на работните места се отразяват зле на психичното здраве и правителствата трябва да противодействат на тези фактори, ако искат да

предотвратят нарастване на психичните заболявания, предупреждава през 2019 г. и специалният докладчик на ООН по здравните въпроси Дайнюс Пурас. В свое интервю пред вестник „Guardian“⁵⁷ по повод изобличаващ доклад⁵⁸ на ООН по темата, Пурас заявява, че прилагането на мерки за справяне с неравенството и дискриминацията би било много по-ефективно в борбата с психичните заболявания отколкото поставяния през последните 30 години акцент върху лекарствата и терапията. Той нарича подобни мерки „най-добрата ваксина срещу психичните заболявания“ и твърди, че ограничаването на неравенствата и отказът от политики за бюджетни икономии би било далеч по-добро решение от прекомерната употреба на психотропни лекарства, каквато се наблюдава в момента. Пурас представя заключенията си пред Съвета по човешките права на ООН в Женева и казва, че след финансовата криза от 2008 г. се прилагат политики, задълбочаващи разделенията, неравенството и социалната изолация, което на свой ред нарушава душевното равновесие на хората. Мерките за остеритет не допринасят позитивно за психичното здраве. Хората се чувстват несигурни, чувстват се тревожни, емоционалното им благосъстояние страда поради тази несигурна ситуация, категоричен е той. По думите му, най-добрият начин да се инвестира в психичното здраве на населението е да се създаде подкрепяща среда навсякъде, включително в семейството и работното място.

„Неравенството е ключово препятствие пред психичното здраве в глобален мащаб. Много рискови фактори за лошото психично здраве са тясно свързани с неравенства в условията на ежедневието. Много рискови фактори също са свързани с разрушителното въздействие на това да гледаш на живота като на нещо несправедливо“, се казва в доклада. С цел да се подобри психичното здраве Пурас призовава, наред с други неща, за намаляване на неравенството и социалното изключване, осигуряване на по-добри грижи за децата и училищни програми, бърза намеса в подкрепа на деца, страдащи от вредни условия и преживявания, по-силна синдикализация на работната сила и по-добри социални програми. И обобщава, че „правителствата могат да направят много за предотвратяване на психичните разстройства, вместо да акцентират върху биомедицинското лечение – нужно е да се прицелим в обществените отношения, а не в мозъците“.

⁵⁷ Rice-Oxley, M. Austerity and Inequality Fuelling Mental Illness, says top UN envoy. - The Guardian, 24 June 2019, url: <https://www.theguardian.com/society/2019/jun/24/austerity-and-inequality-fuelling-mental-illness-says-top-un-envoy>

⁵⁸ UN, Right of everyone to the enjoyment of the highest attainable standard of physical and mental health. Report of the Special Rapporteur on the right of everyone to the enjoyment of the highest attainable standard of physical and mental health, Human Rights Council, 12 April 2019, url: https://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/HRC/41/34

По отношение на влиянието на икономическото неравенство върху образователните дефицити си струва да бъдат отбелязани анализите⁵⁹ на Ивайло Атанасов, който изследва резултатите от международни проучвания като TIMSS и PISA, за да покаже как неравенството проваля образователната система на България и че държавата трябва да предприеме енергични действия, за да прекъсне връзката между резултатите в училище и социално-икономическия статус на ученика.

Финансистът Константин Проданов откроява няколко основни негативни измерения на неравенството. На първо място, той извежда факта, че социално-икономическите неравенства се трансформират много лесно по естествен начин в неравенства във всеки един друг план – ниската икономическа база, от която стартира един индивид, автоматично означава за мнозинството от хората и образователно неравенство, водещо до неравенство в социалните контакти, здравно неравенство и други, които в крайна сметка предопределят успеха в живота. В рамките на документалния филм „Неравенство: генезис и лице“ Проданов цитира американски изследователи и бизнесмени, които признават факта, че най-добрият индикатор, който предсказва успеха в живота, е пощенският код – районът, в който определен човек е роден и израснал, е белег за богатството на неговите родители, а оттам и за достъпа до образование и за социалните контакти, които ще развие съответният индивид. „Всичко това предопределя успеха ти в живота. С други думи, африканският вариант на Бил Гейтс не би бил възможен в Африка, не защото африканецът е по-нисша раса, а защото той няма да има достъп до тези достижения на обществото, до които Бил Гейтс е имал достъп, за да изгради империята, която е изградил“, обяснява Проданов.

Изводът е, че икономическото неравенство, трансформирано в социално, не дава на една огромна част от хората, които стартират от по-ниска база, възможност да развият в максимална степен своя човешки, интелектуален и друг потенциал. Освен че е нехуманно и неестествено, това води до чисто икономически негативни ефекти. Причината е, че една огромна част от хората, които биха могли да бъдат откриватели и да допринесат за развитието на обществата ни с качествени постижения, например в сферата на науката, вместо това са принудени да се борят за ежедневното си оцеляване, тъй като „този избор за тях е бил предопределен още от мястото им в утробата на майка им“. Проданов изтъква още, че според някои скорошни изследвания социал-

но-икономическото неравенство започва да вреди на индивида, още отпреди да е роден – каква храна яде майка му, дали е в стресова ситуация, дали работи дълги часове, дали полага тежък труд – всичко това влияе на детето, още преди да се роди. Както бившият американски президент Барак Обама заяви в своя реч, за първите три години едно дете, родено в долния децил по доходи, тоест в семейства с много ниска степен на богатство, чува няколко милиона думи по-малко до тригодишната си възраст и това предопределя неговото когнитивно развитие занапред, а освен това утвърждава стереотипи, че бедните хора са такива, защото са по-глупави. Подобни стереотипи лесно се обръщат и към крайно погрешни расистки и ксенофобски заключения, предреждават експертите.

България - „отличник“ по неравенство

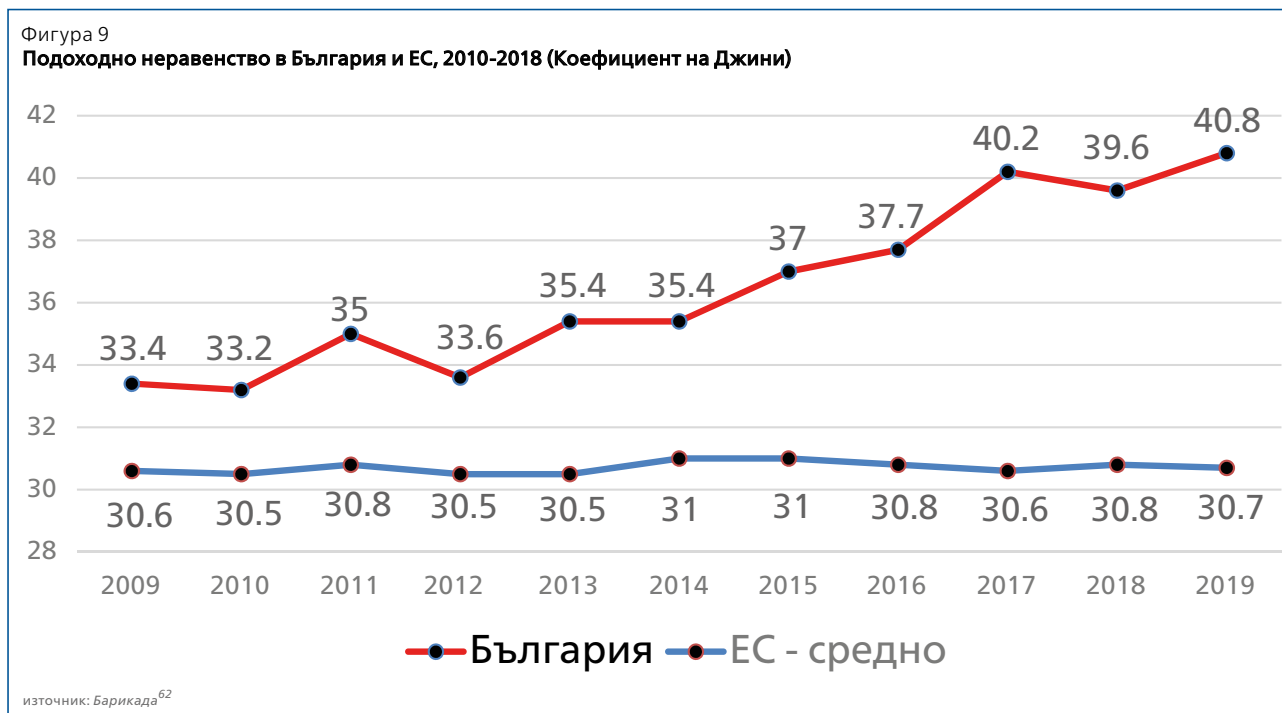
От близо половин десетилетие България е държавата в Европейския съюз с най-тежък проблем с неравенството. В първата половина на десетилетието след световната икономическа криза страната ни се конкурираше с Румъния, Литва и Латвия по този негативен показател, но около 2016 г. успя да се установи трайно на върха⁶⁰. През 2019 г. България постигна нов рекорд по отношение на икономическото неравенство, като регистрира коефициент на „Джини“⁶¹ (колкото по-висок е коефициентът, толкова по-голямо е неравенството) от 40,8. Това е най-високото ниво, поне от времената на Втората световна война насам, до което страната ни достига в международния индекс, който се използва като статистическа характеристика на разпределенията на богатата в едно общество и измерва разликата между благосъстоянието на бедните и богатите в него. Последните актуални данни, които се отнасят до 2020 г., показват леко намаление до 40,0, но това отново ни нарежда на първо място в ЕС.

Вторият измерител за неравенството – т.нар. квинтилно разпределение на доходите в европейските общества или разликата между най-богатите 20% и най-бедните 20% в отделните държави – потвърждава картината. По този показател, използван от Европейската статистическа служба (Евростат) успоредно с коефициента „Джини“, България също демонстрира възходяща тенденция – ако през 2018 г. разликата е била 7,66 пъти, то през 2019 г. вече е 8,10 пъти, а рекордът е през 2018 г., когато бяхме достигнали до разлика от 8,2 пъти. За сравнение, разликата между най-богатите и най-бедните 20% като средно равнище в ЕС е около 5,2 пъти. Най-близо до нас остава Румъния с разлика около 7,2 пъти.

⁵⁹ Атанасов, И. Международни проучвания показват как неравенството проваля образователната система. – Барикада, 8 декември 2016, url: <https://baricada.org/2016/12/08/international-studies-show-educational-inequality-in-bulgaria/>

⁶⁰ Eurostat, Gini coefficient of equivalized disposable income - EU-SILC survey, 14 October, 2021, url: http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=ilc_di12

⁶¹ Wikipedia, GINI coefficient, 12 October 2021, url: https://en.wikipedia.org/wiki/Gini_coefficient

Проблемът с неравенството в България се отчита последователно и от Европейската комисия, която от години в своите доклади определя ситуацията по този показател у нас като „критична“. Като двигател за усложняването ѝ в последните години от Брюксел настоятелно посочват „ниските разходи за социална закрила, които отчасти се дължат на ниското ниво на данъчни приходи и на липсата на прогресивност на данъчната система“. За този извод има обективно доказателство – нивата на неравенство преди и след преразпределителните функции на държавата. Евростат публикува данни и за коефициента на „Джини“ преди социалните трансфери, от които се вижда, че дори силно регулирани икономики като тези в Европа произвеждат високи нива на неравенства от около 51 „Джини“ индекс (54.8 за България) през 2018 г., който обаче после значително се намалява от социалните трансфери. У нас такива са предимно пенсиите, които свиват неравенството до 43,3, а всички останали форми на преразпределение го намаляват едва до 40,2. За сравнение, средното ниво в ЕС от около 51 коефициент преди пенсии и други социални трансфери пада до 35,9 след пенсиите и до 30,8 след останалите социални трансфери, което говори за значително по-голямо влияние на тези системи в ЕС, които имат за основна функция именно да балансират неравенствата, генерирани от пазара.

Комбинацията между икономически растеж и високи нива на неравенство означава, че новосъз-

даденото богатство се концентрира на върха на доходната пирамида, което се вижда и от данните, представени от финансовия министър Владислав Горанов пред Народното събрание в края на 2019 г. Те показват, че повече от половината българи (53,8%) печелят чисто до 500 лева на месец, а близо 80% – до 900 лева, без в тези числа да се включват и още около 2 млн. пенсионери със средна пенсия около 370 лв. Същевременно едва 1% от хората у нас изкарват доходи над 6000 лева месечно, а в тази най-тесна група⁶³ на върха на пирамидата неравенството е още по-голямо.

Генезис на неравенството в България

Както е добре известно, повече от едно десетилетие в България се провежда безпрецедентен данъчен експеримент – всички физически лица се облагат с еднаква ставка от 10% данък върху доходите на физическите лица (ДДФЛ), при това без наличието на необлагаем минимум. Подобна експериментална данъчна система превръща страната ни в изключение в целия Европейски съюз и в уникален случай за почти целия свят. Нещо повече, данъчно-осигурителната система на България практически се превръща в регресивна заради наличието на максимален осигурителен праг. Противно на общоприетите практики във всички развити държави в Европа и света, към които България се стреми да се причислява, у нас нискодоходните групи имат по-голям принос към данъчно-осигурителната система като процент от своя доход, отколкото по-заможните граждани. В

⁶² Драганов, Н. България постави нов рекорд по неравенство. – Барикада, 30 април 2020, url: <https://baricada.org/2020/04/30/inequality-2019/>

⁶³ Атанасов, И. Неравенство под лупа. – Барикада, 5 юли 2018, url: <https://baricada.org/2018/07/05/inequality-bulgaria/>

допълнение, българският данъчен модел е специфичен по още една причина – липсата на диференцирани ставки на ДДС за стоки от първа необходимост и фактът, че приходната част на държавния бюджет разчита приоритетно на косвени данъци (най-вече ДДС и акцизи), които съставляват над половината от общите данъчни приходи.

Този данъчен модел предопределя превръщането на България в страната в ЕС с най-голямо неравенство между бедни и богати, а проблемът непрекъснато се задълбочава. Както посочва и Европейската комисия в своите доклади относно страната ни, капацитетът на данъчната система и на системата за социална сигурност за намаляване на неравенството по отношение на доходите е един от най-слабите в съюза. Освен рекордър по неравенство, страната ни е на челни позиции в негативните класации на Евростат и за най-голям дял на хората, живеещи в риск от бедност или социално изключване, материални лишения, невъзможност за посрещане на извънредни нужди, просрочия по сметки за комунални услуги, невъзможност за поддържане на дома адекватно топъл, затруднен достъп до качествено здравеопазване и образование и др.

За разлика от други констатации на Европейската комисия, регулярните им критики по отношение на българската данъчна система рядко достигат до общественото и медийно внимание. През 2018 г. докладът на ЕК по повод Европейския семестър отчита увеличението на неравенството, което я превръща в „отличник“ като най-неравната в ЕС. Като причина за това бяха посочени „ниските разходи за социална закрила, които отчасти се дължат на ниското ниво на данъчни приходи и на липсата на прогресивност на данъчната система“. В резултат „социалните трансфери имат много ограничено въздействие върху намаляването на бедността и неравенството“, което води до трайно високи нива на бедност и неравенство. По-лошото е, че излизането от тази ситуация е силно затруднено в резултат от т.нар. неравенство във възможностите – в образованието, здравеопазването и достъпа до качествени жилищни условия. Докладът посочва, че то „е сред най-високите в ЕС, поради което успехът в живота зависи до голяма степен от постиженията на родителите“. Комисията повтаря констатациите си и година по-късно, през 2019-та, като отново отчита: „Влиянието на данъците и обезщетенията за намаляване на бедността и неравенството е значително по-слабо спрямо средното за ЕС равнище. Това отразява ниското равнище на социалните разходи, неравномерната наличност на социални услуги на територията на страната и ограничените преразпределителни ефекти на системата за данъчно облагане. Ограничени са възможностите на българската

система за данъчно облагане и обезщетения да намалява неравенствата и да насърчава политики за намаляване на бедността, която е най-сериозната в ЕС“. А през 2020 г. ЕК директно посочи, че българската данъчна система „действително е регресивна и най-голямата тежест от ДДФЛ и социалноосигурителните вноски пада върху лицата с ниски доходи“.

Въпреки своята категоричност, последователност и значимост подобни констатации не предизвикват особен интерес в основните български медии, както доказва изследването „Неслучващият се данъчен разговор в България и неговите пороци – мониторингов доклад“⁶⁴ от 2020 г. Регресивността на българската данъчно-осигурителна система и връзката между наличието на максимален осигурителен доход и неравенството беше подробно изследвана и от икономиста Даниела Пенкова в скорошен доклад⁶⁵.

По данни на Евростат за 2019 г. – последната, за която Европейската статистическа служба предлага пълноценно сравнение, България преразпределя през бюджета 36,3% от БВП при средно за ЕС с над 10 процентни пункта повече – 46,7%, като над половината от тази разлика се дължи на разходите за социална закрила – 11,5% от БВП средно за България, при 19,3% средно за ЕС. При БВП на страната ни за същата година от около 119 милиарда лева, това означава, че ако България преразпределяше поне толкова, колкото средно го правят страните от Съюза, трябваше да разполага с още около 12 милиарда лева за насочване и финансиране на различни системи и най-вече на онези, насочени към социална закрила. Ефектите за намаляване на неравенствата от подобна финансова „инжекция“, ако бъде таргетирана адекватно, биха били огромни.

Ако погледнем перото „социална защита“, ще видим, че България заделя относително малко средства по него – 11,5% от БВП срещу над 19 средно за ЕС. От тях 8,4% са за пенсии при 10,5% средно за ЕС, което означава, че дори по този показател страната ни да се доближи до средните нива, то други разходи за социална защита практически липсват. Най-шокиращи са разликите при обезщетенията за безработица, за които държавите в ЕС отделят цели 1,3% от БВП, докато България от-

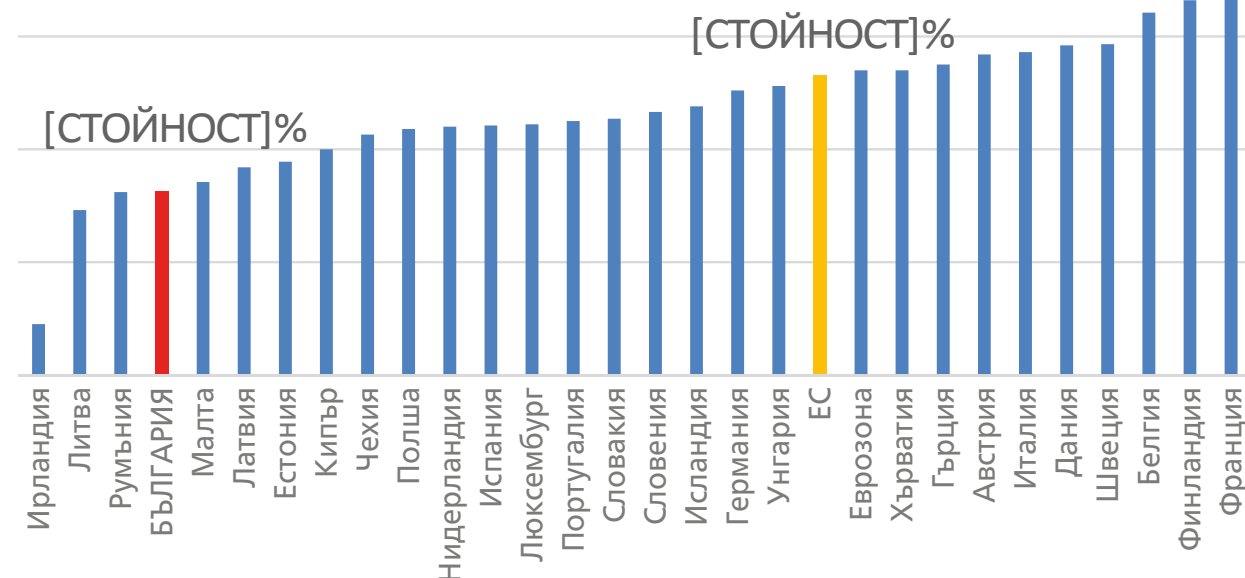
⁶⁴ Филипова, М. и Драганов, Н. Неслучващият се данъчен разговор в България и неговите пороци. FES, 2021, url: https://bulgaria.fes.de/fileadmin/user_upload/documents/publications/2021/Nesluchvashtijat_se_danachen_razgovor_v_Bulgaria_WEB_BG.pdf

⁶⁵ Пенкова, Д. Максимален осигурителен доход и влиянието му върху доходното неравенство. FES, 2020, url: https://bulgaria.fes.de/fileadmin/user_upload/images/publications/Maximalen_osiguriteln_dohod.pdf

деля нищожните 0,4%. През миналата година във връзка с пандемията, след дългогодишно настояване на синдикатите, размерът на минималните обезщетения беше скромно завишен, но тепърва

ще става ясно доколко и дали изобщо това е довело до качествено изменение при сравнението със средните нива в ЕС, тъй като и други държави предприеха редица мерки, често много по-смели.

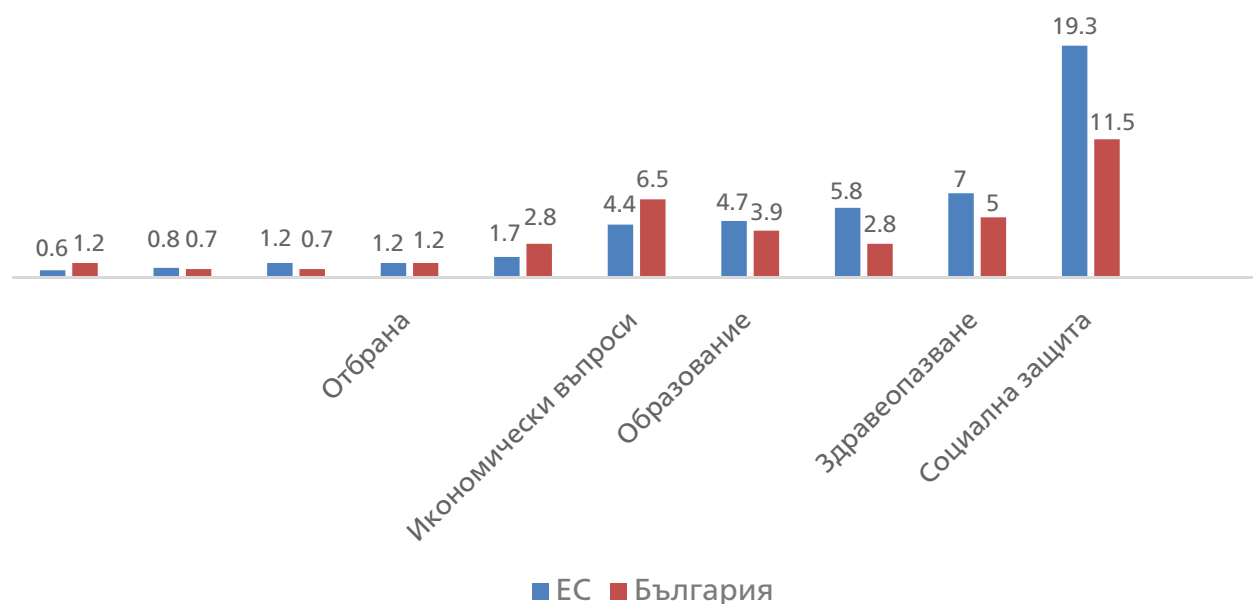
Фигура 10
Държавни разходи за 2019 г. (ЕС)

Както вече стана дума, регресивната данъчна система, ниските преки данъци и високите косвени означават, че цената за издръжката на публичните разходи пада предимно върху потреблението

и по този начин се стоварва най-вече върху онази част от населението, която харчи всичките си пари за стоки, т.е. огромното мнозинство от наемните работници и пенсионерите.

Фигура 11
Държавни разходи по основни групи (България и ЕС)

Възможно ли е да спрем машината за неравенство?

„Критерият за нашия прогрес не е в това дали прибавяме повече към богатството на хората, които имат много, а в това дали осигуряваме достатъчно за хората, които имат твърде малко“, гласи един от най-знаменитите цитати на американския президент Франклин Делано Рузвелт. Динамиката на неравенството в България и обхвата на българската система за социална закрила в последното десетилетие показва, че страната ни следва точно обратната политика. Богатите стават все по-богати, а бедните се увеличават, което разболява българското общество - буквално и преносно. Уникалната за Европейския съюз регресивна българска данъчна система, която натоварва приоритетно нискодоходни групи, представлява своеобразна „машината за неравенство“. Тази машина трябва да бъде спряна.

В края на 2017 г. в България се провежда най-значимата гражданска инициатива – „Да спрем машината за неравенство“⁶⁶, посветена на данъчни промени, чрез които се цели обръщане на тенденцията за увеличаващи се неравенства. Редица граждански организации и неформални обединения и колективи, няколко политически партии, три синдикални организации, академични фигури, журналисти, експерти и други се обединяват зад петиция, която настоява, че данъчната система в България днес е грубо изкривена.

„Данъчното бреме пада върху плещите на скромните български семейства, докато компаниите и хората с най-големи възможности се възползват от многобройни писани и неписани вратички в данъчните закони. Сравнението с останалите страни членки говори, че данъчната система в България не е от европейски тип. Преките данъци у нас са ниски за сметка на най-високите в Европа косвени, тоест невидими данъци. В същото време, благодарение на максималните осигурителни прагове, хората с най-високи заплати внасят по-малък процент от дохода си за осигуровки в сравнение с работещите бедни. Собствениците на фирми имат възможност да приспадат ДДС от личните си разходи, например превръщайки личните си автомобили във „фирмени“. Компании с огромни обороти години наред декларираят счетоводни загуби и изобщо не плащат данък печалба, докато малките производители са парализирани от бюрокрация и наказателни проверки. За разлика от развитите западни демокрации, в България прогресивният данъчен модел е сменен с „плосък“. Още по-негативно е, че в България няма необлагаем минимум за доходите и стотици хиляди бедни хора, борещи се за минимална работна заплата, буквално отделят от зълка си, за да си платят налозите. През

последните десетилетия в България целенасочено се осъществява данъчна стратегия, която стъпка по стъпка сведе до минимум бюджетния принос на големия бизнес и най-богатите, стоварвайки бремето върху мълчаливото мнозинство“, гласи петицията⁶⁷.

С подписите си зад нея застават над 30 000 български граждани, които имат две основни искания: въвеждане на необлагаем минимум за доходите на физическите лица поне до текущия размер на минималната работна заплата и въвеждане на намалени ставки на ДДС от 9% (каквито са за туризма) за вода, основни и детски храни, базови медикаменти, учебници и книги. В рамките на кампанията и успоредно със събирането на подписи - онлайн и на хартия - са проведени още редица инициативи, сред които множество публикации и участия в медиите, както и голяма академична дискусия⁶⁸ в Софийския университет „Св. Климент Охридски“. В резултат в края на кампанията в Народното събрание са внесени⁶⁹ хиляди подписи, а участници в инициативата посрещат⁷⁰ народни представители от Комисията по бюджет и финанси и защитават исканията по време на ключово заседание. Проведено е представяне и изслушване на представители на инициативата и в Комисията по взаимодействия с гражданските организации, която излиза с решение, определено от авторите на кампанията като „половинчата подкрепа“⁷¹. Комисията констатира, че „исканията на инициативата „Да спрем машината за неравенство! За справедливи данъци“ кореспондират с някои становища на европейски органи, чиито цели са да дадат по-големи възможности на държавите членки да прилагат различни ставки на ДДС съобразно националните си приоритети“, се казва в официално приетото становище. Депутатите приемат още, че приветстват „гражданската активност по теми, които засягат всички български граждани, и подкрепят инициатирането на широк парламентарен, политически и обществен дебат за цялостната данъчна система в България“. Мнозинството в комисията, формирано от депутатите на ГЕРБ, не приема в официалното становище да бъде записан и текст, че комисията „препоръчва на Министерство на финансите при съставянето на проекта за закон за държавния бюджет 2019 г. да предвиди мерки не само за увеличаване на доходите, но и за намаляване на подоходното неравенство и за облекчаване на облагането на средните и ниски доходи от труд“.

⁶⁷ Ibid, <https://solidbul.eu/spravedliva/petitsia>

⁶⁸ Можем да спрем машината за неравенства, стига да го поискаме. Дискусия, url: <https://solidbul.eu/spravedliva/diskusiya-su>

⁶⁹ Над 30 000 подписа бяха внесени в Народното събрание. url: <https://solidbul.eu/spravedliva/vnasyane-nb>

⁷⁰ Депутати от бюджетната комисия бяха посрещнати с платки за инициативата. url: <https://solidbul.eu/spravedliva/komisiya-posreshtane>

⁷¹ Половинчата подкрепа за инициативата от парламентарна комисия. url: <https://solidbul.eu/spravedliva/komisiya-razglejdane>

⁶⁶ Да спрем машината за неравенство. Петиция, url: <https://solidbul.eu/spravedliva/>

Инициативата не завършва с директен успех, който би се изразил в промяна на данъчната система на България, но успява да постави ключов фундамент – отваряне на широк обществен дебат и информационна кампания, осветляваща ясно недъзите на сегашния данъчен модел и последствията от него. В следващите години в България са осъществени още редица подобни по-малки инициативи. През 2018 г. е издадена брошурата „За кого са ниски „ниските данъци?“⁷², която е представена в няколко български града⁷³, сред които Стара Загора и Бургас, където са организирани дискусии по темата с участието на експерти и граждански активисти. Турнето завършва с голямо събитие в София, на което е организиран и своеобразен дебат с противници на идеята за нормализация на данъчната система на България. Същата година от печат излиза и докладът „Плосък данък или демокрация?“⁷⁴, който подробно разглежда историята на въвеждането на настоящия данъчен модел, неизпълнените с неговото интегриране у нас обещания и негативните ефекти и последици, като авторите Ваня Григорова, Огнян Касабов и Ивайло Атанасов допринасят и с две конкретни предложения за възможни реформи.

През същата година под патронажа на държавния глава Румен Радев е организирана голяма конференция под наслов „Неравенства и бедност в България“. Събитието събира десетки учени с изследователски интерес в сферата на неравенствата в обществото, синдикати, работодатели, бивши и настоящи политици и други. В продължение на над четири часа са представени десетки доклади за различните аспекти на неравенството и икономическите предпоставки и социалните измерения на този огромен обществен проблем. Сред авторите на доклади са проф. Христина Вучева, проф. Гарабед Минасян, доц. Виктор Йоцов, доц. Мария Желязкова, проф. Искра Белева, проф. Духомир Минев, доц. Божидар Ивков, Атанас Пеканов, Стоянка Черкезова и други. Неравенствата днес в България са далеч от всякакви средни европейски показатели и са толкова дълбоки, че в тях пропадат всякакви опити за обединение около национално значими цели за развитие, подчертава в своето изявление държавният глава. И добавя, че „неравенството е заложено в основата на общественото развитие и е следствие на различните качества, знания, умения, инициативност и производителност

на отделния човек“, но „когато това неравенство вземе прекомерни размери, когато социалните системи са неефективни, когато икономическите системи са ниско ефективни и когато има изкривявания в пазара, когато обществото и държавата абдикират от своите социални ангажменти, все повече хора попадат в плен на бедността“. На няколко пъти в следващите месеци Румен Радев отново обръща внимание на проблема с неравенствата и призовава за данъчни реформи и други реформи, които адресират този проблем⁷⁵.

Година по-късно върху идеите за данъчни промени и конкретните предложения за реформи стъпва и турнето „Да спрем прехода към дъното“⁷⁶, което се явява надграждане на инициативата от 2017 г. В рамките на турнето са проведени дискусии и са представени възможните алтернативи в шест български града - Видин, Русе, Пловдив, Варна, Велико Търново и Казанлък. През 2020 г. успешно е реализиран и проектът „Време е за прогрес“⁷⁷, в рамките на който 10 публични личности, сред които преподаватели, синдикалисти, обществени фигури, хора на културата, спортисти, журналисти и други, отправят послания за прогресивна данъчна реформа. През 2021 г. е представен и филмът „Неравенство: генезис и лице“⁷⁸, който със средствата на документално-то кино обръща внимание на същите проблеми.

Конкретните резултати от тези инициативи е трудно да бъдат обективно измерени, но е факт, че в програмите и заявките на основните политически формации, с изключение на ГЕРБ, под една или друга форма присъстват основните предложения - въвеждането на необлагаем минимум за доходите на физическите лица и въвеждане на диференцирани ставки на ДДС за някои стоки.

Хаотичната политическа ситуация, партийните противоборства и невъзможността да се състави редовно българско правителство оставят на заден план крайно необходимите данъчни промени, насочени към намаляване на неравенството. Такива обаче са неизбежни, ако обществото ни иска да обърне негативните тенденции, да изгладя произтичащите от неравенството обществени недъзи и да прогресира в положителна посока, залагайки по-добро европейско бъдеще за себе си и следващите поколения.

⁷² Солидарна България и Колектив за обществени интервенции, За кого са ниски „ниските данъци“? FES, url: https://bulgaria.fes.de/fileadmin/user_upload/images/publications/Za_kogo_sa_niski_niskite_danaci.pdf

⁷³ Стара Загора дебатира за кого са ниски ниските данъци. Барикада, 16 ноември 2018, url: <https://baricada.org/2018/11/16/stara-zagora-danuci/>

⁷⁴ Касабов, О., Атанасов, И. и Григорова, В. (2018) Плосък данък или демокрация? За прогресивна данъчна реформа в България, КОИ и RLF, url: <http://novilevi.org/publications/318-flat-tax-democracy-pdf>

⁷⁵ Драганов, Н. Радев: Шампиони сме по неравенство, време е за данъчни промени. – Барикада, 25 юни 2020, url: <https://baricada.org/2020/06/25/radev-plosuk-danuk/>

⁷⁶ Драганов, Н. Тръгва обиколка „Да спрем прехода към дъното“. – Барикада, 30 Януари 2019, url: <https://baricada.org/2019/01/30/da-sprem-prehoda-kum-dunoto/>

⁷⁷ Време е за отмяна на плоския данък, време е за прогрес. 25 октомври 2020, url: <https://solidbul.eu/vreme-za-progres/>

⁷⁸ „Неравенство: генезис и лице“, документален филм. – Барикада, FES, 19 август 2021, <https://www.youtube.com/watch?v=Ksb8onp5-4Y&t=662s>

РЕФЕРЕНЦИИ

- Lagarde, C. Lifting the Small Boats, Speech by Christine Lagarde, Managing Director, IMF, 17 June 2015, url: ["Lifting the Small Boats," Speech by Christine Lagarde, Managing Director, IMF](https://www.imf.org/external/press/pr20150617.htm)
- IMF, Inclusive Growth, IMFBlog, url: <https://blogs.imf.org/2017/09/20/growth-that-reaches-everyone-facts-factors-tools/>
- UNCTAD (2017), Trade and Development Report 2017, UNP, url: https://unctad.org/system/files/official-document/tdr2017_en.pdf
- OECD (2018), A Broken Social Elevator? How to Promote Social Mobility, OECD Pub, url: <https://www.oecd.org/social/broken-elevator-how-to-promote-social-mobility-9789264301085-en.htm>
- Davies, M. 2153 Billionaires are richer than 60% of the World, 20 January 2020, Bloomberg, url: <https://www.bloomberg.com/news/articles/2020-01-20/2-153-billionaires-are-richer-than-60-of-the-world-says-oxfam>
- Драганов, Н. MOT – възстановяването трябва да е насочено към бедността и неравенствата. – Барикада, 14 април 2021, url: <https://baricada.org/2021/04/14/mot-neravenstvo/>
- На Световния ден за достоен труд синдикатите по света поискаха нов социален договор. – Барикада, 8 октомври 2020, url: <https://baricada.org/2020/10/08/new-social-contract-2/>
- Nauman, B., Edgecliffe-Johnson, A. and Tett, G. Bill Gates: world needs to move faster on tackling inequality. – Financial Times, 17 September 2019, url: <https://www.ft.com/content/fa1c6058-d8d5-11e9-8f9b-77216ebe1f17>
- OXFAM, Time to care. Unpaid and underpaid care work and the global inequality crisis, Briefing paper, January 2020, url: https://ousweb-prod-v2-shared-media.s3.amazonaws.com/media/documents/FINAL_bp-time-to-care-inequality-200120-en.pdf
- Wilkinson, R. and Pickett, K. The Science Is In: Greater Equality Makes Societies Healthier and Richer. – Economics, 26 January 2017, url: <https://economics.com/wilkinson-pickett-income-inequality-fix-economy/>
- Rice-Oxley, M. Austerity and Inequality Fuelling Mental Illness, says top UN envoy. – The Guardian, 24 June 2019, url: <https://www.theguardian.com/society/2019/jun/24/austerity-and-inequality-fuelling-mental-illness-says-top-un-envoy>
- UN, Right of everyone to the enjoyment of the highest attainable standard of physical and mental health. Report of the Special Rapporteur on the right of everyone to the enjoyment of the highest attainable standard of physical and mental health, Human Rights Council, 12 April 2019, url: https://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/HRC/41/34
- Атанасов, И. Международни проучвания показват как неравенството проваля образователната система. – Барикада, 8 декември 2016, url: <https://baricada.org/2016/12/08/international-studies-show-educational-inequality-in-bulgaria/>
- Eurostat, Gini coefficient of equivalised disposable income - EU-SILC survey, 14 October, 2021, url: http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=ilc_di12
- Драганов, Н. България постави нов рекорд по неравенство. – Барикада, 30 април 2020, url: <https://baricada.org/2020/04/30/inequality-2019/>
- Филипова, М. и Драганов, Н. Неслучващият се данъчен разговор в България и неговите пороци, FES, 2021, url: https://bulgaria.fes.de/fileadmin/user_upload/documents/publications/2021/Nesluchvashtijat_se_danachen_razgovor_v_Bulgaria_WEB_BG.pdf
- Пенкова, Д. Максимален осигурителен доход и влиянието му върху доходното неравенство. FES, 2020, url: https://bulgaria.fes.de/fileadmin/user_upload/images/publications/Maximalen_osiguriteln_dohod.pdf
- Атанасов, И. Неравенство под лупа. – Барикада, 5 юли 2018, url: <https://baricada.org/2018/07/05/inequality-bulgaria/>
- Солидарна България. Да спрем машината за неравенство. Петия, url: <https://solidbul.eu/spravedliva/>
- Солидарна България. Можем да спрем машината за неравенство, стига да го поискаме. Дискусия, url: <https://solidbul.eu/spravedliva/diskusiya-su>
- Солидарна България. Над 30 000 подписа бяха внесени в Народното събрание. url: <https://solidbul.eu/spravedliva/vnasyane-ns>
- Солидарна България. Депутати от бюджетната комисия бяха посрещнати с плакати за инициативата. url: <https://solidbul.eu/spravedliva/komisiya-posreshane>
- Солидарна България. Половинчата подкрепа за инициативата от парламентарна комисия. url: <https://solidbul.eu/spravedliva/komisiya-razglejdane>
- Солидарна България и Колектив за обществени интервенции. За кого са ниски „ниските данъци“. FES, url: https://bulgaria.fes.de/fileadmin/user_upload/images/publications/Za_kogo_sa_niski_niskite_danaci.pdf
- Солидарна България. Време е за отмяна на плоския данък, време е за прогрес. 25 октомври 2020, url: <https://solidbul.eu/vreme-za-progres/>
- Стара Загора дебатира за кого са ниски ниските данъци. – Барикада, 16 ноември 2018, url: <https://baricada.org/2018/11/16/stara-zagora-danuci/>
- Касабов, О., Атанасов, И. и Григорова, В. (2018) Плосък данък или демокрация? За прогресивна данъчна реформа в България, КОИ и RLF, url: <http://novilevi.org/publications/318-flat-tax-democracy-pdf>
- Драганов, Н. Радев: Шампиони сме по неравенство, време е за данъчни промени. – Барикада, 25 юни 2020, url: <https://baricada.org/2020/06/25/radev-plosuk-danuk/>
- Драганов, Н. Тръгва обиколка „Да спрем прехода към дъното“. – Барикада, 30 Януари 2019, url: <https://baricada.org/2019/01/30/daprem-prehoda-kum-dunoto/>
- „Неравенство: генезис и лице“, документален филм. – Барикада, FES, 19 август 2021, <https://www.youtube.com/watch?v=Ksb8onp5-4Y&t=662s>
- Wikipedia, GINI coefficient, 12 October 2021, url: https://en.wikipedia.org/wiki/Gini_coefficient

6

СПРАВЕДЛИВО И ДОСТОЙНО ЗАПЛАЩАНЕ НА ТРУДА: КАК ДА СЕ ОПРЕДЕЛЯ МИНИМАЛНАТА ЗАПЛАТА В БЪЛГАРИЯ

Любослав Костов

1. Наистина ли ръстът на МРЗ вреди на икономиката?

В теорията и практиката се води интензивна дискусия за въздействието на минималната заплата върху заетостта и безработицата. Затова е важно да се оцени доколко изменението на минималната заплата спрямо предходната година е оказало влияние върху изменението на заетостта и безработицата, защото въпреки различията в знаменателите им, тяхната корелация (на последните две) е в противоположна посока.

От данните, които дава НСИ за тези показатели, **не може да се потвърди тезата, че увеличението на МРЗ е довело до намаляване на заетостта** (коеф. на заетост) или до нарастване на безработицата – просто такава взаимовръзка липсва при повече от 80% обяснителна способност на използваните иконометрични модели в различните емпирични изследвания в тази насока конкретно за България (Манчева и Стаматов, 2017). Заетостта расте с умерени темпове до 2008 г. (второ тримесечие – предкризисния период) – през същия период расте и МРЗ, като най-голямото увеличение е отбелязано през 2005 г. – 25%. Тук връзката е права – в една посока (НСИ, 2021). **Следователно може дори да се твърди, че растежът на МРЗ стимулира заетостта.**

Ситуацията е обратна в периода след 2010 г., но отново е в една посока, което отново отхвърля твърденията на бизнеса – **когато няма увеличение на МРЗ след 2010 г., заетостта намалява или остава непроменена в рамките на стандартната статистическа грешка.** В периода от 2011 г. до 2020 г. се наблюдава плавно увеличение на заетостта, едновременно с което нараства отново МРЗ. Следователно през целия период връзката е права (НСИ, 2021).

Увеличението на МРЗ не води и до растеж на безработицата – отново ако се погледнат данните на НСИ. През 2008 г. МРЗ нараства с 22,2% спрямо 2007 г., а коефициентът на безработица от 6,9% през 2007 г. спада на 5,7% процента през 2008 г. През 2010 г., когато МРЗ е „замразена“, безработицата се увеличава от 6,9% през 2009 г. на 10,3%

през 2010 г. Обратна тенденция се наблюдава през 2014 г. – МРЗ се увеличава с 9,7%, а безработицата намалява от 13% през 2013 г. на 11,5% през 2014 г. Тук връзката е навсякъде обратна, което е ползотворно за икономиката. Подобна обратна връзка се забелязва и през периода 2015-2020 г.

Не липсва и български принос по темата. Манчева и Стаматов (2017) изследват ролята на минималната работна заплата върху икономическото развитие и производителността в България в периода след 1999 г. до 2015 г. Изследвани са корелационните връзки на икономическия растеж, доходите, заетостта и безработицата. Авторите стигат до извода, че въздействието на измененията на МРЗ върху икономическия растеж **е неопределено, но със сигурност не е отрицателно.** Следователно ръстът на МРЗ не винаги води до по-висок икономически растеж и активност, **но няма вероятност да влоши икономическата конюнктура.**

Въпреки това те твърдят, че нарастването на БВП и на производителността на труда е дало възможност да бъде увеличавана нормативно определената минимална заплата, която има **изтласкващ ефект върху средната такава, което е добре за стимулиране на потреблението.** Резултатите от извършения анализ показват зависимост между увеличението на минималната работна заплата и икономическия растеж именно по този косвен начин, тъй като икономиката на България винаги се е движела от съвкупното търсене, а не от съвкупното предлагане.

Като доказателство за това може да се посочи най-новият документ на Министерство на финансите, а именно: Есенната макроикономическа прогноза от октомври 2021 г. Там ясно се вижда, че за последните шест години основен двигател на реалния растеж на българската икономика е било вътрешното потребление. Ситуацията през 2021 г. е същата, като делът на потреблението като съотношение спрямо общия реален растеж за годината е рекордно висок спрямо целия наблюдаван период (МФ, 2021). Прогнозите за следващите

години са сходни, което означава, **че активната политика по доходите дава директен ефект върху генерирането на по-висок реален икономически растеж през елементите на разходния мултипликатор. Това оказва влияние върху кръгооборота на потоците и върху създаването на допълнителна добавена стойност.**

Негативно влияние от повишаването на МРЗ върху заетостта не само че не се установява (гледайки данните от НСИ), **но е налице дори стимулиращ ефект с определен лаг във времето.** Възможно е това да се дължи на редица други конюнктурни фактори или предприети мерки или политики, но в никакъв случай не може да става въпрос за рисково покачване на МРЗ, ограничаващо възможността за заетост или по-слаб икономически растеж. Това твърдение е следствие от едностранното тълкуване на МРЗ като разход за работодателя и от гледна точка на т.нар. „разходна конкурентоспособност“, като се пренебрегва фактът, че МРЗ е доход за наемния работник и повишаването ѝ стимулира включването на работната сила в пазара на труда, без да предизвиква дисбаланси между търсене и предлагане.

Определено увеличението на МРЗ се случва с известен лаг във времето спрямо реалната икономическа конюнктура, която го обуславя. Следователно темповете на прираст на МРЗ трябва да бъдат много по-високи, отколкото в действителност са, заради необходимостта от догонващ темп на растеж на заплатите на българина спрямо средноевропейските, поскъпването на цените и т.н. Това са средства под формата на „отложени доходи във времето“, тъй като от момента на осъзнаването, че има проблем, до момента на формулирането на политика за преодоляването му минава доста време. На следващо място, от момента на формулирането на тази политика до момента на нейното приемане също минава време. От момента на нейното приемане, докато започне реално да действа, пак минава време. Такава е ситуацията и с минималните доходи у нас. Всяка политика, в момента на нейното приемане, вече е изостанала спрямо бизнес цикъла и компенсира вече загубена реална покупателна способност.

В заключение на точката, в този анализ не се търси никаква функционалност в тези връзки въпреки елементарната интерпретация на първичните данни, но това е подходът, който възприема бизнесът, и в този смисъл дори така, **тяхната теза не може да бъде потвърдена емпирично.**

2. Как трябва да се определя минималната заплата в България?

В контекста на Европейската директива за адекватни минимални заплати, конкретно за България,

методологията за определяне на МРЗ като бенчмарк от 60% от медианата (така, както предлагат често представителите на бизнеса) не би била подходяща. Това е така, защото медианата в България се изчислява през 4 години и е трудно статистически да се правят необходимите актуализации.

Освен това математически медианата винаги е по-ниска величина от средната аритметична (в България медианата е ок. 30% по-ниска спрямо СРЗ за страната). **По-приемливият вариант за бенчмарк, конкретно за българската конюнктура, би бил 50% от СРЗ за страната.** По-подходящо е тези съотношения да бъдат адресирани към нетните стойности и на МРЗ, и на СРЗ, защото реално те отразяват покупателната способност на потребителите, но това към момента очевидно няма как да стане заради различните данъчни системи в страните членки на ЕС.

Като аргумент в тази посока трябва да се посочи наличието на **Европейска социална харта** (ревизиран вариант от 1996 г.) на Съвета на Европа. Република България е ратифицирала ЕСХ (р) на 29.03.2000 г., която е в сила от 01.08.2000 г. В чл. 4 на ЕСХ (р) е записано: *„Заплатите трябва да гарантират достоен стандарт на живот за всички работници. Нетната минимална работна заплата трябва да бъде най-малко 60% от нетната средна работна заплата за страната.“*⁷⁹

Като следващо действие, заедно с особеностите в изчислението, е необходимо да се предприемат стъпки за изискване на **Препоръка на Съвета за възходяща конвергенция на заплатите**, защото ситуацията във всяка страна е различна, което е предпоставка за противоречиво тълкуване на директивата.

След като се изяснят особеностите по отношение на крайната цел, МРЗ трябва да нараства всяка година на базата на т.нар. „household cost of living“, като двете величини трябва да се приведат в конкретно съотношение помежду си. За тази цел е необходима предварително изработена **потребителска кошница със съответните тегла, като тези тегла се изработват в по-широки интервали, за да може да се отчетат всички особености на националните култури** на отделните страни по отношение на предпочитанията им за потребление. По този начин едно и също необходимо количество калории на ден би могло да се постигне с много на брой храни и съотношения между тях. Тази кошница ще бъде общоевропейска и тя ще бъде в основата при изграждането на общата методология за определянето на МРЗ по държави на следващ етап.

⁷⁹ „Paragraph 1: Wages must guarantee a decent standard of living to all workers. The net minimum wage must amount to at least 60% of the net national average wage.“

Тези интервали и съответните тегла **трябва да се договарят от социалните партньори на национално ниво**. Това би бил практически най-обективният подход при определянето на кошницата. По този начин европейската рамка за изчисление на "household cost of living" ще бъде обща, но социалните партньори във всяка страна ще имат свободата в рамките на съответните интервали да определят най-подходящата структура на потребителската кошница с оглед особеностите на националната икономика. Така структурата на потребителската кошница за всяка държава ще има свои специфични особености, а в нейната количествена цялост ще представлява ценово изразение на "household cost of living".

Тук е важно да се подчертае, че потребностите на всяко домакинство нарастват с всеки допълнителен член, но поради икономии от мащаба на потребление този ръст е непропорционален. Например потребностите от жилищно пространство, електричество, хранителни стоки и т.н. няма да са три пъти по-големи за домакинство от 3-ма членове, отколкото за домакинство само с 1 член. Предложението на КНСБ е, с помощта на скали за еквивалентност, всеки тип домакинство (едночленно, двучленно и т.н.) да присвоява определена количествена стойност, която да е пропорционална на неговите нужди. Обикновено използваните принципи за определяне на тези стойности са брой членове на домакинството, възраст на членовете му, пол и т.н.

Използвайки размера на домакинството като детерминанта, скалата на еквивалентност може да бъде изразена чрез „еластичност на еквивалентността“, т.е. силата, с която потребителските нужди се променят с размера на домакинството. Тази еластичност може да варира от 0 до 1. Колкото по-малка е стойността на тази еластичност, толкова по-големи са икономии от мащаба в потреблението.

На следващо място, необходимо е да се **определи каква част от "household cost of living" трябва да бъде покрита от нетния размер на МРЗ**. В този смисъл, тук трябва да се придържаме към Конвенция 131 (3а) на МОТ, която гласи:

"Елементите, които трябва да бъдат взети предвид при определянето на нивото на минималната работна заплата, включват, доколкото е възможно и целесъобразно във връзка с националните практики и условия:⁸⁰

- (а) *потребностите на работниците и техните семейства, като се вземат предвид общото равнище на заплатите в страната, разходите за живот, обезщетенията за социално осигуряване и носителния жизнен стандарт на други социални групи;*

В този смисъл, целта би трябвало да бъде или нетен размер на МРЗ, по-голям от единица спрямо размера на „cost of living“ на един член на домакинство ($nMW > 1$; if $1 = 100\%$ of CoL), или нетен размер на МРЗ, равен на 50% от стойността на "household cost of living" на домакинство.

В крайна сметка натрупаният досега методически и практически опит показва, че:

- (1) **"cost of living"** е обективно необходимата за даден вид домакинство (средностатистическо или типово) сума от средства, изключваща появата на тежки рискови ситуации в издръжката на живот;
- (2) **"living wage"** е работната заплата, която осигурява тези средства в зависимост от броя на работещите и членовете на семейството на издръжка („cost of living“ може да се осигурява и от друг вид доходи);
- (3) т.е. **първото понятие е свързано с потреблението, а второто - с труда и неговото възмездяване** – оттук възниква и въпросът кой труд и каква обществена производителност на труда биха гарантирали **"living wage" за всички**.

След определянето на МРЗ националните социални партньори също трябва да могат да договарят секторни работни заплати съгласно националните практики. Необходимо е тези секторни минимални работни заплати да надграждат националната МРЗ и да се прилагат за всички през механизми за разпространение. Националните правителства трябва да работят за насърчаване на секторния социален диалог, да гарантират неговата ефективност, логистична подкрепа и да подпомагат социалните партньори.

В заключение, всички емпирични сравнения по темата водят до единствено възможния извод: **никаква връзка не може да се прави между наличието на законоустановена МРЗ и благосъстоянието на съответната държава**. Има решаваща връзка обаче между наличието и размера на МРЗ и намаляването на бедността, особено за работещите бедни и нископлатените работници. Точно затова е важно Директивата за МРЗ да не остане поредният документ, който има препоръчителен, а не задължителен характер за страните членки на ЕС. А още по-важното е каква ще бъде възприетата методология.

⁸⁰ "The elements to be taken into consideration in determining the level of minimum wages shall, so far as possible and appropriate in relation to national practice and conditions, include: (a) the needs of workers and their families, taking into account the general level of wages in the country, the cost of living, social security benefits, and the relative living standards of other social groups;

РЕФЕРЕНЦИИ

Манчева, М., Стаматов, Ст. Тенденции и въздействие на минималната заплата в България след 1999 г. и влиянието ѝ върху икономическото развитие. – Икономически алтернативи, УНСС, 2017, № 1, стр. 28-45

Пантелеева, С. Възможности за нарастване на номиналната и реалната минимална заплата в България. Годишник с научни трудове на Стопанска Академия „Д. А. Ценов“, Свищов, 2012, стр. 115

Костов, Л. Производителност на труда и работна заплата: Сравнителен анализ на страните от ЕС. 2019, https://ras.nacid.bg/api/reg/FilesStorage?key=e14c321a-e56c-40d6-8a7f-b23b498e3559&imeType=application/pdf&fileName=%D0%94%D0%B8%D1%81%D0%B5%D1%80%D1%82%D0%B0%D1%86%D0%B8%D1%8F_%D0%9B%D1%8E%D0%B1%D0%BE%D1%81%D0%BB%D0%B0%D0%B2%D0%9A%D0%BE%D1%81%D1%82%D0%BE%D0%B2.pdf&dbId=1

База данни на НСИ (2021)

Министерство на финансите: Есенна макроикономическа прогноза 2021

7

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Георги Пирински

В заключение⁸¹, може да се констатира, че цялостна дългосрочна политика по доходите в България не е формулирана и не се провежда. Има основание такава политика да се разработва в съответствие със системата от показатели на Индекса за човешко развитие на ООН по трите основни направления – продължителност на живота, образование и обучение и брутни доходи на глава от населението. Би следвало национална цел да стане прекратяването на сегашната тенденция на спад на България в класацията по Индекса от 50-то място надолу през последните години, като започне обратното движение нагоре по скалата на посочените критерии.

Относно МРЗ, дискусиата открои три важни аспекта за по-нататъшно обсъждане: първо - преди всичко ролята ѝ на инструмент за активна политика, второ - нуждата от определен баланс на интересите при определянето ѝ и трето - необходимостта от въвеждането на обективен механизъм за определянето на МРЗ вместо сегашната административна практика.

По въпроса за взаимовръзката между доходи и образование, съотношенията между двата фактора, отразени в представения доклад, следва да се приемат като отразяващи обективната картина. Спорно остава дали липсата на достатъчно образование е причина за ниски доходи и социално изключване или обратно – липсата на необходимостта от равнище на доходи и социална сигурност води до ниски нива на образование. Въпрос, по който привържениците на десницата поставят на първо място липсата на знания и умения като причина за безработицата и бедността, а представителите на левницата, обратно, изтъкват необходимостта

на първо място от достоен стандарт на доходи и на живот като решаващата предпоставка за ръст на образователните нива и уменията.

Що се отнася до общите нагласи в обществото относно проблемите за справедливо заплащане на труда и за активна политика за преодоляване на бедността и драстичните неравенства в България, то очевидно е наложителна нова степен на нетърпимост спрямо статуквото, както и на решителност за провеждане на необходимите за обрат законодателни и управленски промени и действия.

В тази връзка, несправедливо е работниците по места да бъдат упрекувани за липса на достатъчно синдикална култура и готовност за организиране в защита на своите колективни трудови права, имайки предвид сегашните крайно неблагоприятни нагласи и условия за такава организация и действия. Тук очевидно отговорността за обръщане на сегашните нагласи се пада на онези политически сили, които заявяват подкрепа за интересите на наемния труд, а и на всички социалноангажирани участници в обществено-икономическия и политическия живот.

Навсякъде по света все по-определено прониква разбирането, че само чрез пълноценен социален диалог, водещ по същество до нов социален договор между труда и капитала, могат успешно да бъдат посрещнати предизвикателствата на климатичните промени, на зеления и на дигиталния преход, както и на фундаменталното предизвикателство на невъзможните за устойчиво развитие нива на неравенства в обществото. Разбирания, които е крайно време да проникнат и се наложат и у нас.

⁸¹ Текстът отразява обобщаващото изказване на Георги Пирински в края на онлайн дискусиата от 11 октомври 2021 г. Текстът е запазен в оригиналния си вариант.

ЗА АВТОРИТЕ:

Иван Кръстев е завършил „Международни отношения“ в СУ „Св. Климент Охридски“ и „Финанси“ в УНСС. Професионалният му път е тясно свързан с Министерството на труда и социалната политика, където през 2006 г. започва кариерата си.

От 2011 г. до 2013 г. е главен директор на главна дирекция „Европейски фондове и международни проекти“ към Агенцията по заетостта. През 2013 г. е назначен за заместник-министър на образованието и науката. В периода 2014-2019 г. работи като експерт по европейска интеграция и се занимава с подготовка на позиции, становища и експертни разработки по теми, свързани с дейността на члена на Европейския парламент Георги Пирински. От юли 2019 г. заема позицията на секретар на Делегация на българските социалисти в Европейския парламент.

Към момента е заместник-министър в МТСП, отговарящ за управлението на средствата от Европейския съюз и дейностите на министерството, свързани с международното сътрудничество. Автор е на редица публикации по теми, свързани с управлението на средствата от Европейския съюз, пазара на труда, социално-икономическите неравенства, висшето и професионалното образование.

Александър Димитров е политолог. Доктор е по политически науки на Университета за национално и световно стопанство (УНСС) и преподавател към катедра „Политология“ в същия университет. В периода 2013-2021 г. заема поста „главен експерт“ в Центъра за исторически и политологични изследвания към Национален политически институт „Димитър Благоев“.

Основните му научни интереси са в областта на политическия анализ, съвременни идеологии и доктрини, високите технологии в общественото развитие, политическото лидерство и сравнителната политикономия. Автор е на редица публикации, статии и научни доклади.

Надя Клисурска-Жекова придобива магистърска степен по „Български език и история“ в Пловдивския университет „П. Хилендарски“ и по „Право“ във Великотърновския университет „Св. Кирил и Методий“. Има допълнителни квалификации от Европейския институт по публична администрация – Маастрихт, Институт по публична администрация и други.

Работила е в общинските администрации на Стрелча и Пазарджик. Два последователни мандата е била общински съветник в Пазарджик. От 2015 г. до април 2021 г. е част от адвокатската колегия в града. В периода 2017-2021 г. е народен представител от ПГ „БСП за България“ в 44-то Народно събрание. Член е на парламентарните комисии „Правна“, „Труд, социална и демографска политика“ и „Жал-

би на гражданите и връзки в неправителствените организации“.

Надя Клисурска е заместник-министър на труда и социалната политика в двата служебни кабинета на Стефан Янев. В ресора ѝ влизат политиките в областта на социалното включване, демографията и жизненото равнище и хората с увреждания и координация на дейността на Агенцията за социално подпомагане, Агенцията за хората с увреждания, Агенцията за качество на социалните услуги и Държавната агенция за закрила на детето.

Ирина Данаилова е доцент и доктор по икономика на УНСС. Завършва УНСС със специалност „Икономика и организация на човешките ресурси“. Доц. Данаилова има редица международни специализации в престижни европейски университети, сред които: университет „Пол Верлен“, гр. Метц, Франция; Университет на Сплит, гр. Сплит, Република Хърватска; Университет „Йоанеум“, гр. Грац, Австрия; Университет „Кавадо е Аве“, гр. Барселона, Португалия и др.

Чете лекции по „Мотивация“, „Организационно поведение“, „Стратегии на бизнеса“, „Организационна култура“, „Икономика на труда“, „Управление на проекти“. Има дългогодишен опит в изпълнението на проекти в следните области – изследване и анализ на поведението на различни групи на пазара на труда, дискриминация и нетолерантност, обучение и развитие на компетентности, дигитални умения и компетенции, както и научни интереси в областта на професионалното обучение и ориентиране, валидирането на знания и умения и др.

Като част от академичната и изследователска практика е участвала в редица международни проекти в Италия, Австрия, Словения, Гърция, Франция, Република Хърватска, както и в български партньорства съвместно с МТСП, БСК, ДФ „Земеделие“, Национален институт на правосъдието и др.

Мирена Филипова е завършила „Журналистика“ в СУ „Св. Климент Охридски“. Журналист и политически ПР, бивш телевизионен водещ и автор на документални филми. Работила е като репортер и водещ в Българската национална телевизия и в редица онлайн издания.

В последните години интересите ѝ са насочени към анализ на политическия живот, изборната система и кампанийната дейност в България. Заедно с това работи като парламентарен сътрудник в 42-рото и 43-тото Народно събрание.

Мирена Филипова е координатор на инициативата „Да спрем машината за неравенство“ и участник в други граждански инициативи. Член е на сдружение „Солидарна България“, както и автор и водещ на онлайн предаването „Политизирай това“.

Любослав Костов завършва последователно бакалавърска и магистърска степен по макроикономика в УНСС. През 2019 г. защитава дисертационен труд на тема „Взаимовръзка между производителността на труда и работните заплати: сравнителен анализ на страните членки на ЕС“ и получава научна степен „доктор“.

Професионалния си път в КНСБ започва през 2015 г. в Института за социални и синдикални изследвания на длъжност „икономически анализатор“. От 2021 г. е директор на института, като междувременно е и преподавател към катедра „Икономикс“ на УНСС.

Води курсове по макроикономика, микроикономика, човешки капитал и основи на икономическата теория. Любослав Костов е член на Икономическия и социален съвет на Република България от януари 2021 г., както и постоянен член на комисията по бюджетна политика към Националния съвет за тристранно сътрудничество.

Основните му интереси са свързани с пазара на труда, неравенствата, фискалната политика и колективното договаряне. Автор е на множество научни публикации в тези области, както и на редица анализи с публицистичен характер.

СПИСЪК НА ФИГУРИ И ТАБЛИЦИ

- 5 Фигура 1
Неравенства в доходите
- 5 Фигура 2
Дял на хората в постоянен риск от бедност
- 8 Фигура 3
Настояване за увеличаване на преразпределението
- 9 Фигура 4
Мястото на България според ранкинга на HDI, изт. UNDP.
- 10 Фигура 5
Нарастване на индекса за България – 1990-2021 г., изт. UNDP.
- 11 Таблица 1
Поддръждане по БНД, изт. UNDP.
- 15 Фигура 6
Минимална работна заплата в ЕС (в евро), изт. КНСБ
- 18 Таблица 2
Заплата и производителност на труда, средноевропейски показатели, изт. Дума
- 22 Фигура 7
Относителен дял на бедните по икономическа активност, НСИ
- 30 Таблица 3
Сравнителните индекси и образованието, изт. автор.
- 32 Таблица 4
Участие в образование и обучение на население на възраст 25-64 г. в страните от ЕС през периода 2008 – 2020 г. (Наблюдение на работната сила) (относителен дял в %)
- 33 Таблица 5
Участие в образование и обучение на мъже на възраст 25-64 г. в страните от ЕС през периода 2007 – 2018 г. (Наблюдение на работната сила) (относителен дял в %)
- 34 Таблица 6
Участие в образование и обучение на жени на възраст 25-64 г. в страните от ЕС през периода 2007 – 2018 г. (Наблюдение на работната сила) (относителен дял в %)
- 35 Таблица 7
Участие във формално и неформално образование и обучение на населението на възраст 25-64 г. в страните от ЕС през периода 2007 – 2016 г., AES (в %)
- 35 Таблица 8
Участие във формално образование и обучение на население на възраст 25-64г. в страните от ЕС през периода 2007 – 2016 г., AES (в %)
- 36 Таблица 9
Участие в неформално образование на население на възраст 25-64 г. в страните от ЕС през периода 2007 – 2016 г., AES (в %)
- 36 Таблица 10
Участие във формално и неформално образование и обучение на мъже на възраст 25-64 г. в страните от ЕС през периода 2007 – 2016 г., AES (в %)
- 37 Таблица 11
Участие във формално и неформално образование и обучение на жени на възраст 25-64 г. в страните от ЕС през периода 2007-2016 г. (в %)
- 38 Таблица 12
Ключови показатели за състоянието и динамиката на процеси в областта на образованието и обучението в страните от Европейския съюз и България
- 44 Фигура 8
Взаимовръзката здраве/социални проблеми и неравенството, изт. Evonomics
- 47 Фигура 9
Подоходно неравенство в България и ЕС, 2010-2018 (Коефициент на Джини)
- 49 Фигура 10
Държавни разходи за 2019 г. (ЕС)
- 49 Фигура 11
Държавни разходи по основни групи (България и ЕС)

Фондация Фридрих Еберт е създадена през 1925 г. като политическо наследство на първия демократично избран германски президент Фридрих Еберт. Отдадена е на ценностите и основните идеи на социалната демокрация и работи активно с неправителствени организации, политически актьори и профсъюзи в целия свят. Посветена на принципите свобода, справедливост и солидарност, в Германия и в над 100 държави фондацията допринася за развитието на демокрацията, политическата култура, укрепването на мира и на социална промяна.

Фондация "Солидарно общество" е учредена на 16 юни 1997 г. от водещи представители на българската левица, интелектуалци, изследователи и изтъкнати личности от сферата на културата с цел да развива хуманистични, демократични и социални идеи и да утвърждава ценностите свобода, справедливост, солидарност, с особен акцент върху солидарността. Фондацията разработва проекти, свързани с развитието на левите идеи и алтернативи, организира дискусии, конференции, кръгли маси и извършва издателска дейност.

ИЗДАТЕЛ

Фондация Фридрих Еберт
Бюро България
ул. Княз Борис I 97
1000 София, България

Отговорен редактор:
Жак Папаро, директор
© Дизайн корица: VBrand Visuals
Предпечат и печат: Про Креатив Студио

София, 2021 г.
ISBN 978-619-7666-05-2

Използването с търговска цел на всички издадени от Фондация Фридрих Еберт (ФФЕ) публикации не е позволено без писменото съгласие на ФФЕ.

Мненията, изразени в тази публикация, принадлежат на авторите и не отразяват непременно позицията на Фондация Фридрих Еберт.

Всички текстове са достъпни онлайн
bulgaria.fes.de